

**LATVIJAS UNIVERSITĀTES
FILOZOFIJAS UN SOCIOLOĢIJAS
INSTITŪTS**

PĒTĪJUMS

SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS RISKĀ FAKTORU

IDENTIFICĒŠANA TRŪCĪGO ĢIMEŅU

BĒRNIEM

Rīga, 2002

Autori:

Ilze Trapenciere

Feliciana Rajevska

Maruta Pranka

Sigita Sniķere

Astrīda Trupovniece

Datu menedžeris un noformējums:

M. Trapencieris

Saturs

Saturs.....	3
Priekšvārds	4
Ievads. Valsts attīstības raksturojums	6
Pētījuma mērķis, uzdevumi un pētījuma projekta koncepcija.....	7
Pētījuma projekta metodoloģija un metodes	7
Trūcīgo ģimeņu ar bērniem kvantitatīvā aptauja.....	8
Pētījuma kvalitatīvā daļa	9
Cēloņi, kas ietekmē bērnu sociālās atstumtības veidošanos	9
Bērnu stāvoklis ģimenēs.....	11
Ģimeņu ekonomiskās situācijas raksturojums un resursi.....	11
Bērni nepilnās ģimenēs. Nepilno ģimeņu statistisks raksturojums	14
Sociālās atstumtības riska faktoru noteikšana.....	18
Dzīves un mājokļa apstākļi	18
Nepilngadīgo bērnu veselība trūcīgajās ģimenēs	22
Izglītības raksturojums	34
Līdzdalības raksturojums	38
Sociālās atstumtības psiholoģiskais aspekts.....	41
Sociālās atstumtības indikatori.....	44
Pārskats par ekspertu interviju rezultātiem	46
Grupu diskusiju rezultātu analīze	58
Valstu pieredze sociālās atstumtības riska samazināšanā	61
Lielbritānijas pieredze sociālās atstumtības samazināšanā	61
Lietuvas pieredze.....	62
Latvijas pašvaldību pieredze	65
Bērnu labklājības monitorings Latvijā	65
Nobeigums	81
Secinājumi un rekomendācijas.....	82
Priekšlikumi Latvijas sociālās atstumtības riska samazināšanai.....	85
Izmantotā literatūra	88
1. Pielikums.....	90

Priekšvārds

Kopš 1990-ajiem gadiem sociālā atstumtība un nabadzība daudzās attīstītās valstīs tiek uzskatīta par ļoti nopietnu valsts problēmu.

Nabadzība un sociālā atstumtība ir jēdzieni, kas saistīti ar sociāli nelabvēlīgiem apstākļiem indivīdiem vai cilvēku grupām. Tomēr jāatzīmē, ka nabadzība un sociālā atstumtība ir atšķirīgi jēdzieni.

Nabadzība ir saistīta ar indivīda vai sociālās grupas rīcībā esošo līdzekļu trūkumu. Tādējādi, problēma ir galvenokārt saistīta ar trūkumu un relatīvo deprivāciju. Lielākā daļa cilvēku nedzīvo absolūtā nabadzībā, bet ir nabadzīgi attiecībā pret vidējo dzīves līmeni valstī. P. Townsends raksta: ...Nabadzības dēļ „viņi nevar dzīvot apstākļos, kas tiem atļaut pildīt visas tās lomas, kas sabiedrībā no viņiem tiek sagaidītas”. Nabadzības analīze parasti koncentrējas tikai uz vienu – ekonomisko stāvokli.

Savukārt, sociālās atstumtības jēdziens ir daudzdimensionāls, un nabadzība (ekonomiskā deprivācija) ir tikai viena no sociālās atstumtības dimensijām. Tātad sociālā atstumtība ir daudzdimensiju marginalizācijas process, kam ir ne tikai ekonomiskais aspekts, bet arī sociālais, kultūras, un politiskais aspekts. Citiem vārdiem, sociālā atstumtība ir vairāk saistīta ar nepietiekamu sociālo līdzdalību, nepietiekamu sociālo integrāciju un nespēju piedalīties sabiedrībā notiekošajos procesos. Tādējādi sociālā atstumtība nozīmē līdzdalības trūkumu, atrautību un nošķirtību no sabiedrības. Ar atstumtību no sabiedrības saprot izstumtību tādās jomās kā izglītība, nodarbinātība un tautsaimniecība, no vienas puses, un sociālo attiecību un sakaru trūkums, no otras puses.

Indivīdam, kurš ir pakļauts sociālās atstumtības riskam, pašam ir grūti izkļūt no šīs riska zonas, īpaši bērnam, kuram nav pieredzes, kā to izdarīt. Tāpēc bērnu nabadzība un sociālās atstumtības risks – tā ir viena no nopietnākajām mūsdienu Latvijas problēmām, jo, šo problēmu neatrisinot, tai var būt ļoti ilglaicīgas sekas. Ja pieaugušais kaut kādu iemeslu dēļ kļūst trūcīgs, viņam ir jau izveidojusies noteikta vērtība sistēma, izpratne par to, kas ir labs un kas ir slikts, viņš var censties savu nabadzību samazināt, pats meklēt risinājuma ceļus. Bērni nevar iztikt vieni paši – ne ekonomiski (materiāli), ne psiholoģiski. Bērnu primāro vajadzību apmierināšana ir pilnībā atkarīga no vecākiem vai aizbildņiem, bet labklājība un subjektīvā laimes izjūta atkarīga no vairākiem faktoriem, no kuriem primārais (bet ne vienīgais un noteicošais) ir tie materiālie resursi, kas ir ģimenes rīcībā. Gribot negribot jāatzīst, ka trūcīgās

ģimenēs valda fiziskās izdzīvošanas modelis, ierobežojot garīgās un sociālās attīstības iespējas, un nabadzības izplatība draud ar nepilnvērtīgu jauno paaudzi.

Bērniem nav iespējams pašiem uzlabot savas dzīves kvalitāti, un bērnu labklājība ir tieši atkarīga no vecāku līdzekļiem un tā, kāda ir līdzekļu izlietošanas stratēģija.

Par nabadzības izplatību un iespējamām sekām ļauj spriest vairāki pētījumi par iedzīvotāju dzīves apstākļiem (NORBALT, FAFO un Centrālā Statistikas pārvalde), "Nabadzības sociālais novērtējums" (LU FSI), gan Latvijas jaunatnes pētījums (LU FSI), gan Pasaules Veselības organizācijas pētījumu rezultāti.

Sakot "bērni – mūsu nākotne" vai "īsti demokrātiska būs tikai nākošā paaudze", vispirms jāzina, cik skaitliski liela būs šī nākošā paaudze, kā arī, kāda tā varētu būt; tātad Latvijas "nākotnes veidotāja paaudzes" kvantitatīvais un kvalitatīvais raksturojums, lietojot socioloģiskos terminus.

Domājot par tautas attīstību, jāmin viens no raksturojumiem - cik daudz bērnu Latvijai ir, un cik liels ir Latvijas potenciālais jeb nākotnes kvantitatīvais cilvēkresurss. Tā kā dzimstība Latvijā kopš 1990.g. ir samazinājusies, paaudžu nomaiņa tiek nodrošināta tikai par 52%. Tam vajadzētu nozīmēt, ka tos bērnus, kas Latvijai ir, vajadzētu lolot un maksimāli investēt viņos, tādējādi rūpējoties par valsts nākotni.

Analizējot bērnus kā atsevišķu nabadzības riska grupu, kļūst acīmredzams, ka bērni ir pret nabadzību visneaizsargātākā grupa un - jo bērni ir jaunāki, jo lielāka ir varbūtība, ka viņi dzīvo ienākumu līmenī, kas ir zemāks par nabadzības sliekšni. Viena trešdaļa bērnu dzīvo trūkumā, bet 13% dzīvo tādā nabadzībā, kad bērniem ir nepietiekams uzturs un veselība.

Kopumā bērni veido apmēram pusi no visa nabadzīgo skaita. Ja trūkumā (zem pirmā nabadzības sliekšņa dzīvo apmēram 1/5 daļa mājsaimniecību, tad ģimenes, kurās ir skolēni, šī proporcija ir 36% un vairāk par 40% ģimenēs, kurās ir arodskolēni.

Savukārt vecuma grupā, kurā ir bērni līdz 10 gadu vecumam, 48% bērnu dzīvo nabadzībā, bet 10 -19 gadīgo vidū 44% jauniešu dzīvo nabadzībā. Tādējādi tieši mazajiem bērniem draud ievērojami lielāks risks nokļūt tiešā nabadzībā nekā pārējai iedzīvotāju daļai.

Savukārt, pēc ģimenes lieluma analizējot nabadzības risku, noskaidrots, ka vislielākā nabadzības riska grupas ir ģimenes, kurās ir 3 vai vairāk bērnu un ģimenes, kur ir viens pelnītājs. Zem krīzes iztikas minimuma dzīvo 90% ģimenes ar trīs un vairāk bērniem, 78% ar diviem bērniem, un 70% ģimenes ar vienu bērnu. Tātad vairumam ģimeņu nepietiek līdzekļu nepieciešamo vajadzību apmierināšanai.

Ievads. Valsts attīstības raksturojums

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanās Latvijā 1991.gadā tika uzsākts pārejas process no centralizēti plānotas ekonomikas uz tirgus orientētu demokrātisku un tiesisku sabiedrību.

Tautsaimniecībā turpinās strukturālās reformas, ir zems investīciju līmenis un eksporta potenciāls, ir samērā zems darba ražīgums, dārgi kredītresursi, tautsaimniecības attīstību neveicinošā nodokļu sistēma un inovāciju politikas trūkums. Iekšzemes kopprodukts Latvijā 1999.gadā salīdzinājumā ar 1990.gadu ir samazinājies par 42%. Pie tam zemāko IKP līmeni pēdējo 10 gadu laikā Latvija sasniedza vēlāk nekā citas Centrāleiropas valstis – 1995.gadā. Sabiedrība arvien vairāk noslāņojas un sadalās bagātajos un nabadzīgajos.

Dzīvojot pastāvīgā nabadzībā, būtiski izmainās ilgstošā trūkumā dzīvojošās sabiedrības daļas vērtību orientācija. Mainoties politiskajai un ekonomiskajai situācijai, ģimenes ar bērniem ir nonākušas grūtā situācijā, kad samērā liela ģimeņu proporcija nespēj nodrošināt saviem bērniem pilnvērtīgu audzināšanu, izglītību un atbalstu. Zemie ienākumi ģimenē samazina tās iespējas veiksmīgi pildīt savas funkcijas, kā rezultātā veidojas nelabvēlīga atmosfēra ģimenē.

Ja vecāki pārstāj rūpēties par saviem bērniem, tie var sākt meklēt atbalstu uz ielas. Nabadzība veicina antisociālas uzvedības izplatību – noziedzību, alkoholismu, narkomāniju, vardarbību, prostitūciju. Alkoholisms, kas bieži vien saistīts ar bezdarbu, var būt cēlonis ģimenes sairšanai un bērnu pamešanai novārtā. Nereti bērni, kuru vecāki ir alkoholiķi, narkomāni un personas ar antisociālo uzvedību, ir pakļauti ciešanām un pazemojumiem: tiek iesaistīti ubagošanā, zādzībās, citos likumpārkāpumos, tos sūta pelnīties ar prostitūciju.

Lai gan 90-to gadu otrajā pusē Latvijas tautsaimniecības attīstībā ir vērojamas pozitīvas izmaiņas, tomēr daudzu trūcīgo ģimeņu situācija kļūst arvien sarežģītāka.

Nabadzība Latvijā 2002. gadā uzskatāma par nopietnu valstisku problēmu, kurai nepieciešama steidzama ilgtermiņa stratēģija un reāls risinājums, pretējā gadījumā nabadzības pieaugums pastiprinās sociālās atstumtības risku. Šīs problēmas nerisināšana atstās būtisku iespaidu uz valsts ilgtspējīgu attīstību.

Pētījuma mērķis, uzdevumi un pētījuma projekta koncepcija

Trūcīgajās ģimenēs bērniem biežāk ir salīdzinoši sliktākas iespējas iegūt labu pamatizglītību, veselības aprūpi, apmierināt sporta, kultūras vajadzības, iepazīt bērnu un jauniešu subkultūru, integrēties vienaudžu (klases, skolas biedru kolektīvā) grupā. Trūcīgo ģimeņu bērni pārdzīvo to, ka viņiem nav pienācīgs apģērbs, apavi – Bērniem nespējot būt „tādiem kā visi”, kas ir sevišķi svarīgi bērniem un pusaudžiem, viņi cenšas „norobežoties” no pārējās grupas.

Pētījuma mērķis – noskaidrot trūcīgo ģimeņu bērnu sociālās atstumtības riska faktorus, kā arī sniegt ieteikumus atstumtības riska faktoru samazināšanai, respektīvi, esošās trūcīgo ģimeņu bērnu situācijas uzlabošanai.

Pētījuma uzdevumi

1. Konkrētu sociālās atstumtības risku noteikšana (ekonomiskie, sociālie, psiholoģiskie).
2. Sociālās atstumtības riska izplatības identificēšana dažāda tipa ģimenēs (piemēram, pilnās/nepilnās), dažāda tipa apdzīvotās vietās (piemēram, lielās pilsētās, mazpilsētās, laukos).
3. Noskaidrot dažādu pašvaldību pieredzi atstumtības problēmu samazināšanā un risināšanā, kā arī izstrādāt uz pētījuma datiem pamatotus priekšlikumus un rekomendācijas nepieciešamajām izmaiņām atstumtības faktoru samazināšanā.

Pētījuma projekta metodoloģija un metodes

Pētījums paredz kompleksu analītisku pieeju projekta mērķa realizācijā, lai iegūtu maksimāli izsmeļošu esošās situācijas analīzi un sniegtu atbildi uz pētījumā izvirzītajiem jautājumiem.

Lai izvērtētu un izanalizētu sociālās atstumtības risku trūcīgo ģimeņu bērniem, izmantotas dažādas metodes:

- Centrālās statistikas pārvaldes statistikas datu par ģimenēm un bērniem analīze;
- Trūcīgo ģimeņu aptauja;
- Darbā ar trūcīgajiem iesaistīto institūciju darbinieku fokusgrupu analīze;
- Ekspertintervijas;
- Dažādu citu pētījumu (NORBALT Dzīves apstākļu, Latvijas jaunatnes socioloģiskā portreta) datu sekundārā analīze;
- Dažādu likumdošanas aktu atbilstības un īstenošanas analīze;
- Citu valstu pieredze sociālās atstumtības riska samazināšanai.

Indikatoru un citu sociālo atstumtību raksturojošo rādītāju/datu izvēle ģimeņu un bērnu labklājības izvērtējuma noteikšanai nav viegls uzdevums, īpaši pārejas perioda valstīs, kāda ir arī Latvija. Bez tam, daudzas parādības un procesi, kas notiek ģimenēs, nav viegli izmērīt ar ierobežotu rādītāju loku. Pētnieces un eksperti, kas tika iesaistīti šajā pētījumā, izvēlējās šādas jomas, kuras raksturo ģimeņu un bērnu labklājību valstī:

- Ģimenes ekonomiskie resursi/nabadzība;
- Veselības aizsardzība;
- Izglītība;
- Trūcīgo ģimeņu piedalīšanās pilsoniskas un demokrātiskas sabiedrības attīstībā;
- Pašvaldību atbalsts trūcīgajām ģimenēm ar bērniem;
- Valsts atbalsts ģimenei.

Trūcīgo ģimeņu ar bērniem kvantitatīvā aptauja

Aptaujas izlase veidota, lai reprezentētu visu reģionu trūcīgās ģimenes, kā arī, lai būtu pārstāvētas mājsaimniecības ar atšķirīgiem sociāldemogrāfiskiem raksturojumiem (tautība, dzīves vietas tips, bērnu skaits ģimenē, vecāku nodarbinātības statuss u.c.):

Aptaujas izlases princips; divpakāpju stratificētā kvotu izlase visos reģionos, balstoties uz

- sociālās palīdzības dienestu datu bāzi par sociālās palīdzības pieprasītājiem un saņēmējiem;
- izmantojot pētījuma grupas rīcībā esošo datu bāzi no iepriekšējiem līdzīga rakstura pētījumiem par trūcīgo iedzīvotāju dzīves apstākļiem.

Izlases apjoms $N = 500$ respondenti. Pirmajā izlases solī no visu Latvijas apdzīvoto vietu saraksta sistemātiskās varbūtības izlases ceļā tika noteikts aptaujai nepieciešamo aptaujas vietu skaits. Aptaujas vietas tika izvēlētas tā, lai tiktu pārstāvēti rajoni, pilsētas un pagasti ar dažādu ekonomiskās attīstības līmeni. Katrā izlases punktā tika noteikta respondentu kvota, kas jāiekļauj aptaujā, lai pētījuma gaitā iegūtu informāciju par konkrētajā apdzīvotajā vietā dzīvojošo trūcīgo ģimeņu ar bērniem viedokli.

Aptauja notika tiešo interviju veidā, izmantojot strukturētu anketu latviešu un krievu valodās, atbilstoši respondenta izvēlei. Intervijas veica 24 īpaši šim pētījumam sagatavoti intervētāji.

Intervijas ar trūcīgajām ģimenēm tika veiktas:

- Rīgā, Jūrmalā un rajona pilsētās - Daugavpilī, Jēkabpilī, Jelgavā, Jūrmalā, Liepājā, Ludzā, Saldū, Valmierās, Ventspilī.
- Citās pilsētās, pagastos un lauku teritorijās Alūksnes, Aizkraukles, Balvu, Daugavpils, Dobeles, Jēkabpils, Krāslavas, Madonas, Ogres, Rēzeknes, Rīgas un Saldus rajonos.

Pētījuma kvalitatīvā daļa

Ekspertaptaujas

Pētījuma kvalitatīvajā daļā tika izmantota kvalitatīvās socioloģijas metodes: ekspertu intervijas ar veselības aprūpes speciālistiem, sociālās palīdzības dienestu darbiniekiem, valsts un pašvaldību darbiniekiem, sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem, kuru uzmanības lokā ir bērnu un jauniešu problēmas. Šādas intervijas ir daļēji strukturizētas par konkrētām tēmām un jautājumiem, kas ļauj aptaujātajam izklāstīt savu pieredzi, ietverot stāstījumā arī tādas tēmas un aspektus, kādi sākotnēji nav tikuši iekļauti aptaujas shēmā.

Atskaitē ir ietverti fragmenti un citāti no intervijām, lai spilgtāk ilustrētu ekspertu viedokli par dažādām trūcīgo bērnu problēmām. Tika aptaujāti 40 eksperti.

Fokusgrupu diskusijas

Fokusgrupu diskusijās piedalījās skolotāji, sociālie pedagogi, pediatri, psihologi, izsakot savus viedokļus par faktoriem, kas rada trūcīgo bērnu atstumtības risku, kā arī diskutējot par iespējamām alternatīvām šo riska faktoru novēršanai. Tika noorganizētas 4 fokusgrupu diskusijas.

Cēloņi, kas ietekmē bērnu sociālās atstumtības veidošanos

Vispirms jāatzīmē cēloņi, kas saistīti ar sociālajām izmaiņām Latvijas sabiedrībā. Šīs izmaiņas saistītas ar sociālās atstumtības risku trīs virzienos:

1. virziens saistīts ar ekonomikas pārstrukturizāciju no 1990-o gadu sākuma, kuras rezultātā veidojās bezdarbs. Bezdarbs ir cieši saistīts ar bezdarba skarto ģimeņu materiālās/ekonomiskās situācijas pasliktināšanos. Gadījumā, ja bezdarbs ir īslaicīgs, tas saistīts ar ekonomiskā stāvokļa īslaicīgu pasliktināšanos, bet kopumā mobilizē ģimeni. Ja bezdarbs ir ilgstošs, tas saistāms ne tikai ar nabadzību, bet arī ar sociālās atstumtības risku. Bezdarbnieka pabalsts, ko bezdarbnieks saņem tikai noteiktu laiku, ir nepietiekošs, lai ar to varētu nodrošināt visas minimālās bērnu vajadzības. Savukārt, ilgstoša bezdarba gadījumā bezdarbnieks pabalstu nesaņem vispār.
2. Bērnu situāciju ietekmē nukleārās ģimenes kā institūcijas lomas samazināšanās. To raksturo augsts šķiršanās līmenis, pieaugošs šķirto ģimeņu un nepilno ģimeņu skaits pieaugums. Sociālo apstākļu izmaiņas biežāk pasliktina bērnu dzīves apstākļus šajā grupā. Ekonomiskā situācija pasliktinās arī tāpēc, ka tas no vecākiem, kurš atstāj

bērnu, parasti pilnā mērā pārstāj būt finansiāli/materiāli atbildīgs par ģimeni, nemaksā alimentus, uzturnaudu. Šādās situācijās bērnu sociālās atstumtības risks pieaug gan ekonomiskās, gan psiholoģiskās situācijas pasliktināšanās dēļ.

3. Valsts/sociālā atbalsta līmenis ģimenēm ar nepilngadīgiem bērniem ir nepietiekošs. Pašvaldības, kuras ir grūtā ekonomiskā stāvoklī, nespēj nodrošināt bērnus ar nepieciešamo materiālo bāzi, lai sociālās atstumtības risku samazinātu.

Hipotēzes. Latvijā ir vairākas bērnu grupas, kuras saistītas ar lielāku nabadzības risku un kurām attiecīgi pastāv lielāks sociālās atstumtības risks nekā šis risks ir valstī kopumā. Šīs grupas ir:

1. Bērni, kuru vecāki ir ilgstoši bezdarbnieki, vai kurus bezdarbs skāris vairākas reizes;
2. Bērni, kuru vecāki strādā maz apmaksātu darbu, īpaši tie bērni, kuru vecākiem ir zems izglītības līmenis;
3. Bērni, kam ir tikai viens no vecākiem (nepilnās ģimenes); īpaši tās, kam nav ciešu kontaktu ar citiem radniekiem (piem., vecvecākiem);
4. Ģimenes, kurās ir divi vai vairāki bērni.

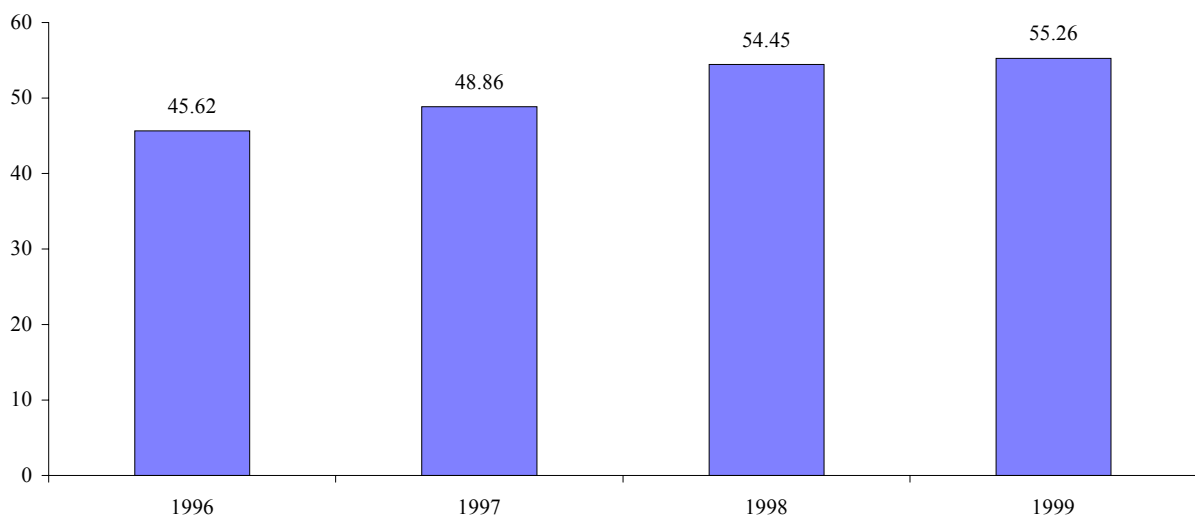
Tādējādi, bērnu sociālā situācija ir atkarīga no ģimenes struktūras, no vienas puses, un vecāku nodarbinātības iespējām – no otras. Abi šie faktori būtiski ietekmē pieaugošu nevienlīdzību bērnu vidū. Pagaidām Latvijas valsts sociālais atbalsts ģimenēm ar bērniem nesedz tās izmaksas, kas saistītas ar bērnu aprūpi, audzināšanu un izglītošanu un kas tādējādi pasargātu no nevienlīdzības, kas ir par pamatu sociālajā atstumtībā.

Bērnu stāvoklis ģimenēs

Ģimeņu ekonomiskās situācijas raksturojums un resursi

Ģimeņu ienākumi ir ģimenes materiālās labklājības pamats. Šis rādītājs raksturo ģimenes ekonomiskos resursus un to dinamiku. Sakarā ar to, ka Latvijā ir liela ģimenes formu dažādība (piem., nukleārās, daudzpaudžu, nepilnās), līdz ar to šis rādītājs precīzāk raksturo ekonomisko resursu līmeni un dinamiku mājsaimniecībās.

1. attēls. Ienākums uz vienu personu ģimenēs, kurās ir bērni

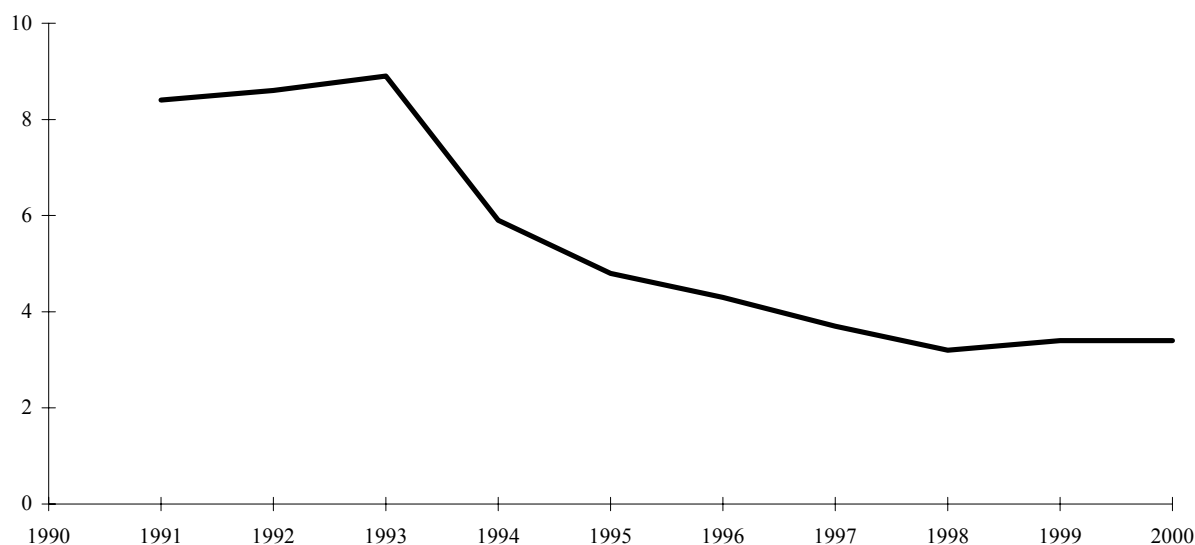

Dati: Mājsaimniecību budžetu pētījums

Valsts atbalsts ģimenei

Valsts atbalsts ģimenei nepieciešams, sākot ar tās izveidošanos, taču nepieciešamība pēc tā pieaug ar katra bērna piedzimšanu. Valsts praktisko atbalstu ģimenei raksturo tie līdzekļi, kuri tiek tieši novirzīti ģimenēm ar bērniem. Šie rādītāji ietver bērna kopšanas pabalstu apjomu attiecību pret valsts budžetu. (skatīt 2. attēlu).

2. attēls. Izdevumi bērna kopšanas pabalstam un ģimenes valsts atbalstam, % no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas budžeta

Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

Ģimenes un nabadzība

E.Vaskis, analizējot nabadzības izplatību Latvijā 1996.-2000. gadā, secina, ka ienākumu nevienlīdzības pieauguma rezultātā zemākajā kvintiļu grupā, kurā ir augsts bērnu īpatsvars, patēriņa resursiem ir tendence samazināties. 1998.gadā zemākajā izdevumu kvintiļu grupā (trūcīgākās mājsaimniecības) bija 37.9% mājsaimniecības ar bērniem līdz 15 gadu vecumam. Savukārt, 2000.gadā zemākajā kvintiļu grupā bija 41.4% mājsaimniecību ar bērniem. 2. zemākajā kvintilē atrodošos bērnu skaita samazinājums no 23.2% 1998.gadā līdz 20.8% 2000. gadā visticamāk noticis uz materiālā stāvokļa pasliktināšanās pusi. Tādējādi zemākajās divās materiālā nodrošinājuma grupās atrodas kopumā 62.2% bērnu vecumā līdz 15 gadiem (*skat. 1. tabulu*).

1. tabula. Mājsaimniecību patēriņu izdevumu sadalījums pa kvintiļu grupām

	Gads	Pavisam	Kvintiļu grupas				
			1. (zemākā)	2.	3.	4.	5.
Kopējie patēriņa izdevumi	1998	100	9.9	14.7	17.7	21.4	36.3
	1999	100	9.6	14.3	16.9	22.3	36.9
	2000	100	9.1	13.9	17.0	21.5	38.5
Iedzīvotāju skaits	1998	100	25.6	20.9	17.2	18.9	17.5
	1999	100	26.5	21.1	16.6	18.4	17.4
	2000	100	26.7	20.3	16.9	18.9	17.2
Bērni vecumā līdz 15 gadiem	1998	100	37.9	23.2	12.5	14.3	12.1
	1999	100	41.2	22.1	10.0	14.5	12.2
	2000	100	41.4	20.8	11.5	15.3	10.9

Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde, Nabadzību raksturojošie rādītāji Latvijā 1996.-2000.gadā; Rīga, 2001., 5.lp.

Šie dati apstiprina, ka liels risks kļūt trūcīgām ir ģimenēm ar bērniem, kā arī nepilnām ģimenēm ar bērniem.

Ja par ekonomisko situāciju raksturojošu rādītāju izmantojam datus par ienākumiem uz vienu iedzīvotāju, tad redzams (*skat. 2. tabulu*), ka 1.un 2.kvintilē iedzīvotāju ienākumi ir daudz zemāki par vidējo ienākumu uz vienu iedzīvotāju. Bez tam, salīdzinot ienākumus 1999.un 2000.gadā, redzams, ka pirmā kvintile ir vienīgā, kur ienākumiem uz vienu iedzīvotāju ir tendence samazināties. Tas nozīmē, ka šīs grupas ekonomiskais stāvoklis pasliktinās. Savukārt, visās citās kvintiļu grupās vērojams neliels ekonomiskā stāvokļa uzlabojums, bet 5.kvintilē pat samērā liels uzlabojums (1999:2000=115%)

2. tabula. Ienākumi uz vienu iedzīvotāju pa kvintiļu grupām

	Vidēji	1.	2.	3.	4.	5.
1999	64.73	25.10	47.53	60.52	77.43	136.49
2000	69.19	23.61	48.96	61.60	78.72	157.01
2000. pret 1999. (%)	106.9	94.1	103.0	101.8	101.7	115

MBA dati.

LR CSP izdevumā veiktā analīze apstiprina nabadzības riska indeksa dinamiku. Pieņemot, ka kopumā nabadzības risks ir 1.00, tad ģimenēs ar 3 un vairāk bērniem šis risks pieaudzis no 1.86 1996.gadā līdz 2.19 2000.gadā; bet it īpaši šis risks pieaug nepilnās ģimenēs ar 3 un vairāk bērniem.

Kā norāda Centrālās statistikas pārvaldes speciālisti, valsts sociālās apdrošināšanas sistēma ir spējusi samazināt nabadzības risku un izplatību mājsaimniecībās, kurās ir bezdarbnieki. Turpretim sociālā aizsardzība, kas vērsta uz ģimenēm ar bērniem, ir nepietiekoša, un turpina pieaugt trūcīgo ģimeņu ar bērniem proporcija. Risinājums varētu būt valsts pabalsta apjoma pieaugums bērniem. Pie tam, svarīgi, lai tas būtu ne tikai valsts pabalsts bērniem līdz 15 gadiem (vai kamēr bērns mācās vispārējās izglītības iestādē), bet arī atbalsts mācību grāmatu nodrošinājuma politikā, interešu (profesionālas ievirzes) izglītībā un saturīga brīvā laika pavadīšanā.

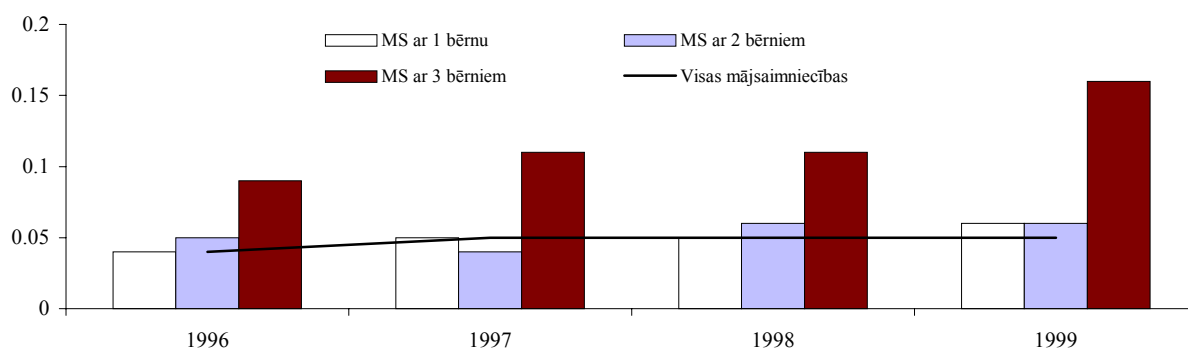
Nabadzības indekss ģimenēs ar bērniem

Nozīmīgs rādītājs, kurš raksturo nabadzību ģimenēs ar bērniem, ir nabadzības dziļums un tā indekss.

Šis indekss raksturo nabadzības izplatību valstī. Tā aprēķināšanai izmanto ekvivalento ienākumu līmeņus (50%, 60% un 70% no ekvivalento patēriņa izdevumu vidējā līmeņa valstī.

Šos datus iegūst no regulārā Mājsaimniecību budžeta pētījuma.

3. attēls. Nabadzīgo skaita indekss ģimenēs ar bērniem, atkarībā no bērnu skaita ģimenē

Mājsaimniecību budžetu pētījums

Pirmkārt, bērnu skaits ir tieši saistīts ar nabadzības dziļuma indeksu – jo vairāk bērnu ģimenē, jo šis indekss ir augstāks. Kā redzams grafikā, lielāks nabadzīgo skaits ir ģimenēs ar trim un vairāk bērniem.

Otrkārt, piecos gados (1996.-2000.) kopumā pieaudzis nabadzības dziļuma indekss ģimenēs ar bērniem. Kā redzams grafikā: salīdzinoši neliels ir indeksa pieaugums ģimenēs ar vienu bērnu, bet lielāks bērnu skaits ģimenē saistāms ar lielāku nabadzības dziļuma indeksu.

Arī bērns nepilnā ģimenē saistīts ar mazāku materiālo nodrošinājumu.

Nabadzības ekonomiskajam aspektam ir vairākas dimensijas. Tas, protams, vispirms attiecas uz risku, ka nabadzīgā ģimenē bērni var nesaņemt pilnvērtīgu uzturu, vajadzīgā izmēra, mūsdienīgu un sezonai atbilstošu apģērbu un apavus; siltumu un elektrību mājās, lai varētu mācīties un būtu veseli un veselīgi. Tā kā trūcīgās ģimenes uzturam, apģērbam un mājokļa uzturēšanai tērē apmēram 80% no saviem patēriņa izdevumiem, pavisam neliela daļa atliek izglītībai (0.3%), atpūtai un brīvā laika pavadīšanas iespējām (2.8%), kas ir neliela summa gan absolūtā izteiksmē, gan proporcionāli no kopējiem izdevumiem. Savukārt, 5. (augstākās) kvintiles mājsaimniecības tērē atpūtai un izglītībai lielākas summas gan proporcionāli no visiem izdevumiem (attiecīgi 1.4 un 9.5%), gan arī absolūtajā izteiksmē.

Bērni nepilnās ģimenēs. Nepilno ģimeņu statistisks raksturojums

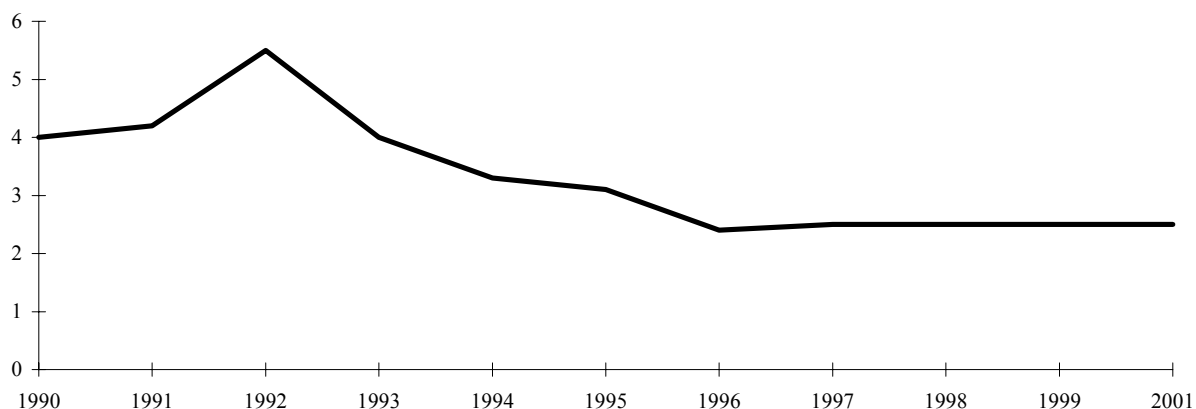
Kopumā, runājot par bērnu stāvokli nepilnās ģimenēs, ir novērojamas divējādas tendences. No vienas puses, pēdējo desmit – piecpadsmit gadu laikā sabiedrībā ir nostiprinājusies tolerantāka attieksme pret netradicionālajām ģimenes formām, un nevaram vairs runāt par to sociālās atstumtības risku sakarā ar morālo traumu. No otras puses, sociālās atstumtības risks saistīts ar grūtāku ekonomisko situāciju, salīdzinot ar pilno (divu vecāku) ģimeni.

Galvenie statistikas rādītāji, kas raksturo šķirtās ģimenes ir šādi šķiršanās koeficients, nepilngadīgo bērnu skaits šķirtajās ģimenēs, neregistrētā laulībā dzimušo bērnu īpatsvars.

Šķiršanās koeficients raksturo ģimeņu stabilitāti/nestabilitāti. 4. attēlā redzamais šķiršanās koeficients laika posmā no 1990.-1999.gadam liecina, ka straujās ekonomiskās izmaiņas atstāj lielu ietekmi uz ģimeņu nestabilitātes pieaugumu un šķiršanās pieaugumu. Laulību šķiršanās koeficients Latvijā arī sociālisma laikā tradicionāli bija samērā augsts. Tomēr šķiršanās līmeņa straujs pieaugums 1991.-1992. gadā liecina par ciešu saistību starp valsts sociālā un ekonomiskā stāvokļa straujām izmaiņām un šķiršanās līmeņa pieaugumu. Iespējams, ka Latvijas pasu ieviešana daudzām faktiski šķirtām ģimenēm bija pamudinājums noformēt šķiršanos arī formāli.

Ja šķiršanās koeficients 1990.gadā bija 4.0, tad 1992.gadā tas sasniedza maksimālo rādītāju 5.5, pēc tam pakāpeniski samazinoties. No vienas puses, laulību šķiršana liecina par ģimeņu nestabilitāti, un par ģimenes kā sociālas institūcijas lomas samazināšanos, no otras puses. Šķiršanās atstāj iespaidu uz katru šķirtās ģimenes locekli, bet visvairāk no tās cieš bērni.

4. attēls. Šķiršanās koeficients (1990.-1999.)

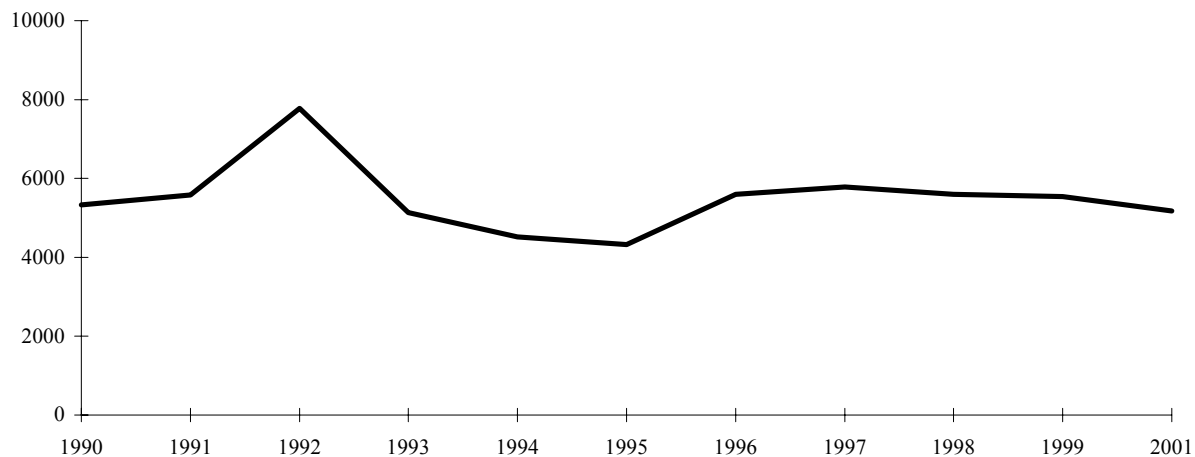
Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

Ģimeņu nestabilitāte, savukārt, ir būtisks dzimstības samazināšanās faktors.

Nepilngadīgo bērnu skaits šķirtajās ģimenēs. 5. attēlā redzams, ka, salīdzinot 1990.un 1999.gadu, nav būtiskas atšķirības nepilngadīgo bērnu skaitā šķirtajās ģimenēs: 1990.gadā šķirtajās ģimenēs dzīvoja 5599 bērni, bet 1999.gadā – 5537 bērni, bet 2001.gadā 5176 bērni. Taču, tā kā kopējais bērnu skaits smazinās, grafiks arī liecina par samērā strauju nepilngadīgo bērnu skaita īpatsvara pieaugumu šķirtajās ģimenēs 1992.-3.gadā, kad valsts notika straujas sociālas, ekonomiskas un politiskas izmaiņas (strukturālās reformas, naudas reforma, bezdarbs, inflācija, utt). Šī rādītāja skaitliskais pieaugums, liecina par to, ka var pieaugt

problēmu saasināšanās gan bērnu aprūpē (gan tā daļa, ko sedz māte (retāk tēvs), gan audzināšanā ģimenēs.

5. attēls. Nepilngadīgo bērnu skaits šķirtajās ģimenēs

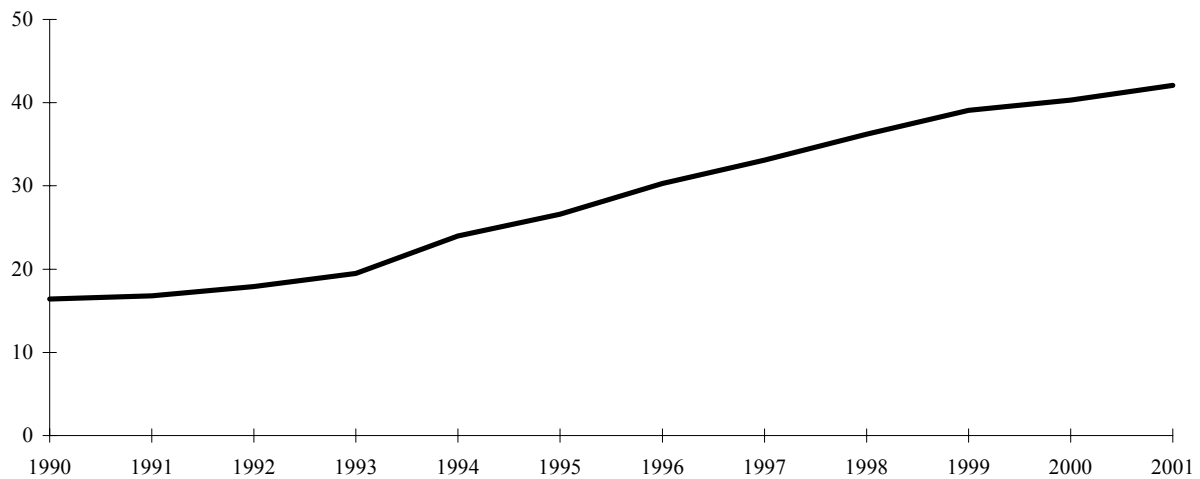
Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

2001.gadā vairāk nekā trešā daļa no šķirto ģimeņu bērniem dzīvo Rīgas reģionā – 2200 (tai skaitā Rīgā – 1825), Daugavpilī (311), Liepājā (306), kas šo pilsētu pašvaldībām teorētiski uzliek papildu slodzi šo bērnu papildus nodrošinājumam. Salīdzinoši vismazāk bērnu šķirtās ģimenēs ir Ventspils rajonā (17).

Neregistrētā laulībā dzimušo bērnu īpatsvars. LR CSP apkopotā statistika liecina, ka laikā kopš 1990.gada vairāk nekā divas reizes ir pieaudzis neregistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits (no 16.9% 1990.gadā līdz 42.1% 1999.gadā). 2001.gadā ārpus laulības dzimušo bērnu skaits ir 8273 bērni. Salīdzinot neregistrētā laulībā dzimušo bērnu skaitu atkarībā no mātes vecuma, redzams, ka 2001.gadā 13.6% bērnu piedzimuši vientuļajām mātēm, kas jaunākas par 19 gadiem, 36.8% bērnu – mātēm vecumā no 20-24 gadiem, 26% mātēm vecumā no 25-29 gadiem, un apmēram 24% - mātēm, kas vecākas par 30 gadiem. Demogrāfiskajā un nabadzības pētījumu literatūrā bieži tiek uzsvērts, ka bērna dzimšana jaunām (īpaši nepilngadīgām) sievietēm ir cieši saistīta ar lielāku bērna sociālās atstumtības risku.

Bez tam, šis rādītājs pastarpināti raksturo to bērnu īpatsvaru, kurus Latvijā pirmkārt var attiecināt uz grupu ar zemiem ienākumiem, jo nepilnajās ģimenēs, lielākā daļa atbildības par bērna/bērnu materiālo nodrošinājumu, aprūpi, un audzināšanu rada mātei (retāk tēvam) lielāku ekonomisku, psiholoģisku un morāli spriedzi.

6. attēls. Neregistrētā laulībā dzimušo bērnu īpatsvara pieaugums

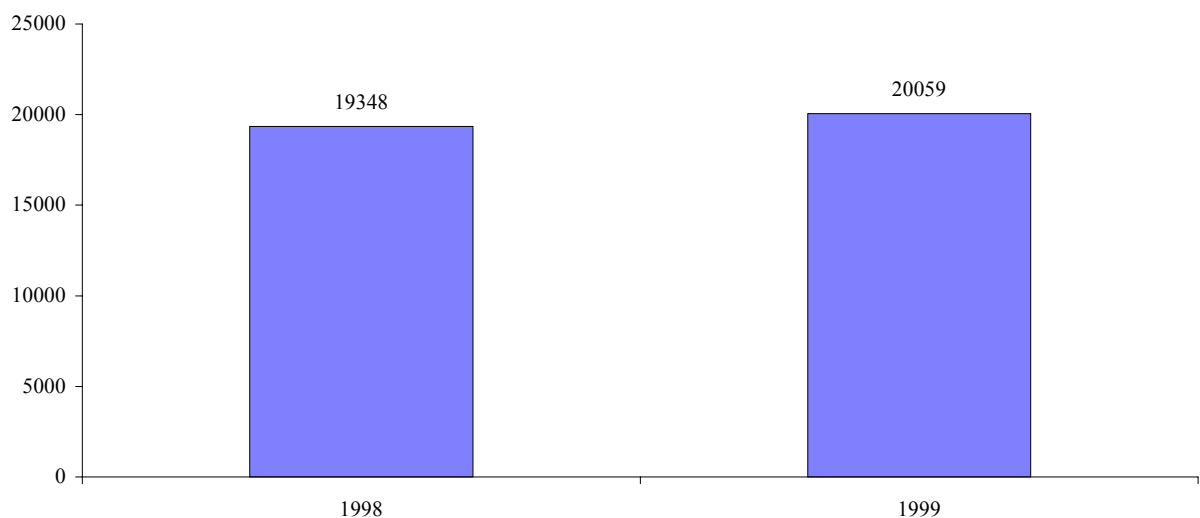
Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

Tātad nepilnās ģimenēs dzimušie bērni var būt diskriminēti materiāli/ekonomiski, kā arī ne vienmēr saņem pilnvērtīgu audzināšanu. Šī īpatsvara palielināšanās daļēji liecina par problēmu saasināšanos bērnu audzināšanā ģimenēs.

Bērnu skaits sociāli nelabvēlīgās ģimenēs

Šis rādītājs uzskatāms par subjektīvu rādītāju, un dažādas institūcijas to interpretē atšķirīgi. Šīs ģimenes ne vienmēr tiek uzskaitītas, tāpēc arī statistika nav uzskatāma par pilnīgu. Tomēr dati liecina par to minimālo bērnu kontingentu, kuri ģimenēs ir pakļauti vislielākajam riskam. Šī rādītāja dinamikai jāseko regulāri, un jāizstrādā nopietna programma šādu bērnu skaita samazināšanai.

7. attēls. Bērnu skaits sociāli nelabvēlīgās ģimenēs

Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

Sociālās atstumtības riska faktoru noteikšana

Dzīves un mājokļa apstākļi

Ģimenes ienākumu stabilizēšanai LR likumdošana paredz vairāku pabalstu piešķiršanu, tai skaitā maternitātes pabalsta piešķiršanu.

2000.gadā Latvijā ir piedzimuši 20.2 tūkstoši bērnu, bet maternitātes pabalstu ir saņēmušas tikai 11.5 tūkstoši jeb 57%, jo šo pabalstu piešķir mātēm, kuras pirms bērna piedzimšanas ir strādājušas un par kurām tikušas veiktas obligātās sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tātad, ja māte pirms bērna piedzimšanas nav strādājusi, viņa pabalstu nevar saņemt. Ar lielu varbūtību varam teikt, ka ģimenēs, kur māte pirms bērna piedzimšanas nav strādājusi un maternitātes pabalsts nav saņemts, bērnam ir lielāks risks nokļūt nabadzībā.

Ģimenēm tika jautāts, kur tās dzīvo. Vairāk par pusi jeb 57.3% aptaujāto pilsētas ģimeņu dzīvo atsevišķā dzīvoklī. Atsevišķā dzīvoklī dzīvo 42.7% lauku iedzīvotāju.

Samērā liela trūcīgo ģimeņu proporcija dzīvo komunālajā dzīvoklī (11.6% pilsētā dzīvojošo un 9.9% laukos dzīvojošo nabadzīgo ģimeņu) vai sociālajā mājā (3.7% pilsētās, 2% laukos).

Vidējais trūcīgās ģimenes lielums ir 4.2, mazpilsētās un laukos trūcīgās ģimenes ir lielākas (4.27), savukārt, lielās pilsētās vidējais ģimenes lielums ir 4.15.

Trūcīgajās ģimenes ar bērniem ne vienmēr spēj nopirkt vai abonēt avīzes un žurnālus, tai skaitā bērnu un jaunatnes presi. Dati liecina, ka 19% pilsētu un 16.2% lauku un mazpilsētu trūcīgo ģimeņu iegādājas un lasa avīzes un žurnālus. Savukārt, 19.4% pilsētu un 31.5% lauku un mazpilsētu respondentu nevar to atļauties. Tas nozīmē, ka šajās ģimenēs pieaugušie un bērni neiegūst informāciju, kas atrodama preses izdevumos, bet bērni nevar iepazīties ar bērnu subkultūru, ko iepazīst ar bērnu un jaunatnes preses palīdzību.

Ģimenēm tika jautāts, vai viņu materiālais stāvoklis ir izmainījies pēdējo trīs gadu laikā.

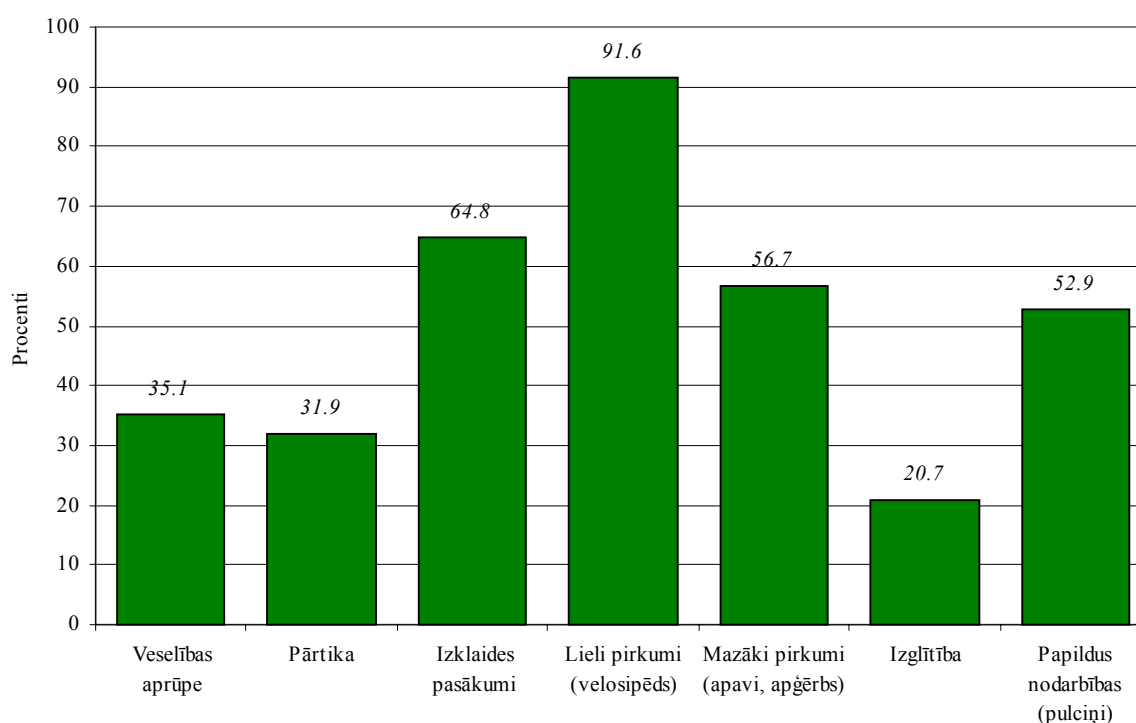
Kā redzams 4. tabulā, nelielai daļai ģimeņu materiālais stāvoklis ir uzlabojies, bet pusei pilsētu respondentu un 40% mazpilsētu respondentu materiālais stāvoklis ir pasliktinājies.

4. tabula. Finansiālā stāvokļa izmaiņas pēdējo gadu laikā

	Vidēji	Rīga, rajona centrs	Mazpilsēta, ciems, viensēta
Uzlabojušies	6.2	6.0	14.1
Nav mainījusies	38.1	35.6	41.0
Pasliktinājies	45.9	50.9	40.2
Grūti pateikt	6.2	7.5	4.7

Trūcīgajiem respondentiem tika jautāts, vai viņiem naudas trūkuma dēļ nav bijis iespējams nodrošināt savus nepilngadīgos bērnus ar pārtiku, veselības aprūpi, saturīgu brīvā laika pavadīšanu, atļauties lielākus vai mazākus pirkumus, kvalitatīvu izglītību un tamlīdzīgi.

8. attēls. Pēdējā gada laikā nevarēja nodrošināt bērnus ar... (%)

Kā redzams no attēla datiem, lielākā daļa ģimeņu spēj nodrošināt bērniem pašu nepieciešamāko – pārtiku, obligāto izglītību, primāro veselības aprūpi. Katra piektā trūcīgā ģimene nespēj finansiāli atļauties iegādāties visu skolai nepieciešamo, gandrīz trešajai daļai vecāku nepietiek līdzekļu uzturam, veselības aprūpei, ārstēšanai. Tomēr puse vecāku nevar atļauties apmaksāt bērnu piedalīšanos ārpuskolas pulciņos, mākslas, mūzikas skolā, sporta nodarbības, 56.7% nevar iegādāties nepieciešamo apģērbu.

Apmēram divas trešdaļas vecāku nevar iedot bērniem naudu bērnu izklaides pasākumiem (kas reāli saistīta ar risku integrācijai bērnu un jauniešu subkultūrā). Savukārt lielākiem pirkumiem kā, piemēram, velosipēdam, naudas līdzekļus var atļauties tikai katra 10.-11. ģimene.

Pētījuma rezultāti liecina, ka daudzām trūcīgajām ģimenēm ar bērniem nākas taupīt uz visu, sākot no pārtikas. Kā jau minējām iepriekš, trūcīgās ģimenes tērē par pārtiku līdz 80% no ienākumiem. FSI 1998.-1999.g. un CSP 1999.g. Nabadzības pētījumu dati liecina, ka visbiežāk pirktie produkti trūcīgajās ģimenēs ir eļļa, milti, maize, cukurs, nereti zāles. Ir ģimenes, kurās paši cep maizi.

Benita (43 gadi) ir šķīrusies, bezdarbniece un viena pati audzina 2 bērnus. Tā kā šķiršanās prāvā kopīpašums tika sadalīts netaisnīgi, vīrs saņēmis gandrīz visu un tagad ģimenei nemaz nepalīdz. Benita ar bērniem dzīvo no rokas mutē, un, kad pārņem galējs izsalkums, viņa kopā ar bērniem brauc ar gadījuma mašīnām pie mātes uz laukiem, lai kārtīgi paēstu.

Tās ģimenes, kurām ir zeme, paši izaudzē saknes un dārzeņus, un tad ģimenes uzturs iznāk sabalansētāks. Tomēr nabadzīgās ģimenes nevar atļauties iegādāties augļus, vitamīniem un minerālvielām bagātus produktus, gaļu un zivis. Gadījumos, kad vecāki trūcīgajās ģimenēs ir pietiekoši izglītoti, viņi saprot, ka bērnam nepieciešams veselīgs uzturs, vitamīni un ka slimību profilakse ir ļoti svarīga, tomēr ne vienmēr vecākiem ir pietiekoši daudz naudas, lai nepieciešamo nopirktu.

Daces dēlam ir miokardīts, viņam nepieciešamas zāles, veselīgs uzturs un vitamīni. Visvairāk Dace pārdzīvo to, nav pietiekoši daudz naudas, lai nodrošinātu bērnam sabalansētu uzturu, vienmēr savlaicīgi bērnam nopirktu zāles un vitamīnus.

Ir respondenti, kuri atzīst, ka siltas pusdienas skolā vai maltītes bērnudārzā ir vienīgā/-ās ēdienreize/-es bērnam. Tā teica arī kāda jauna māmiņa, kura bija laimīga, ka viņas *trīsgadīgā meitiņa bērnudārzā var paēst veselīgu ēdienu, kādu mājās nevarot atļauties.*

Respondentiem tika jautāts, vai viņi ir pieprasījuši un saņēmuši pašvaldības pabalstu.

Pabalsta pieprasīšana ir saistīta ar noteiktu ģimenes mobilizēšanos un aktivitāti, jo pabalsta pieprasītājam vispirms ir jāzina par pabalsta pieprasīšanu (kur, kā), parasti jāsavāc dažādi dokumenti. Lielākā daļa aptaujāto (80%) bija pieprasījuši vismaz vienu pabalstu, un savukārt, tikai daļa pieprasītāju pabalstu bija saņēmuši. 7% respondentu pieprasījuši vismaz vienu pabalstu un nav saņēmuši nevienu. 5. tabulā atspoguļots procentuāls respondentu skaits, kuri pieprasījuši attiecīgo pabalstu, savukārt ailītē, par pabalsta saņemšanu minēts procentuālais respondentu daudzums, kuri attiecīgo pabalstu saņēmuši.

5. tabula. Pabalsta pieprasījums un saņemšana (%)

	Pieprasīts	Saņemts (% no pieprasījušajiem)
Medicīnas pakalpojumu vai veselības pabalsts	28	78
Dzīvokļa pabalsts	39	65
Pabalsts ģimenes locekļa/apgādnieka zaudēšanas gadījumā	11	97
Pabalsts bērniem mācību grāmatu un rakstāmlietu iegādei	41	78
No skolas (brīvpusdienas)	10	88
Pabalsti no sabiedriskajām organizācijām, baznīcas, ārvalstu humānā palīdzība	32	97
No vecāku darba devēja (viena vai abu)	12	78
No arodbiedrības	4	75
Cits pabalsts	12	...

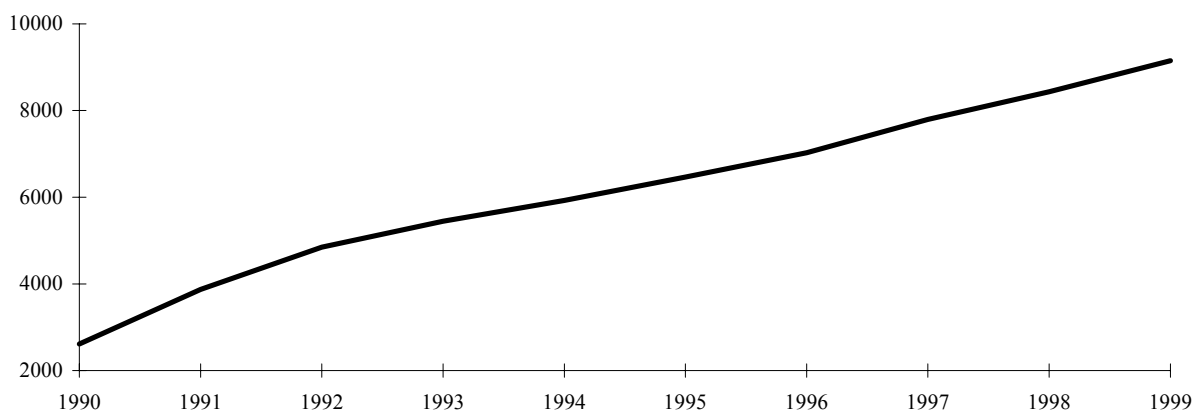
Biežāk pabalstus pieprasa pilsētu iedzīvotāji, un viņi pabalstus biežāk arī saņem.

Bērnu veselība trūcīgajās ģimenēs

Nepietiekams uzturs var būt par cēloni traucējumiem bērnu fiziskajā un garīgajā attīstībā. Saskaņā ar Pasaules veselības organizācijas Latvijā veiktajām atkārtotajām skolēnu aptauju datiem bērnu un pusaudžu veselība pasliktinās. Deviņdesmito gadu laikā par 13% samazinājies to pusaudžu skaits, kuri ir praktiski veseli (ja 1990.gadā par praktiski veselīgiem tika atzīti 67.4%, tad 1998.gadā 54%), bet pieaudzis to pusaudžu skaits, kas ir veselības riska grupā - bieži slimo, slimo ilgstoši, pēc slimības ilgi nevar atgūt spēkus - jūtas noguruši, viņiem ir ēstgribas, miega traucējumi, utt.). Pieaug to bērnu skaits, kam ir hroniskas kaites. Galvenās hroniskās kaites pusaudžiem ir tuvredzība, kustību traucējumi (šādu bērnu skaits pieaudzis divas reizes); divas ar pusi reizes pieaudzis bērnu skaits, kam ir skolioze; bet gandrīz trīs reizes pieaudzis bērnu skaits ar runas traucējumiem.

Latvijā pieaug bērnu invalīdu skaits. Bērnu invaliditāte ir viens no veselības aizsardzības indikatoriem, kas liecina gan par bērnu invalīdu skaita pieaugumu, kam par iemeslu var būt gan mātes nelabvēlīgi dzīves apstākļi, gan nabadzība. Taču šis rādītājs liecina gan par medicīnas iestāžu darba efektivitāti valstī, gan par to, ka valsts budžetā šīs problēmas risināšanā ilgtermiņā nepieciešams vairāk līdzekļu.

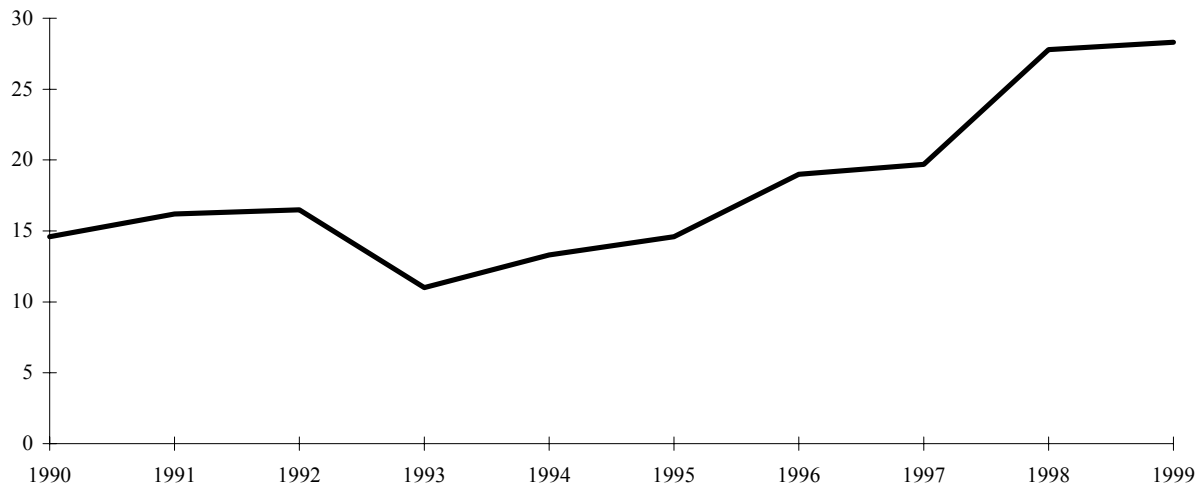
9. attēls. Bērnu invalīdu skaits

Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

Laikā no 1993.gada pieaug bērnu un pusaudžu saslimstība ar tuberkulozi (*skat. 10. attēlu*).

10. attēls. Slimnieku skaits, kas atrodas ārstnieciski profilaktisko iestāžu uzskaitē (uz 100 000 bērniem vecuma 0-17 gadi)

Dati: LR Centrālā Statistikas pārvalde

Līdzšinējos bērnu veselības stāvokļa pētījumos veselības stāvokļa analīze nav tikusi saistīta ar ģimeņu materiālo nodrošinājumu, kas pārliecinoši apstiprinātu vai noraidītu pieņēmumu par nabadzības ietekmi uz bērnu attīstību. Tomēr vairākos Latvijas rajonos aptaujātie bērnu ārsti un skolu medmāsas uzsver, ka trūcīgie bērni atpaliek augšanā, ir mazāk fiziski attīstīti, un kāda rajona bērnu ārsts novērtēja, ka rajonā apmēram 70-80% bērnu ir neveseli. Pēc viņa vērojumiem, tipiskākas veselības problēmas bērniem ir muguras deformācija, plakanā pēda, un īpaši nabadzīgo ģimeņu bērniem - ļoti slikti zobi. Trūcīgie bērni biežāk slimo ar saaukstēšanās slimībām, respiratorajām saslimšanām – faringītu, bronhītu, traheītu, kas var pārvērsties astmā. Kāda cita rajona pediatrs, novērtējot rajona jaundzimušos, teica, ka 70% pieder otrajai veselības grupai, bet 30% ir attīstības traucējumi.

Aptaujas rezultāti ļāva secināt, ka vairākos rajonos medicīnas darbinieki ir ļoti atsaucīgi pret trūcīgo ģimeņu bērniem. Tomēr vairākos rajonos ārsti un medmāsas uzsvēra, ka trūcīgie vecāki (īpaši tie, kam zemāks izglītības līmenis) neved bērnus pie ārsta uz profilaktiskām apskatēm, lai veselības traucējumus savlaicīgi atklātu un ārstētu.

Taču ir tādas problēmas, kuras nevar atrisināt ne paši vecāki, ne mediķu nesavtība vien. Piemēram, „Ritas ģimenē ir 2 bērni, vīrs ir ģimeni atstājis un nekādus alimentus nemaksā. Rita dzīvo laukos, viņas piecgadīgajam dēliņam ir sirdskaite, un viņam ir norīkojums uz bērnu slimnīcu Rīgā, taču Ritai nav naudas, lai varētu aizbraukt uz Rīgu. Arī pašai Ritai ir vairākas sūdzības par veselību, īpaši pēc kritiena no piena mašīnas”.

Īpaši bieži smagā situācijā ir bērnu invalīdu vecāki, jo viņiem ir aizvien grūtāk bērniem nodrošināt nepieciešamās fizioterapijas procedūras un sanatoriju veselības nostiprināšanai.

Piemēram, kādai franču valodas skolotājai Rīgā ir trīs bērni, no kuriem vecākai meitenei ir 16 gadi, un viņa ir I.grupas invalīde. Kā bieži dzirdēts nabadzīgo ģimeņu raksturojumos, tēvs ģimeni ir atstājis, un visas rūpes par bērniem gulstas uz mātes pleciem. Agrāk tēvs kādreiz meiteni aizvedis uz sanatoriju, un pēc ārstēšanās meitenes veselības stāvoklis mazliet uzlabojās. Tagad māte sanatorijas izmaksas nevar atļauties.

Lai noskaidrotu aptaujas dalībnieku personīgo vērtējumu vispārējam bērnu veselības stāvoklim, anketā trūcīgajām ģimenēm tika iekļauti jautājumi par to, kā kopumā tiek vērtēts nepilngadīgo bērnu veselības stāvoklis, kādi profilaktiski medicīniskie pasākumi tiek veikti, vai līdzekļu trūkuma dēļ bijis jāatsakās no bērnu ārstēšanas, kādi fizioloģiski un psiholoģiski traucējumi tiek novēroti nepilngadīgajiem bērniem, vai tiek veikta bērnu veselības apdrošināšana, par kādiem līdzekļiem.

Vecāku vērtējums par bērnu veselības stāvokli

Apkopojot iegūtos datus vērojam, ka kopumā 37% respondentu savu nepilngadīgo bērnu veselības stāvokli uzskata par labu, t.sk. 2% par ļoti labu. 11% aptaujas dalībnieku, bērnu veselību uzskata par sliktu, bet 49% to raksturo kā vidēju.

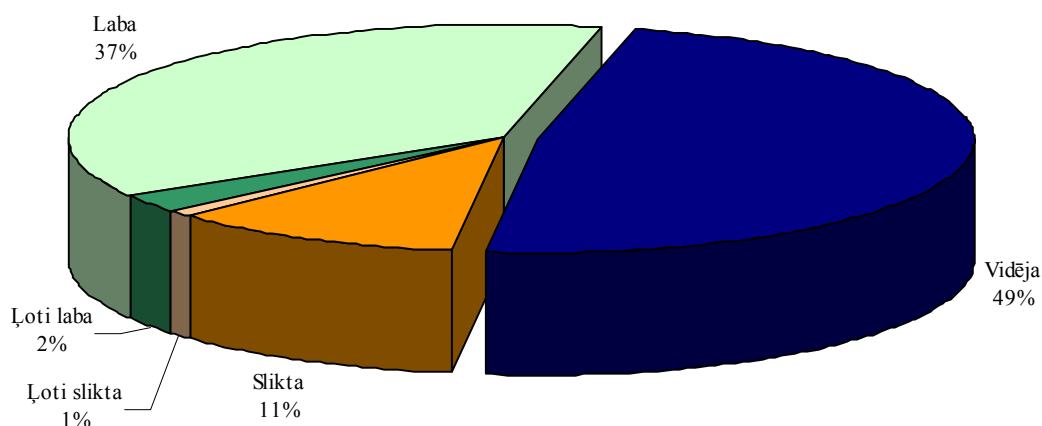
Izvērtējot iegūtās atbildes atkarībā no respondentu dzīves vietas tipa redzam, ka salīdzinoši pozitīvāk savu bērnu veselības stāvokli vērtē dzīvojošie rajonu centros un mazpilsētās - 47% atbilžu 'ļoti laba un laba veselība', lielajās pilsētās šādu vērtējumu snieguši 41%, laukos 38%, bet vismazāk Rīgā – 26%.

Dzīves vieta pēc tās tipa tika sadalīta vairākās grupās, bet dati analizēti tās apkopojot sekojoši:

- Rīga un rajons;
- lielās pilsētas (Daugavpils, Ventspils, Jūrmala, Liepāja, Jelgava);
- rajonu centri un mazpilsētas;
- lauki (pagasti, viensētas).

Galvaspilsētā 54.8% aptaujāto uzskata, ka viņu nepilngadīgajiem bērniem veselība ir vidēja, tādu vērtējumu pauž arī 54.4% laukos dzīvojošo, 40.2% lielajās pilsētās un 39.6% rajonu centros un mazpilsētās.

11. attēls. Respondentu atbilžu sadalījums kopumā % uz jautājumu “Kā jūs vērtējat savu nepilngadīgo bērnu veselības stāvokli?”

Salīdzinoši lielāks bērnu veselības kritisko vērtējumu īpatsvars iegūts lielajās pilsētās un Rīgā, attiecīgi 18.2% un 17.8% gadījumu. Laukos šādu vērtējumu snieguši 6.2%, rajonu centros un mazpilsētās 8.9% aptaujas dalībnieku.

6. tabula. Bērnu veselības stāvokļa vērtējums atkarībā no dzīves vietas tipa. Respondentu atbilžu sadalījums visā to diapazonā %

	Ļoti laba	Laba	Vidēja	Slikta	Ļoti slikta
Kopumā valstī	2.4	36.5	47.7	10.6	1.0
Apdzīvotas vietas tips					
Rīga		26.0	54.8	13.7	4.1
Liela pilsēta	7.6	33.3	40.2	17.4	0.8
Rajona centrs, pilsēta	2.0	44.6	39.6	8.9	
Lauki		38.3	54.4	5.7	0.5

Analizējot iegūtos vērtējumus bērnu veselībai atkarībā no tā, kādā mājoklī (personīgajā mājā, atsevišķā dzīvoklī, komunālajā dzīvoklī, dienesta viesnīcā, sociālajā mājā) dzīvo aptaujas dalībnieki, redzam, ka salīdzinoši biežāk – 16.3%, vērtējumu ‘slikta veselība’ biežāk devuši dzīvokļos dzīvojošie, bet visretāk personīgajā mājā dzīvojošie respondenti – 5.0%. Personīgajās mājās dzīvojošo atbildēs arī vislielākais veselības pozitīvo vērtējumu īpatsvars – 45.3%.

7. tabula. Bērnu veselības stāvokļa vērtējums atkarībā no mājokļa tipa. Respondentu atbilžu sadalījums visā to diapazonā %

	Ļoti laba	Laba	Vidēja	Slikta	Ļoti slikta	Grūti pateikt
Kopumā	2.4	36.5	47.7	10.6	1.0	1.8
t.sk. dzīvojošie						
Personīgā mājā	4.3	41.0	46.0	4.3	0.7	3.6
Atsevišķā dzīvoklī	1.7	34.7	46.5	14.9	1.4	0.7
Komunālajā dzīvoklī	1.9	35.8	56.6	5.7	0.0	0.0
Dienesta viesnīcā/ sociālajā mājā	0.0	40.0	60.0	6.7	0.0	13.3

Jāatzīmē, ka nelatvieši kritiskāk nekā latvieši vērtējuši savu bērnu veselības stāvokli. Atbildes 'slikta' un 'ļoti slikta veselība' sniegtas attiecīgi 19.3% un 9.1% gadījumu. Bērnu veselību kā labu raksturojuši 39.4% latviešu un 34.8% cittautiešu, kā vidēju attiecīgi 49.1% un 45.7%.

Salīdzinoši lielāks bērnu veselības pozitīvo vērtējumu īpatsvars vērojams nekur nestrādājošo vecāku atbildēs - 43.8% vērtējumu 'ļoti laba un laba veselība', 44.5% 'vidēja'. Strādājošo atbildēs šie vērtējumi attiecīgi 37.2% un 53.5%. Bērnu veselību kā sliktu un ļoti sliktu vērtē 9.4% nestrādājošo un 8.6% strādājošo aptaujas dalībnieku.

Aptaujas dati liecina, ka kopumā *tikai 13.4% nepilngadīgo bērnu* aptaujātajās trūcīgajās ģimenēs pēdējā gada laikā nav ne reizi slimājuši, 14.8% vienu reizi, katrs piektais (20.8%) divas, bet 43.5% trīs un vairāk reizes.

Izvērtējot atbildes atkarībā no respondentu dzīves vietas tipa, noskaidrots, ka visbiežāk trīs un vairāk reizes bērni slimājuši Rīgā (54.8%), lielajās pilsētās (46.2%); salīdzinoši mazāk slimu mazpilsētās, rajonu centros un laukos dzīvojošie bērni (vai arī vecāki pievērš mazāku vērību bērnu saslimšanai).

Tai pat laikā dati rāda, ka lielajās pilsētās vislielākais bērnu īpatsvars, kas nav slimājuši nevienu reizi – 20.8%.

8. tabula. Respondentu atbilžu sadalījums % atkarībā no dzīvojamās vietas un mājokļa tipa uz jautājumu 'Cik reizes pēdējā gada laikā Jūsu nepilngadīgie bērni ir slimājuši?'

	Nevienu	1 reizi	2 reizes	3 un vairāk	Grūti pateikt
Kopumā	13.4	14.8	20.8	43.5	7.4
Rīgā	4.1	9.6	23.3	54.8	8.2
Lielā pilsētā	20.8	12.3	16.2	46.2	4.6
Rajona centrā, mazpilsētā	6.9	17.6	18.6	42.2	14.7
Laukos	15.5	17.0	24.2	38.1	5.2
Dzīvo (mājoklis):					
Personīgajā mājā	13.7	12.2	27.3	39.6	7.2
Atsevišķā dzīvoklī	15.6	14.2	16.7	46.5	6.9
Komunālajā dzīvoklī	3.8	24.5	20.8	43.4	7.5
Dienesta viesnīcā/sociālajā mājā	3.4	35.0	25.0	13.4	31.5

Kā liecina tabulā apkopotie dati, tad varam vērot zināmu saistību arī starp bērna veselības stāvokli un ģimenes konkrēto dzīves vietu – mājokli. Dzīvokļos (gan atsevišķos, gan komunālajos) dzīvojošie biežāk atzīmē, ka viņu aprūpē esošie nepilngadīgie bērni pēdējā gada laikā slimojuši 3 un vairāk reizes (attiecīgi 46.5% un 43.4%). Personīgā mājā dzīvojošie 39.6% gadījumu atzīmē, ka bērni slimojuši trīs un vairāk reizes. 50.0% dzīvojošo sociālajās mājās vai dienesta viesnīcās atbildējuši, ka viņu bērni pēdējā gada laikā slimojuši divas reizes, bet 13.3% no viņiem nav varējuši sniegt konkrētu atbildi par bērnu slimošanas biežumu. Simptomātiki ir tas, ka sociālo māju/dienesta viesnīcās dzīvojošie vecāki salīdzinoši biežāk nespēj atbildēt uz jautājumiem par viņu bērnu veselību un saslimšanām.

Vismaz vienu reizi pēdējā gada laikā bērni slimojuši 12.2% - 35.0% gadījumu dažāda tipa mājokļos – retāk personīgajās mājās dzīvojošie, biežāk sociālajās mājās un dienesta viesnīcās. Nevienu reizi bērni nav slimojuši 13.7% aptaujāto ģimeņu, kas dzīvo personīgajā mājā, 15.6%, kas dzīvo atsevišķā dzīvoklī.

Ārstu apmeklējumi, ārstēšanās, profilaktiskie pasākumi

Pēdējā gada laikā vairāk par pusi jeb 56.1% aptaujas dalībnieku apmeklējuši ārstu vai feldšeri sakarā ar savu nepilngadīgo bērnu saslimšanu, un gandrīz trešā daļa (29%) no viņiem to meklējuši mediķa palīdzību trīs un vairāk reizes. Vienlīdz bieži ārstu apmeklējuši kā Rīgā, tā rajona centros un mazpilsētās dzīvojošie – 64.4% no aptaujātajiem, savukārt lielajās pilsētās ārsta palīdzību meklējuši retāk - 47.3% respondentu, bet laukos - 54.7%.

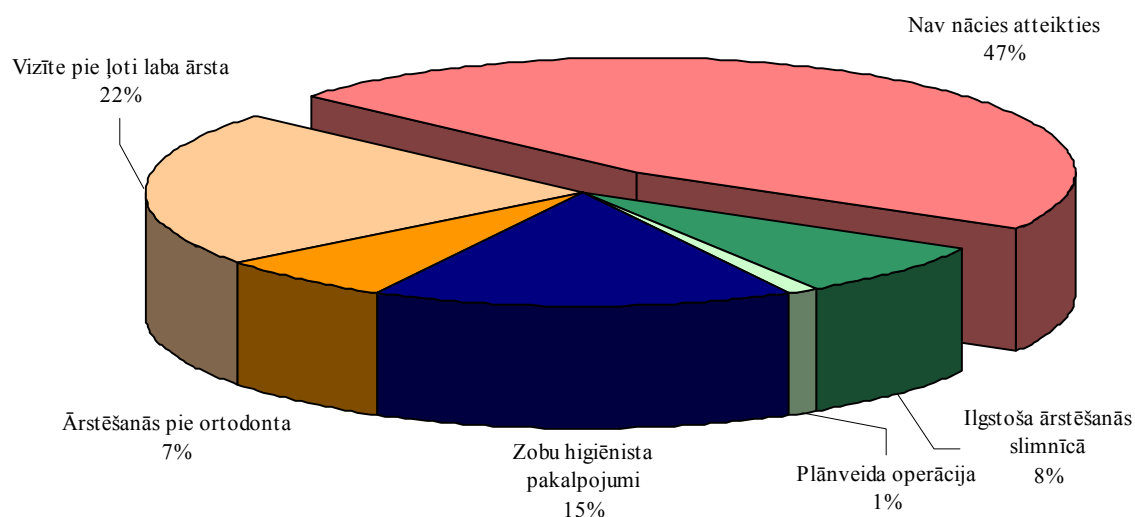
Nevienu reizi pie ārsta nav griezušies kopumā 36.5% aptaujas dalībnieku, t.sk., 48.1% lielajās pilsētās, 38.1% laukos, 26.0% Rīgā, 25.7% rajonu centros, mazpilsētās. Kopumā tikai 3% atbildējuši, ka viņi to nav varējuši atļauties līdzekļu trūkuma dēļ.

54.2% aptaujas dalībnieku nepilngadīgo bērnu ir apmeklējuši ārstu vai feldšeri akūtas saslimšanas dēļ, bet profilaktiskās apskates veikšanai 48.6%. No aptaujas dalībnieku nepilngadīgajiem bērniem 4.0% ārsta apmeklējums bijis saistīts ar viņu invaliditāti, bet 16.8% ar hronisku slimību.

9. tabula. Dažādu apdzīvoto vietu respondentu atbilžu sadalījums % uz jautājumu ‘Vai pēdējā gada laikā Jūsu bērni ir apmeklējuši ārstu vai feldšeri sakarā ar...’:

	Kopumā	Rīga	Liela pilsēta	Rajona centrs, mazpils.	Lauki
Obligāto profilaktisko apskati	48.6	46.5	46.5	45.3	52.6
Akūtu saslimšanu	54.2	56.3	51.1	54.9	55.1
Traumu vai nelaimes gadījumu	13.6	22.5	8.8	12.7	14.0
Hronisku slimību	16.8	22.5	19.1	15.5	13.7
Invaliditāti	4.0	11.3	1.6		5.1

12. attēls. Respondentu atbilžu sadalījums % uz jautājumu ‘Vai šogad Jums nācies atteikties no nepilngadīgo bērnu ārstēšanas līdzekļu trūkuma dēļ?’

Respondentiem tika jautāts, vai ir bijuši kādi medicīniskie pakalpojumi, kurus saviem nepilngadīgajiem viņi nav varējuši atļauties bērniem līdzekļu trūkuma dēļ. Kopumā dati liecina, ka aptuveni pusei aptaujāto (47%) tādas situācijas nav bijušas, bet visbiežāk līdzekļu trūkuma dēļ nācies atteikties no vizītes pie ļoti laba ārsta (22%). Līdzekļu trūkuma dēļ kopumā 15% nav apmeklējuši zobu higiēnistu, savukārt pie ortodontista līdzekļu trūkuma dēļ nav griezušies 7% aptaujāto respondentu nepilngadīgo bērnu. Ilgstoši ārstēties slimnīcā nav varējuši atļauties 8%.

Kopumā nelielai aptaujāto respondentu daļai ir veselības apdrošināšana: 6.7% aptaujāto norādījuši, ka viņu nepilngadīgajiem bērniem ir veselības apdrošināšana. 62.9% gadījumu to

apmaksājusi pati ģimene, 15.3% pašvaldība, biežāk laukos (28.6%), 9.7% gadījumu darba devējs, 12.2% gadījumos finansētāji netika norādīti.

Atbildot uz jautājumu par zāļu iegādi nepilngadīgajiem bērniem, 57.3% respondentu atzinuši, ka tās tiek pirktas par pilnu samaksu, 30.5% ir iespēja iegādāties par daļēju samaksu, 12.2% aptaujāto ģimeņu zāles saņem par brīvu.

Runājot par bērnu veselības profilaktiskajiem pasākumiem, 53.8% aptaujas dalībnieku atzīmējuši, ka viņu nepilngadīgajiem bērniem veiktas ieteicamās bērnu vakcinācijas (atbilstoši vecumam), 18.2% pret difteriju, 13.8% potējuši bērnus pret encefalītu, 3.0% pret gripu.

Respondentiem tika jautāts, cik bieži viņu nepilngadīgie bērni pēdējā gada laikā apmeklējuši zobu ārstu un zobu higiēnistu. Pēdējā gada laikā zobārstu nevienu reizi nav apmeklējuši 27.9% ģimeņu nepilngadīgie bērni; pie tam, salīdzinoši biežāk laukos – 30.4%. Vislielākais bērnu skaits zobārstu apmeklējuši vienu reizi: 28.2% - 36.1% bērnu dažādās apdzīvotās vietās, ko varētu uzskatīt par profilaktisku pasākumu.

Pretēja situācija vērojama zobu higiēnista apmeklējumos – to ne reizi pēdējā gada laikā kopumā nav apmeklējuši 75.1% nepilngadīgo bērnu: no 85.9% laukos līdz 59.1% lielajās pilsētās.

10. tabula. Respondentu atbilžu sadalījums % uz jautājumu ‘Cik reizes šogad Jūsu nepilngadīgie bērni ir apmeklējuši zobārstu un zobu higiēnistu?’

	Kopumā	Rīga	Liela pilsēta	Rajona centrs, mazpils.	Lauki
Zobārstu					
Nevienu	27.9	24.7	24.4	22.8	30.4
1 reizi	32.3	29.2	28.2	32.7	36.1
2 reizes	23.8	16.7	32.1	25.7	19.9
3 un vairāk reizes	13.3	13.9	13.7	16.8	11.0
Higiēnistu					
Nevienu	75.1	79.1	59.2	76.1	85.9
1 reizi	14.1	14.9	23.8	5.7	10.3
2 reizes	7.5	1.5	13.1	12.5	2.6
3 un vairāk reizes	0.5	3.0	0.	0	0

Nepilngadīgo bērnu vispārējā pašsajūta

Respondenti tika lūgti atbildēt par atsevišķām bērnu vispārējās pašsajūtas un uzvedības izpausmēm, tādām kā bezmiegs, pārāk liels uztraukums par kaut ko, mazvērtības komplekss, nomāktība, galvassāpes, saspringtība vai uzbudināmība, nervozitāte, iekšējs nemiers, pēkšņas bailes bez iemesla.

Apkopojot sniegtās atbildes, noskaidrots, ka visbiežāk aptaujas dalībnieki saviem nepilngadīgajiem bērniem pēdējā mēneša laikā novērojuši galvassāpes – 22.7%. Visbiežāk to atzīmējuši laukos dzīvojošie respondenti - 40.6% atbilžu ‘*diezgan daudz*’ un ‘*ļoti daudz*’, kā arī Rīgā aptaujātie, attiecīgi 26.0%. Lielajās pilsētās un rajonu centros, mazpilsētā dzīvojošo atbildēs šis vērtējums, attiecīgi 14.5% un 15.9%

Gandrīz katrā piektajā ģimenē - 19.6%, nepilngadīgajiem bērniem novērojama nervozitāte, iekšējais nemiers, kā arī pārāk lielu uztraukumu par kaut ko (19.1%). Atbildes nervozitāte pēdējā mēneša laikā novērota ‘*diezgan daudz*’ un ‘*ļoti daudz*’ visbiežāk sniegtas Rīgā – 32.9%, un laukos – 27.5%, uztraukumu par kaut ko saviem nepilngadīgajiem bērniem novērojuši attiecīgi 41.1% un 23.3% ģimeņu. Lielajās pilsētās un rajonu centros, mazpilsētās dzīvojošie šīs izpausmes saviem bērniem novērojuši pārsvarā ‘*nedaudz*’ un ‘*nemaz*’.

Pārējās veselības stāvokļa un uzvedības izpausmes novērotas salīdzinoši retāk: saspringtību un uzbudinājumu – 18.1%, nomāktību – 12.5%, retāk novērotas pēkšņas bailes bez iemesla – 3.2%, bezmiegs – 4.4.

9.6% aptaujāto norādījuši, ka bērniem novērojams mazvērtības komplekss, salīdzinoši lielāks šādu atbilžu īpatsvars iegūts laukos – 16.5%.

Plašāku ieskatu par šīm izpausmēm dažādās apdzīvotajās vietās un dažāda tipa mājokļos dzīvojošiem nepilngadīgajiem bērniem sniedz aptaujāto atbildes visā to diapazonā, kas atspoguļotas 11a. un 11b. tabulā.

11a. tabula. Dažādu apdzīvoto vietu respondentu atbilžu sadalījums % uz jautājumu ‘Vai pēdējā mēneša laikā Jūsu nepilngadīgajiem bērniem nācies novērot sekojošus simptomus?’

	Kopumā	Rīga	Liela pilsēta	Rajona centrs, mazpils	Lauki
Galvassāpes					
Nemaz	30.3	31.5	36.6	33.7	23.8
Nedaudz	36.9	32.9	40.5	34.7	37.3
Diezgan daudz	18.9	19.2	13.7	13.9	24.9
Ļoti daudz	3.8	6.8	0.8	2.0	5.7
Nervozitāte, iekšējs nemiers					
Nemaz	33.7	13.7	48.9	40.2	27.5
Nedaudz	37.7	38.4	39.7	34.3	37.8
Diezgan daudz	15.8	23.3	9.2	5.9	22.8
Ļoti daudz	3.8	9.6	0.8	2.0	4.7
Pārāk liels uztraukums par kaut ko					
Nemaz	37.8	11.0	42.0	50.5	38.3
Nedaudz	30.7	32.9	35.1	25.7	29.5
Diezgan daudz	15.1	24.7	10.7	3.0	20.7
Ļoti daudz	4.0	16.4	2.3	0.0	2.6
Saspringtība vai uzbudināmība					
Nemaz	39.6	15.1	53.1	44.1	37.3
Nedaudz	31.9	37.0	33.1	28.4	31.1
Diezgan daudz	13.5	13.7	10.8	8.8	17.6
Ļoti daudz	4.6	23.3	0.8	0.0	2.6
Nomāktība					
Nemaz	45.9	38.4	60.3	53.0	35.2
Nedaudz	29.2	17.8	26.7	24.0	37.8
Diezgan daudz	11.1	17.8	5.3	6.0	15.0
Ļoti daudz	1.4	2.7	0.8	0.0	2.1
Mazvērtības komplekss					
Nemaz	57.4	35.6	78.6	59.8	50.0
Nedaudz	15.0	16.4	9.9	14.7	18.0
Diezgan daudz	8.0	9.6	0.8	2.0	15.5
Ļoti daudz	1.6	4.1	0.8	2.0	1.0
Bezmiegs					
Nemaz	57.7	43.2	71.8	56.9	54.1
Nedaudz	23.8	23.0	19.8	20.6	28.4
Diezgan daudz	3.0	5.4	1.5	0.0	4.6
Ļoti daudz	1.4	2.7	0.8	3.9	0.0
Pēkšņas bailes bez iemesla					
Nemaz	62.9	30.1	79.4	65.7	62.7
Nedaudz	15.6	16.4	6.1	13.7	22.8
Diezgan daudz	2.2	8.2	0.8	0.0	2.1
Ļoti daudz	1.0	4.1	0.0	0.0	1.0

11b. tabula. Dažādu tipu mājokļos dzīvojošo respondentu atbilžu sadalījums % uz jautājumu ‘Vai pēdējā mēneša laikā Jūsu nepilngadīgajiem bērniem nācies novērot sekojošus simptomus?’

	Kopā	Person. māja	Atsevišķā dzīvoklī	Komun. dzīv.	Dien.viesn. / soc.māja
Galvassāpes					
Nemaz	30.3	30.0	31.6	20.4	40.0
Nedaudz	36.9	38.6	33.0	51.9	42.0
Diezgan daudz	18.9	15.7	21.9	13.0	20.0
Ļoti daudz	3.8	4.3	3.5	9.3	0.0
Nervozitāte, iekšējs nemiers					
Nemaz	33.7	39.6	32.1	30.2	33.0
Nedaudz	37.7	38.1	38.7	35.8	20.0
Diezgan daudz	15.8	10.1	16.0	24.5	33.3
Ļoti daudz	3.8	2.2	3.8	7.5	0.0
Pārāk liels uztraukums					
Nemaz	37.8	48.2	31.4	54.7	20.0
Nedaudz	30.7	30.9	33.8	13.2	20.0
Diezgan daudz	15.1	7.2	17.1	20.8	33.3
Ļoti daudz	4.0	2.2	6.3	0.0	0.0
Saspringtība / uzbudināmība					
Nemaz	39.6	39.5	37.8	37.7	33.3
Nedaudz	32.1	33.1	31.3	34.0	25.0
Diezgan daudz	13.5	7.2	13.2	26.4	33.3
Ļoti daudz	4.6	3.6	5.9	0.0	6.7
Nomāktība					
Nemaz	45.9	56.1	41.1	48.1	40.0
Nedaudz	29.2	28.8	29.6	31.5	20.0
Diezgan daudz	11.1	1.4	16.4	9.3	13.3
Ļoti daudz	1.4	0.0	2.4	0.0	0.0
Mazvērtības komplekss					
Nemaz	57.4	57.2	57.5	68.5	26.7
Nedaudz	15.0	18.1	14.6	11.1	6.7
Diezgan daudz	8.0	4.3	10.1	3.7	13.3
Ļoti daudz	1.6	0.0	2.1	3.7	0.0
Bezmiegs					
Nemaz	57.7	67.6	55.2	56.6	40.0
Nedaudz	23.8	18.0	25.3	30.2	20.0
Diezgan daudz	3.0	1.4	3.5	3.8	6.7
Ļoti daudz	1.4	0.0	2.4	0.0	0.0
Pēkšņas bailes bez iemesla					
Nemaz	62.9	68.1	58.9	77.4	51.7
Nedaudz	15.6	13.8	17.4	11.3	6.7
Diezgan daudz	2.2	0.0	2.8	0.0	20.0
Ļoti daudz	1.0	0.0	1.0	0.0	3.8

Secinājumi par trūcīgo ģimeņu bērnu veselību

1. 38.9% aptaujāto ģimeņu savu nepilngadīgo bērnu veselības stāvokli vērtē kā labu, 11.6% kā sliktu, bet 47.7% kā vidēju.

Lielākais pozitīvo vērtējumu īpatsvars iegūts lielajās pilsētās, rajonu centros un mazpilsētās aptaujāto atbildēs (40.0% - 46.5%), bet viszemākais Rīgā un rajonā – 26.0%. Rīgā un lielajās pilsētās lielākais negatīvo vērtējumu īpatsvars, attiecīgi 17.8% un 18.2%.

Tātad Rīgā un lielajās pilsētās aptaujātie savu nepilngadīgo bērnu veselību vērtē kritiskāk nekā laukos dzīvojošie.

2. Nepilngadīgo bērnu veselību biežāk nekā citi kā labu un ļoti labu vērtē personīgajās mājās dzīvojošie (45.3%), bet visbiežāk par sliktu un ļoti sliktu uzskata daudzdzīvokļu namu dzīvokļu īrnieki (16.3%). Sociālajās mājās/dienesta viesnīcās dzīvojošie bērnu veselību pārsvarā (60.0%) uzskata par vidēju.

3. Pēdējā gada laikā ne reizi, pēc viņu vecāku/audzinātāju atzinuma, nav slimojuši 13.4% nepilngadīgo bērnu, bet 43.5% trīs un vairāk reizes, biežāk daudzdzīvokļu namu dzīvokļos dzīvojošie.

4. Pēdējā gada laikā ārstu sakarā ar nepilngadīgo bērnu profilaktiskajām apskatēm apmeklējuši 48.6%, sakarā ar akūtu saslimšanu 54.2% ģimeņu. Nevienu reizi ārstu nav apmeklējuši 36.5% aptaujas dalībnieku, bet 2.9% to nav varējuši izdarīt līdzekļu trūkuma dēļ. Visbiežāk līdzekļu trūkuma dēļ nācies atteikties no vizītes pie ļoti laba ārsta (12.1%) un zobu higiēnista (5.6%).

5. Veselības apdrošināšana ir 6.7% nepilngadīgo bērnu. Pārsvarā to apmaksājušas pašas ģimenes, laukos arī pašvaldības.

6. Zāles nepilngadīgajiem bērniem 57.3% ģimeņu iegādājas par pilnu samaksu, 30.5% par daļēju, bet **12.2% saņem par brīvu**.

7. **Profilaktiskās vakcinācijas** atbilstoši bērnu vecumam veiktas **53.8%** gadījumu.

8. Gada laikā zobārstu nav apmeklējuši 27.9% respondentu bērnu, zobu higiēnistu 75.1%.

9. Nepilngadīgajiem bērniem visbiežāk novērotie **pašajūtas traucējumi** ir galvassāpes (22.7%), nervozitāte un iekšējs nemiers (19.6%), pārāk liels uztraukums par kaut ko (19.1%), saspringtība un uzbudinājums (18.1%), nomāktība (12.5%). Šie simptomi biežāk novērojami Rīgā un laukos, salīdzinājumā ar citām apdzīvotām vietām.

Gandrīz katram desmitajam bērnam (9.6%) novērots **mazvērtības komplekss, laukos tas novērojams biežāk** – 16.5% gadījumu.

Trūcīgo ģimeņu bērnu izglītība

Pirmsskolas bērnu iestādes un/vai skolas apmeklēšana

17% aptaujāto ģimeņu viens vai vairāki bērni iet bērnu dārzā, savukārt 14% – apmeklē obligāto 5-6 gadīgo bērnu pirmsskolas apmācību.

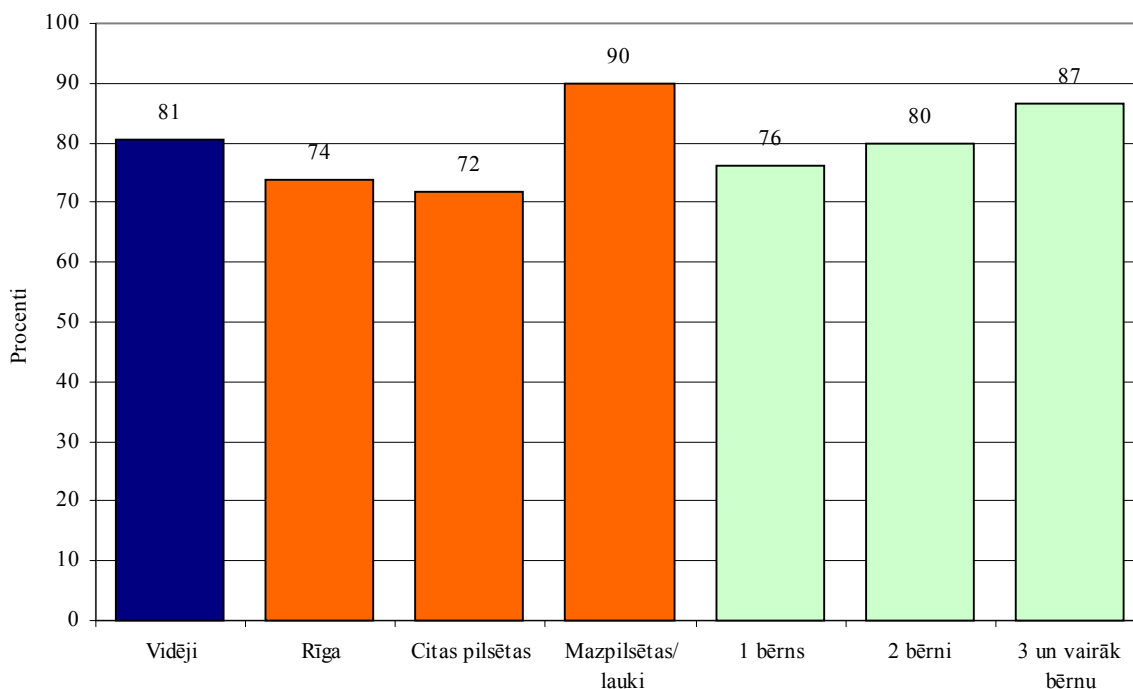
29% aptaujāto ģimeņu viens vai vairāki bērni iet sākumskolā, t.i., 1.-4. klasē. Pamatskolā, t.i. 5.-9. klasē mācās 63% aptaujāto ģimeņu viens vai vairāki bērni un vidusskolā, t.i. 10.-12.klasē – 15% aptaujāto ģimeņu viens vai vairāki bērni.

Arodskolās, tehnikumos vai mājmacībā mācās 5% aptaujāto ģimeņu bērni. Runājot par bērniem, kas mācās mājas, galvenokārt tie ir Rīgā dzīvojošie.

Internātskolā mācās 10% aptaujāto ģimeņu viens vai vairāki bērni, savukārt internātskolās bērniem ar speciālām vajadzībām – 9%.

81% aptaujāto ģimeņu nepilngadīgie bērni, kuri mācās vispārīgizglītojošajā skolā, skolā ēd pusdienas (*skatīt 13. attēlu*). Jāmin, ka brīvpusdienas skolā mazpilsētās un laukos dzīvojošie (90%), kā arī daudzbērnu ģimeņu bērni (87%) saņem biežāk nekā pilsētā dzīvojošie (74% Rīgā un 72% citās pilsētās) un no ģimenēm ar vienu (76%) vai diviem bērniem (80%).

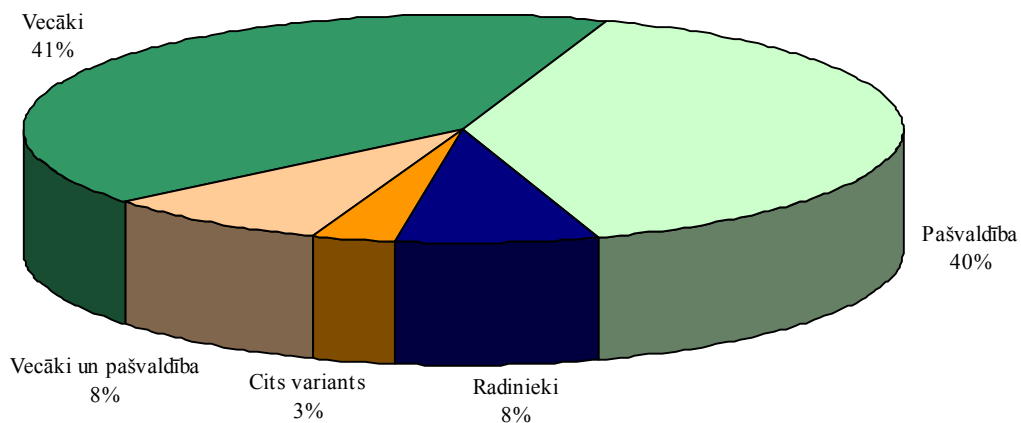
13. attēls. Aptaujāto ģimeņu bērni, kuri skolā ēd pusdienas, % atkarībā no respondenta dzīvesvietas un bērnu skaita ģimenē

No tiem bērniem, kuri skolā ēd pusdienas, 40% apmaksā pašvaldības un 41% pusdienas apmaksā vecāki (*skatīt 14. attēlu*). Retāk minētas tādas atbildes kā: *maksā vecāki un*

pašvaldība uz pusēm (8%) un radnieki (8%). 3% aptaujāto ģimeņu minējušas dažādus citus atbilžu variantus, kā „pats (bērns) nopelna pusdienas”, vai arī „vecāki atstrādā pagastam par pusdienām”, vēl kāds respondents minējis, ka viņa bērnam pusdienas apmaksā kāda „ārzemju ģimene”.

14. attēls. Maksātājs par pusdienām skolā

Rīgā aptuveni divas reizes biežāk nekā citās pilsētās un mazpilsētās vai laukos dzīvojošie respondenti minējuši, ka pusdienas skolā apmaksā pašvaldība (attiecīgi 66%, 39% un 34%). Novērojama arī tendence, ka pašvaldība biežāk apmaksā skolas pusdienas daudz bērnu ģimenēm nekā ģimenēm ar vienu vai diviem bērniem (skatīt 9. tabulu).

12. tabula. Maksātājs par pusdienām skolā, % atkarībā no respondenta dzīvesvietas un bērnu skaita ģimenē

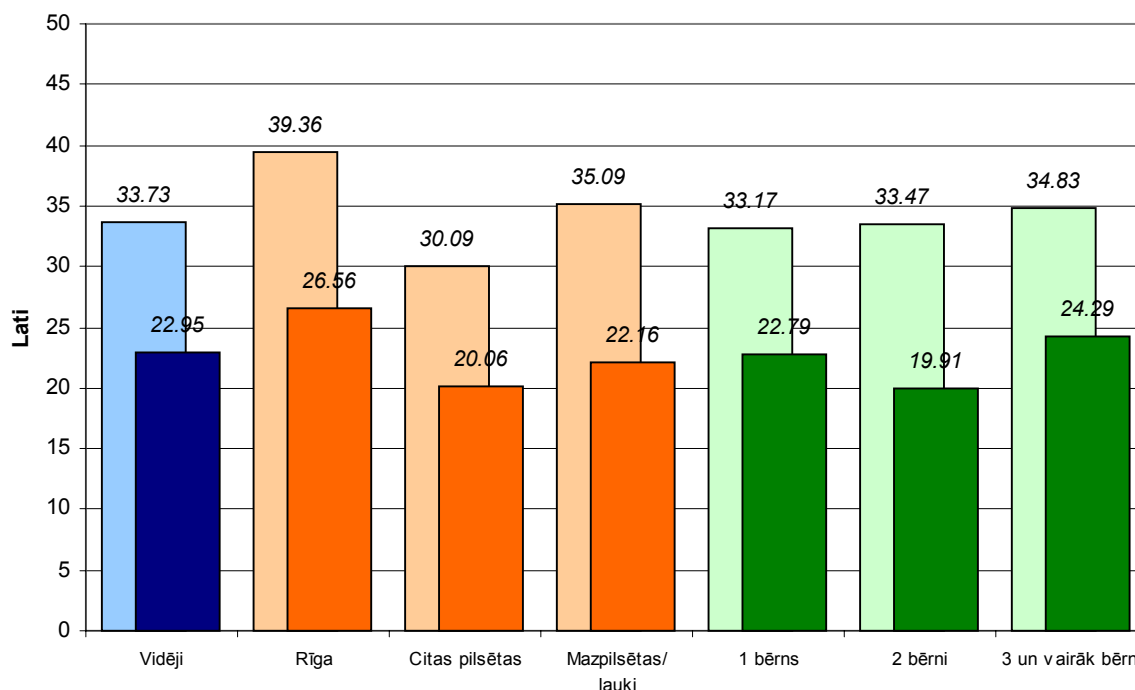
	Vecāki	Pašvaldība	Radnieki	Vecāki un pašvaldība	Cits variants
Vidēji	41	40	8	8	3
Rīga	23	66	4	2	5
Citas pilsētas	44	39	8	8	1
Mazpilsētas un lauki	44	34	5	10	7
1 bērns	44	39	7	5	5
2 bērni	50	34	8	5	3
3 un vairāk bērnu	30	48	2	16	4

Ar skolu saistītie izdevumi

Aptaujā tika iekļauti jautājumi par skolas izdevumiem, un respondentam bija jānorāda summa, kura ir iztērēta šim mācību gadam, kā arī uz cik bērniem tā attiecināma¹. Vidēji katrs respondents viena bērna sagatavošanai 2002./2003. mācību gadam iztērējis 33.73 latus, t.sk., Rīgā - 39.36 Ls uz bērnu, citās pilsētās – 30.09 Ls, mazpilsētās un laukos – 35.09 Ls (*skatīt 15. attēlu*). Ģimenēs ar vienu bērnu šī summa ir 33.17 Ls, ģimenēs ar diviem bērniem – 33.47 Ls un ģimenēs ar trīs un vairāk bērniem – 34.83 Ls vienam bērnam. Dati liecina, ka summas ir samērā līdzīgas, un neapstiprina sabiedrībā izplatīto viedokli, ka ģimenēs ar vairākiem bērniem ar izglītību saistītās izmaksas uz vienu bērnu ir būtiski mazākas.

Analizējot datus, tika izveidots mainīgais ar „tiešajiem izdevumiem”, kurš iekļauj izdevumus mācību grāmatām, darba burtnīcām, burtnīcām un kladēm, zīmēšanas piederumiem un sporta piederumiem. Vidējā summa, ko respondenti tērējuši bērna tiešajiem skolas izdevumiem ir 22.95 Ls. Rīgā tiešajiem skolas izdevumiem vienam bērnam respondenti vidēji iztērējuši 26.56 Ls, citās pilsētās – 20.06 Ls, savukārt mazpilsētās un laukos – 22.16 Ls. Ģimenēs ar vienu bērnu tiešie izdevumi ir 22.79 Ls ģimenēs ar diviem bērniem – 19.91 Ls un ģimenēs ar trīs un vairāk bērniem – 24.29 Ls vienam bērnam.

15. attēls. Vidējie izdevumi kopā un vidējie tiešie skolas izdevumi uz vienu bērnu respondenta ģimenē, % atkarībā no respondenta dzīvesvietas un bērnu skaita ģimenē

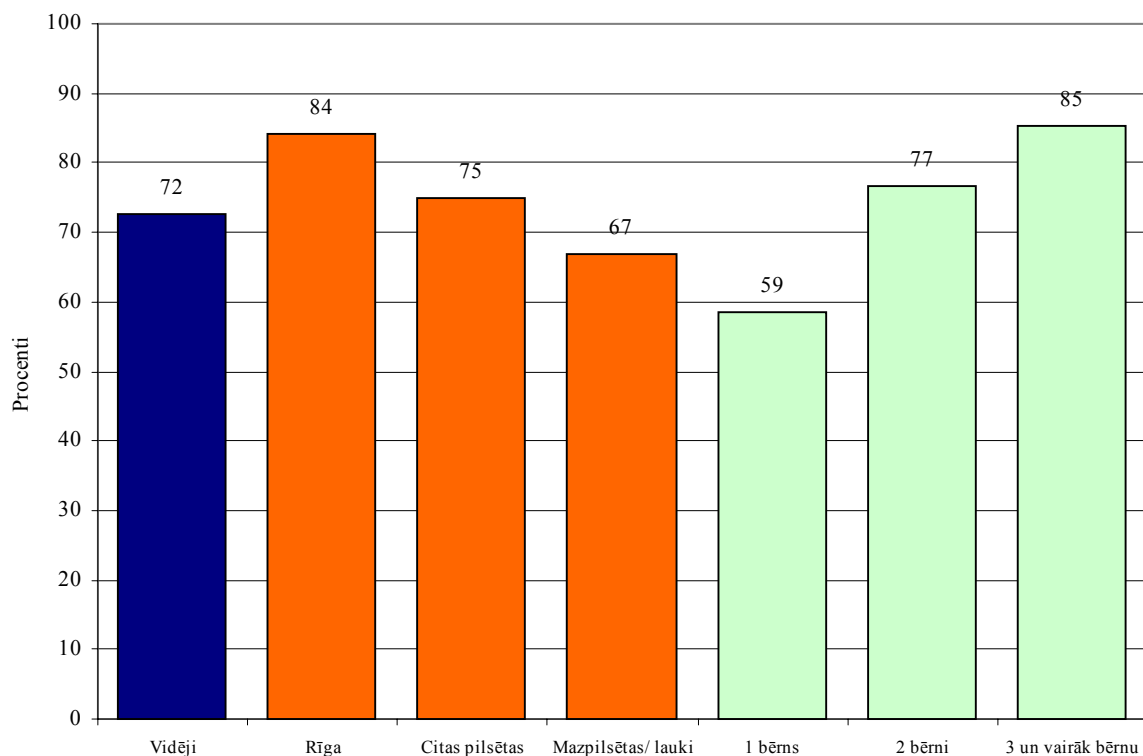

¹ Šī un pārējās šajā sadaļā minētās summas veidojušās, izdalot attiecīgajā ailītē minēto izdevumu aptuveno summu ar bērnu skaitu, kuriem šo summu respondents ir tērējis, un saskaitot iegūtās starpsummās. Lai nebūtu novirzes no vidējās vērtības, analizē nav iekļauts gadījums, kad respondents bija iztērējis 437 latus vienam bērnam skolas izdevumiem.

Pasākumu vai pulciņu apmeklēšana līdzekļu trūkuma dēļ

73% respondentu apgalvo, ka ģimenē ir situācijas, kad bērni nav varējuši piedalīties skolas vai klases pasākumos vai pulciņos līdzekļu trūkuma dēļ (*skatīt 16. attēlu*). „Bieži” šāda situācija rodas 36% un „dažreiz” 37% ģimeņu. Analizējot respondentu atbildes, novērojams, ka Rīgā šāda situācija ir gadījies salīdzinoši biežāk nekā citās pilsētās vai laukos – Rīgā 84% aptaujāto ģimeņu apgalvo, ka bērni nav varējuši piedalīties skolas vai klases pasākumos vai pulciņos līdzekļu trūkuma dēļ, citās pilsētās – 75% un mazpilsētās vai laukos „tikai” – 67% ģimeņu. Ģimenēs ar vairākiem bērniem ir lielākas finansiālas grūtības atļauties dažādus skolas/klases pasākumus vai pulciņus nekā ģimenēs ar vienu bērnu. Situācija, kad bērns nav varējis piedalīties pasākumos, radusies 60% ģimeņu ar vienu bērnu, 77% – ar diviem bērniem un 85% – ar trīs vai vairāk bērniem.

16. attēls. Situācija, kad bērns nevar atļauties apmeklēt pasākumu vai pulciņu līdzekļu trūkuma dēļ, % atkarībā no respondenta dzīvesvietas un bērnu skaita ģimenē

Tālākajā jautājuma analīzē izmantotas tikai to respondentu atbildes, kuru bērni nav varējuši apmeklēt pasākumus vai pulciņus līdzekļu trūkuma dēļ – 49% respondentu šāda situācija rodas bieži un 51% – dažreiz. Analizējot atbildes atkarībā no dzīvesvietas, atklājas ka šāda situācija radusies bieži – 63% Rīgā, 45% lielajās pilsētās un rajonu centros un 48% aptaujāto ģimeņu mazpilsētās un laukos; savukārt dažreiz šādā situācijā nonākušas trūcīgās ģimenes -

37% Rīgā, 55% citās pilsētās un 52% mazpilsētās un laukos. Analizējot atbilžu sadalījumu atkarībā no bērnu skaita ģimenē, novērojams, ka ģimenēs ar trīs un vairāk bērniem situācija, kad bērni nevar apmeklēt pasākumus vai pulciņu rodas biežāk nekā ģimenēm ar vienu vai diviem bērniem (attiecīgi 52% ģimeņu ar vienu bērnu, 38% - ar diviem bērniem un 61% – ar trīs un vairāk bērniem).

Līdzdalības raksturojums

Sociālās izstumtības aspektā mēs varam runāt par izolētību un sociālo normu trūkumu trūcīgo ģimeņu vidū. Savukārt, ja vecāki neorientējas sabiedriskajās norisēs, tad ar lielu varbūtību varam teikt, ka viņi nevarēs saviem bērniem iemācīt sabiedriskās vērtības, izpratni par sabiedrībā notiekošajiem procesiem.

Sociālās izolētības galvenie aspekti ir šādi: trūcīgie cilvēki sliktāk orientējas sabiedriskajās norisēs, sliktāk izprot iekšpolitikas un ārpolitikas notikumus, neinteresējas par politiku. Viņi bieži uzskata, ka nesaprot politiku, ka var piedalīties vēlēšanās, bet nevar ietekmēt politiskās norises. Viņi uzskata, ka nav nozīmes plānot nākotni, jo tikpat neizdosies īstenot savus plānus (jo tiem nav materiālā seguma).

13. tabulā redzams līdzdalības līmenis dažāda veida organizācijās atkarībā no respondentu ienākumiem. Atkarībā no ienākumiem visi respondenti sadalīti 5 grupās jeb 5 ienākumu kvintilēs, no kurām 1. ir vistricīgākie iedzīvotāji, bet 5. kvintilē - visturīgākie.

13. tabula. Piedalīšanās sabiedrisko organizāciju darbā atkarībā no ienākumiem, %

Organizācijas veids	1.kvintile	2.kvintile	3.kvintile	4.kvintile	5.kvintile
Arodbiedrība	7.3	9.3	5.2	11.0	14.0
Profesionālās organizācijas	1.2	1.5	0.6	2.4	5.4
Politiska partija	0.3	0.2	0.8	-	1.9
Reliģiskās organizācijas, draudze	4.8	3.8	3.8	5.2	3.3
Sporta organizācijas	1.6	1.0	0.8	1.9	4.9
Citas brīvā laika pavadīšanas organizācijas	0.1	1.3	0.8	2.2	2.6
Sieviešu/vīriešu organizācijas	0.4	0.2	0.4	0.2	0.2
Labdarības vai veselības organizācija	0.4	1.1	1.2	1.4	2.8
Organizācijas specifiskām vecuma grupām	0.3	0.2	0.8	1.7	0.9
Tautas mākslas vai mūzikas grupa	1.8	1.6	1.2	2.4	3.7
Nacionālās kultūras organizācijas	0.1	-	0.2	0.7	1.0
Vietējo interešu grupas	-	1.1	0.4	0.8	0.9
Citas organizācijas	1.0	0.8	1.6	2.4	0.9

NORBALT Dzīves apstākļu pētījums, 1999.

Lai arī Latvijas nevalstiskajās organizācijās biedru skaits ir salīdzinoši neliels, tomēr vērojama kopēja tendence – respondenti no 1.un 2. ienākumu kvintiles grupām retāk nekā respondenti no pārējām ienākumu grupām ir iesaistījušies kādās sabiedriskās organizācijās, izņemot reliģiskās organizācijas.

Nabadzība ir saistīta ar ierobežotu sociālo aktivitāti. Dažādi Latvijas jaunatnes pētījumi liecina, ka trūcīgie bērni nedarbojas nevienā skolas vai ārpuskolas bērnu organizācijā (*FSI*, 1997.-2001). Līdz ar to viņi arī negūst vajadzīgo sabiedriskās socializācijas pieredzi.

Pētījums par dzīves apstākļiem liecina, ka trūcīgie jaunieši biežāk nejūtas piederīgi valstij, netic tam, ka ir nozīme piedalīties vēlēšanās, uzskata, ka nesaprot valstī notiekošos procesus; biežāk kā citas iedzīvotāju grupas viņi domā, ka politika ir pārāk sarežģīta lieta, lai tajā orientētos. Trūcīgie jaunieši bieži neredz iespējas plānot savu nākotni gan dēļ trūkuma, gan tādēļ, ka netic sev un saviem spēkiem. Rezultātā viņi jūtas sabiedrībā lieki. Savukārt, ja cilvēks jūtas lieks, nevaram runāt par patriotisma jūtu veidošanos un izkopšanu un apzinīgas pilsoniskas attieksmes veidošanos.

Tas rada politisko apātiju vai iespēju manipulēt ar cilvēkiem. Šī pētījuma dati deva iespēju noskaidrot trūcīgo bērnu vecāku līdzdalību sabiedriskajās norisēs. Tā kā ģimenē veidojas bērna pirmā izpratne par sabiedrību un politiku, tad ar lielu varbūtību varam teikt, ka trūcīgo ģimeņu bērniem ir lielāks risks kļūt sociāli atstumtiem.

Sociālās atstumtības psiholoģiskais aspekts

Cits, ne mazāk svarīgs sociālās atstumtības aspekts, kas cieši saistīts ar nabadzību, bērnam ir sevis salīdzinājums ar citiem bērniem, kas var būt gan bērna psiholoģiska problēma, gan var pārvērsties par sociālu problēmu.

Nabadzība bērnam - tas nozīmē ne tikai materiālu eksistences līdzekļu trūkumu, lai apmierinātu vajadzības un vēlmes, bet arī bērna un ģimenes vajadzību apmierinājums salīdzinājumā ar vienaudžiem.

Tādējādi nabadzībai ir ne tikai ekonomiskā seja, bet tā rada psiholoģiskas un sociālas sekas. Vēl kāda no nabadzības izpausmēm ir nedrošība un bailes – gan par izsmieklu, par savu izskatu, nespēju iekļauties vienaudžu subkultūrā; gan arī bailes par to, ka viņu piekaus. Negribētos vilkt paralēles ar Cibiņu un Buņģi no latviešu literatūras klasikas, bet pētījums apliecināja, cik aktuāls ir šis stāsts Latvijā 20. un 21.gadsimta mijā.

Lai citi bērni nenojaustu, cik vientuļš, atstumts un nelaimīgs jūtas trūcīgais bērns, viņš (retāk viņa) īpaši pusaudža vecumā cenšas izstrādāt aizsargmehānismu, ieņem pozu, ka viss, kas notiek ārpus stundām, ir muļķīgs un garlaicīgs, “*tas nav manas uzmanības un laika vērts*”.

Otra galējība – nenovīdība, agresivitāte, dusmas par to, ka citiem bērniem ir glītas mantas un kabatas nauda, bet viņiem nav. Dažkārt šie bērni apvienojas grupās.

Tādējādi nabadzība un trūkums veido ne tikai bērnu ekonomisko deprivāciju, bet arī sociālo un psiholoģisko izstumtību un atsvešinātību

Trūkumu bērni pārdzīvo daudzējādi – sākot ar to, ka viņiem nav kabatas naudas, viņi nevar atļauties iegādāties tās lietas, kas viņiem ir vai arī šķiet vitāli nepieciešamas (starp citu trūcīgajiem nav naudas arī, lai iegādātos higiēnas preces). Viņi, protams, nerunā ar vecākiem par to, ka viņiem tās būtu vajadzīgas, jo zina, ka vecākiem nav pietiekoši daudz naudas. Bērni pārdzīvo to, ka nav naudas, lai nopirktu grāmatu vai komiksu, ko skolā apspriež citi bērni, ka nevar kopā ar klasi braukt ekskursijā, ka varētu nodarboties ar vaļasprieku, ka naudas trūkuma dēļ nevar apmeklēt skolas pasākumus. Problēma nu jau ir ne tikai tur, ka nav naudas, lai brauktu ekskursijā kopā ar klases biedriem, kopā ietu uz kino, klases vakaru, bet viņi nevar piedalīties šo pasākumu apspriešanā, līdz ar to ar laiku jūtas izstumti no vienaudžu vidus. Ja viņiem mājās nav televizora (un daudzās trūcīgajās ģimenēs nedarbojas radio) viņi nevar piedalīties arī bērniem un jauniešiem svarīgo un aktuālo subkultūras jautājumu apspriešanā, piem., iepriekšējās dienas seriāla, popzvaigznes koncerta, 1. Formulas, hokeja, basketbola sacensību vai citu raidījumu apspriešanā.

Tādējādi bērns bieži tiek izstumts no turpmākām kopējām vienaudžu aktivitātēm, jo viņi nevar piedalīties neformālās bērnu, īpaši pusaudžu subkultūras apspriešanā.

Trūkums, ģimenes un līdz ar to arī bērna ekonomiskais stāvoklis ir cieši saistīts ar sociālo izolāciju – trūcīgie bērni jūtīgāk uztver skolotāju un klases biedru komentārus, bieži domā, ka skolotāji pret viņiem izturas netaisnīgi vai neieredz. (Starp citu, pētījumi ārzemēs apstiprina tēzi, ka skolotāji izturas kritiskāk un neiecietīgāk pret trūcīgajiem bērniem.)

Trūcīgie bērni jūtas nepilnvērtīgāki un pārdzīvo to, ka viņi saņem brīvpusdienas un viņiem jāsež pie atsevišķa galda, un *skolā pieaugušie un bērni norāda uz to, ka trūcīgie ēd uz pārējo rēķina., citi bērni maksā par viņu pusdienām.* Protams, šai problēmai ir arī cits – pedagoģisks un ētisks aspekts.

Apsveicama ir vairāku Latvijas pašvaldību prakse visiem skolēniem nodrošināt pilnīgas vai daļējas brīvpusdienas, lai neviens bērns nevarētu justies pazemots. Pārējās pašvaldības varētu censties pārņemt šo pieredzi.

Bērni, kuri ir no trūcīgām ģimenēm, biežāk uzskata, ka viņi ir fiziski nepilnvērtīgāki, viņi bieži nav apmierināti ar savu izskatu, bet it īpaši – ar apģērbu. Visi vecāki atzina, ka bērnu apģērbu un apavus pērk tikai “Second hand” veikalos. Vairākas mātes uzsvēra, ka vislielākās problēmas esot ar zēnu apaviem, jo “lielos izmērus grūti dabūt”, tos uz laukiem nevedot.

Apģērbam ir ne tikai funkcionāla nozīme (lai bērns būtu apģērbies piemēroti laika apstākļiem), bet tam (īpaši pusaudžu vecumā) ir nozīmīga sociāla simbola loma. Vairākos gadījumos vecs apģērbs ir par iemeslu ķircināšanai un dažkārt arī izsmieklam gan no turīgāko klases biedru, gan dažkārt arī skolotāju puses. Ne jau pats apģērbs, bet tā simboliskā funkcija ir viens no iemesliem, kāpēc trūcīgo ģimeņu bērni īpaši pusaudža vecumā nevēlas piedalīties klases sabiedriskajā dzīvē, dažkārt sāk kavēt skolu.

Kopumā trūcīgie bērni biežāk nekā pārējie bērni jūtas atstumti un uzskata sevi par nelaimīgākiem nekā pārējie bērni, un bieži uzsver, ka viņiem nav ar ko dalīties savos uzskatos.

Respondentu ieteikumi bērnu situācijas uzlabošanai

Aptaujas laikā respondentiem tika lūgts izvērtēt bērnu situāciju Latvijā un izteikt savu viedokli bērnu stāvokļa uzlabošanai. Parasti aptaujas anketās respondenti nevēlas izmantot iespēju kaut ko piebilst, taču šoreiz šī iespēja tika izmantota bagātīgi, kas liecina, ka aptaujātajiem trūcīgajiem iedzīvotājiem anketā aplūkotie jautājumi ir svarīgi.

Visi ierosinājumi sagrupēti vairākas grupās (*skatīt 14. tabulu*), sākot ar valdības politiku pabalstu palielināšanā, veselības aprūpē līdz brīvā laika pavadīšanas iespējām visiem bērniem neatkarīgi no ienākumiem. Visbiežāk minēta visnozīmīgākā problēma: *valdības attieksmes uzlabošana* (27%), kam seko „*piešķirt lielākus pabalstus* (24%) un dažādas ar *bērnu izglītību* saistītās problēmas (21%). Kā nākamie pēc atbilžu biežuma mināmi kopumā slikta situācija (14%) un jautājumi, kas saistīti ar narkomāniju, alkoholismu, noziedzību, bērnu prostitūciju un vardarbību pret bērniem (10%). Nedaudz retāk respondenti minējuši dažādas problēmas saistībā ar *medicīnas pakalpojumiem* (6%), dažādu sabiedrības *sociālo grupu problēmas* (5%), pirmsskolas un skolas vecuma bērnu problēmas pavadīt *brīvo laiku* (5%) un dažādas ar *nodarbinātību saistītas problēmas* (3%). Samērā daudz (14%) respondentu ierosinājumu nebija iespējams sagrupēt, taču šie viedokļi labi parāda situāciju kopumā. Novērots fakts, ka neviens komentārs nebija ar pozitīvu nokrāsu, visas tikai ar negatīvu nokrāsu.

Kā jau minēts, visbiežāk respondentu atbildes klasificējamas kā valdības attieksmes uzlabošana. Kāds respondents sacījis, ka „*valdība maz palīdz mazturīgām ģimenēm ar*

bērniem”, savukārt cits – „vēlētos lielāku valdības atbalstu bērnu izglītošanas un audzināšanas jautājumu risināšanai valstī”. 4% respondentu satrauc situācija, ka valstī ir daudz bērnu bezpajumtnieku. Vairāki respondenti minējuši, ka „gribētu lielāku atbalstu no valsts ģimenēm ar trīs un vairāk bērniem”. Kāds respondents savā piebildē ir bijis diezgan radikāls – „nesakārtotā likumdošana un valdības nostāja stimulē cilvēkus palikt par „bomžiem” un nabagiem, neatkarīgi no izglītības un tautības”.

Lielākus pabalstus minējuši 24% respondenti, tai skaitā tādas piebildes kā „lielāku atbalstu bērniem, kuri zaudējuši vecāku” vai „lielākus bērnu pabalstus bērniem skolas vecumā”, vai arī ierosinājums, ka „jāpiešķir vairāk līdzekļu”.

21% aptaujāto trūcīgo iedzīvotāju savās piebildēs minējuši ar izglītības problēmām skartos jautājumus. Visbiežāk (8% atbilžu) minēts izglītības dārgums, kas neļauj bērniem iegūt pienācīgu izglītību – „dārgi palaist pirmklasnieku skolā”, kā arī „bezmaksas izglītību bērniem”. Atbildējušie saskatījuši atšķirības iespēju izglītoties ziņā, piemēram, „nav vienādu iespēju bērniem izglītoties” vai „Latvijā visiem bērniem nav vienādu iespēju iegūt labu izglītību (tas atkarīgs no maka biezuma)”, vai „lauku bērniem gandrīz neiespējami iegūt augstāko izglītību”, kā arī kāds respondents paudis viedokli saistībā ar bērnu izglītošanu – „iespējām bērniem jābūt vienādām neatkarīgi no vecāku materiālās nodrošinātības”.

11% respondentu atbildes klasificējas kā „ļoti slikta situācija ar bērniem”, kāda respondenta piebildē jaušams izmisums – „ļoti slikta situācija, nav jēgas kaut ko teikt”.

10% respondentu satrauc narkomānijas, alkoholisma, noziedzības, prostitūcijas un vardarbības pret bērniem jautājumi. 4% respondentu teikuši, ka jauniešu vidū ir daudz narkomānu. Minētas arī tādas piebildes kā „pasargāt pret bērnu narkomāniju, alkoholismu, noziedzību”, „bērnus pasargāt no narkodilēriem”, „pieaug noziedzība, narkomānija jauniešu vidū”, kā arī „jānovērš vardarbība pret bērniem”.

Vairāk nekā 6% respondentu atbildes būtu klasificējas arī kā bezcerīgas – „bērniem nav nākotnes”, „palīdzēt vajag!” vai arī „bērni ir neaizsargāti”. Kāds respondents teicis, ka „kamēr vecāki ir nabadzīgi, tikmēr nav ko cerēt bērniem uz labāku dzīvi”.

14. tabula. Respondentu piebildes par bērnu situāciju Latvijā

Valdības attieksmes uzlabošana	27
Daudzi bērni ir bezpajumtnieki	4
Gribētu lielāku atbalstu no valsts ģimenēm ar 3 un vairāk bērniem	3
Valdībai labāku attieksmi pret bērnu izglītošanu un ar to saistītām problēmām	3
Valdība maz palīdz mazturīgām ģimenēm ar bērniem	3
Nesakārtotā likumdošana un valdības nostāja stimulē cilvēkus palikt par „bomžiem” un nabagiem, neatkarīgi no izglītības un tautības	

<i>Bieži bērni ir kritiskā situācijā, jo par tiem nerūpējas</i>	
<i>Valdībai kardināli jārisina bērnu problēmu risinājums valstī</i>	
<i>Lielāku valdības atbalstu bērnu izglītošanas un audzināšanas jautājumu risināšanai valstī</i>	
<i>Ļoti daudz ir bērnu, kuri neapmeklē skolu un valdība nepievērš pietiekamu uzmanību</i>	
Lielākus pabalstus	24
<i>Lielākus bērnu pabalstus</i>	
<i>Lielāku atbalstu bērniem, kuri zaudējuši vecāku</i>	
<i>Lielākus bērnu pabalstus bērniem skolas vecumā</i>	
<i>Jāpiešķir vairāk līdzekļu</i>	
Izglītības problēmas	21
<i>Izglītība dārga</i>	8
<i>Nav vienādu iespēju bērniem izglītoties</i>	
<i>Bezmaksas vidējo izglītību</i>	
<i>Lauku bērniem gandrīz neiespējami iegūt augstāko izglītību</i>	
<i>Bezmaksas izglītību bērniem</i>	
<i>Latvijā visiem bērniem nav vienādu iespēju iegūt labu izglītību (tas atkarīgs no maka biezuma)</i>	
<i>Iespējām bērniem jādū vienādām neatkarīgi no vecāku materiālās nodrošinātības</i>	
<i>Tehnikumos sagatavotiem speciālistiem nav pieprasījums darba</i>	
<i>Dārgi palaist pirmklasnieku skolā</i>	
Slikta situācija kopumā	14
<i>Ļoti slikta situācija ar bērniem</i>	11
<i>Ļoti slikta situācija, nav jēgas kaut ko teikt</i>	
Narkotikas, alkohols, noziedzība, prostitūcija un vardarbība pret bērniem	10
<i>Daudz narkomānu</i>	4
<i>Pasargāt pret bērnu narkomāniju, alkoholismu, noziedzību</i>	
<i>Pieaug noziedzība, narkomānija jauniešu vidū</i>	
<i>Bērnus pasargāt no narkodīļiem</i>	
<i>Bērnu prostitūcija, analfabētisms</i>	
<i>Jānovērš vardarbība pret bērniem</i>	
Medicīnas pakalpojumi	6
<i>Apmaksāt apdrošināšanas polises pret ērcēm</i>	
<i>Bezmaksas medicīna</i>	
Dažādu sociālo grupu problēmas	5
<i>Ierobežotas iespējas bērniem invalīdiem</i>	
<i>Lielākas pensijas bērniem invalīdiem</i>	
<i>Vairāk rūpēties par vientuļām mātēm</i>	
Ārpusklasses nodarbības/ pirmsskolas vecuma bērnu laika pavadīšanas iespējas	5
<i>Publiskie sporta nami ar minimālu maksu</i>	
<i>Lielākas pulciņu iespējas skolā; vairāk iesaistīt bērnus ārpusklasses nodarbībās</i>	
<i>Nav iekārtoti bērnu rotaļu laukumi</i>	
Nodarbinātības problēmas	3
<i>Bezmaksas nodarbinātību</i>	
<i>Bērniem darbus vasaras periodā</i>	
Cits variants	14
<i>Bērniem nav nākotnes</i>	3

Nelabvēlīgās ģimenes un sociālā atstumtība

Neapskaužamā situācijā ir tie bērni, kuri nāk no nelabvēlīgām ģimenēm. Vairākās intervijās noskaidrots, ka šādās ģimenēs skolas vecuma bērni biežāk neapmeklē skolu, un nekad nav skolā mācījušies.

Kā piemēru var minēt Nikolaju, kuram ir 8 gadi. Vecāki nav precējušies, abi vecāki ir cietumā, bet vecmāmiņa nevēlas rūpēties par bērniem, jo nevar Nikolaju un viņa brāli uzturēt. Vecākais brālis (17 gadi) iztiku sev un mazajam brālim pelnot ar sīkām zādzībām un ubagošanu, bet mazais brālis skolā nav gājis, lasīt neprot. Bez tam, kad zēns bijis mazs, vecāku dzēruma dēļ guvis kājas traumu, viena kāja zēnam tādēļ ir īsāka un zēns klibo. Kā jaukākās dzīves dienas Nikolajs atceras bērnu nometni (nelabvēlīgo ģimeņu bērniem, uz kuru zēnu aizvedis vecākais brālis) – tur viņš uzzinājis daudz ko jaunu, rotaļājies, bijis muzejā, skatījies televizoru, mazgājies siltā ūdenī. Un – kas ļoti svarīgi – pieaugušie bija ļoti laipni un draudzīgi, kāda audzinātāja viņam vairākas reizes esot noglāstījusi galvu. Zēns ir samierinājies, ka vecā māte viņu uz skolu neaizvedīs, bet ļoti gribētu atkal nokļūt šādā bērnu nometnē. Kā redzams pēc šī piemēra, Nikolajam trūkums jeb ekonomiskā nabadzība iet roku rokā ar psiholoģisko atsvešinātību un sociālo izolāciju.

Sociālās atstumtības indikatori

Lai noskaidrotu bērnu sociālās atstumtības risku, tika izveidoti sociālās atstumtības indikatori, kas balstījās uz atsevišķiem sociālās atstumtības aspektu (dimensiju) indikatoriem.

Tika aprēķināti sociālās atstumtības indikatori tādām atstumtības dimensijām kā

1. finansu trūkums ģimenē,
2. mājas apstākļu indikators,
3. skolas izdevumu indikators,
4. veselības indikators,
5. veselības pakalpojumu izmantošanas indikators.

Indekss tika izveidots, balstoties uz dažādu sociālās atstumtības riska faktoru summēšanās varbūtību. Jo vairāk bērnam/bērniem ir sociālās atstumtības risku, jo augstāks sociālās atstumtības risks. 14. tabulā piedāvājam sociālās atstumtības risku indikatorus.

14. tabula. Sociālās atstumtības risku indikatori

1.	Finansu resursu nepietiekamības indikators	
	1-3 pakalpojumi	63.4
	4 un vairāk pakalpojumi	36.6
3.	Nespēja segt skolas izdevumus	
	Regulāri	35.8
	Reizēm	36.7
4.	Veselības indikators (veselības stāvoklis)	
	Slikts	11.9
	vidējs	48.5
5.	Veselības pakalpojumu izmantošanas indikators	
	Atteicies no 2 un vairāk pakalpojumiem	17.6
	Atteicies no 1 pakalpojuma	24.4

Pārskats par ekspertu interviju rezultātiem

Trūcīgo ģimeņu bērnu raksturojums

Eksperti sniedz trūcīgo ģimeņu bērnu raksturojumu, nosacīti iedalot viņus grupās pēc nabadzības cēloņiem:

- Bērni no “pozitīvām” trūcīgām ģimenēm, kas nonākušas trūcumā vecāku slimības, invaliditātes, bezdarba vai citu neveiksmīgu apstākļu sakrītības dēļ. Bērni no šādām ģimenēm lielākoties ir strādīgi, cenšas labi mācīties, brīvajā laikā strādāt. Viņiem ir izteikts pašlepnums, viņi noraida žēlošanu, slēpj ģimenes neapmierinošos materiālos apstākļus.
- Bērni no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm, kur vecāki ir alkoholiķi, narkomāni vai mātes nodarbojas ar prostitūciju. Ģimenes ir degradējušās, ar skaidri izteiktu antisociālu uzvedību. Trūcīgie bērni no šādām ģimenēm pārsvarā ir rupji, agresīvi. Pārsvarā viņi ir netīri, nesakoiti. Bērni agri, īpaši meitenes, izrāda seksuālo aktivitāti, cenšas atšķirties ar izaicinošu, pieauguša cilvēka ģērbšanās stilu, kas līdzinās mātes - prostitūtas stilam.

Tipiskas ģimenes gadījuma apraksts:

“Māte ir prostitūta, tēvs sēdējis cietumā, tagad māte dzīvo kopā ar citu vīrieti, kas nav bērnu tēvs. Ģimenē ir 13 gadus vecs zēns un 11 gadus veca meitene. Zēns ir agresīvs, ar tieksmi uz vardarbību. Reiz atvedis mājās savu draugu un līcis savai mātai(11) atļaut sevi seksuāli izmantot, ko viņa arī darījusi. Abi bērni ir netīri un nesakoiti. Kaimiņu bērni un skolasbiedri ar viņiem negrib kontaktēties viņu netīrības dēļ. Ģimenē vēl ir divus gadus vecs zēns, ko pašvaldība sākumā gribējusi ievietot patversmē, bet vecāki kategoriski iebilduši, apsūdzdami, ka paši rūpēsies par viņu. Bērns ir bāls, vājš, atpalcis attīstībā. Kamēr vēl dzīva bijusi vecāmāte no tēva puses, bērni bieži dzīvojuši pie viņas, tad bijuši pabaroti un apkopti.”

Raksturīga ir situācija, ka šādām trūcīgajām ģimenēm vienmēr ir kāds cilvēks, kas finansiāli, ar ēdienu vai apģērbu, ar padomiem, mācībās palīdz bērniem – vecāmāte, kaimiņi, radi. Bērni no šādām ģimenēm redz divus atšķirīgus audzināšanas modeļus, pārmaiņus akceptējot gan vienu, gan otru. Bet tā kā viņi pārsvarā dzīvo pie vecākiem, tad negatīvā ietekme visbiežāk ir noteicošā.

Attieksme pret trūcīgo ģimeņu bērniem

Attieksmes atšķirību pret bērniem no citu cilvēku, pašvaldību puses ietekmē faktors, vai bērni ir no sociāli nelabvēlīgās vai “pozitīvās” trūcīgās ģimenes. Apkārtējie cilvēki parasti cenšas palīdzēt ar uzturu, drēbēm, grāmatām, vasarās ar palīdzību lielākiem bērniem atrast darbu, ja

bērni vai viņu vecāki nezog, nedemolē, nekopē sociāli degradējušos vecāku uzvedību. Trūcīgajai “pozitīvajai” ģimenei vairāk spēj palīdzēt pašvaldība, palīdzot vecākiem-bezdarbniekiem atrast darbu, palīdzot ar pabalstiem. Īpaši tas attiecināms uz mazpilsētu un lauku pašvaldībām, kur situācija ir pārredzama un pašvaldību sociālajiem dienestiem ir priekšstats par trūcīgajām ģimenēm.

Trūcīgo ģimeņu izdevumi bērnu vajadzībām

Nauda galvenokārt tiek izlietota pārtikai. Apģērbs tiek saņemts kā dāvinājums no turīgākām ģimenēm, labākajā gadījumā tiek pirkti second-hand veikalos.

Tā kā šajās ģimenēs visu laiku izjūtam hronisks naudas trūkums, tas izraisījis psiholoģiski pamatotu aizturi, kas rezultējas naudas neracionāla tērēšanā tūlīt pēc tās saņemšanas dažādiem kārumiem, košām lietām. Visbiežāk tiek taupīts uz apģērbu rēķina. Netiek pirktas grāmatas, teātra biļetes, apmeklēti kino, muzeji, ekskursijas. Bērniem nav līdzekļu papildus izglītībai, interešu nodarbību apmeklēšanai. Netiek tērēti līdzekļi bērnu sociālo kontaktu uzturēšanai – skolasbiedru viesību apmeklējumi, bērnu pasākumi mājās.

Izglītība un ārpuskolas nodarbības

Mērķgrupas bērnu sagatavotība skolai pārsvarā ir vājāka nekā bērniem no labi situētām ģimenēm, jo praktiski ir neiespējami izmantot bērnu dārzus, pirmskolas izglītības iestādes (estētikas pulciņus utml.) līdzekļu trūkuma dēļ.

Pamatizglītība ir pieejama lielāko tiesu visiem bērniem, lai gan trūcīgajiem ir grūtības iegādāties mācību grāmatu un līdzekļus, bet mācību grāmatu iegādē mēdz palīdzēt skolas, pašvaldības. Internātskolās, kur trūcīgo ģimeņu bērni mācās, ar mācību grāmatām viņi ir apgādāti. Līdz 5.-6. klasei skolu apmeklē parasti visi bērni, kas tajā iestājušies. Tad bērni no trūcīgajām sociāli nelabvēlīgajām ģimenēm bieži pamet skolu, lai klaiņotu, zagtu, nodarbotos ar prostitūciju. Vecāki no šīm ģimenēm pat izsaka atbalstu bērnu izglītībai, jo pārsvarā saprot, ka bērniem tas būs vajadzīgs, bet ir pārāk pasīvi, lai kaut ko darītu. Tā kā kontakts starp bērniem un vecākiem šajās ģimenēs nav izveidojies, pusaudžu vecumā bērni vairs vecākiem nepakļaujas, vecāku autoritāte un ietekme ir zudusi. Bērni no šādām ģimenēm labākajā gadījumā turpina mācības vakarskolās, kur audzēkņu skaits arvien palielinās tieši 5.-6. klasēs. Trūcīgajās sociāli nelabvēlīgajās ģimenēs bērniem bieži sastopami attīstības traucējumi, kas arī negatīvi ietekmē viņu sekmes, attieksmi pret mācībām, kā arī savstarpējās attiecības ar skolotājiem un skolas biedriem.

Skolu neapmeklējošie bērni un ielu bērni

Speciālisti uzskata, ka bērni skolu pamet nabadzības un ar to saistīto parādu dēļ. Nav apgērba, trūkst līdzekļu transportam un mācību līdzekļu iegādei, skolēniem nepieciešams strādāt vai jāpieskata mazākie bērni. Eksperti uzskata, ka ģimenes, kas nonākušas trūkumā, bieži kļūst nelabvēlīgas, jo, ilgstoši nespējot atrisināt savas problēmas, saglabājas psiholoģiskā spriedze. Tas rada konfliktus, alkoholismu, antisanitārus apstākļus mājās, vecāki vairs neievērs uzmanību bērniem. Eksperti uzsver, ka situācija attiecībā uz ielu bērniem ar katru gadu pasliktinās. „Ielas bērnu” problēmas pamatā ir gan nelabvēlīgi sociālekonomiskie faktori, veicinot trūcīgu ģimeņu, tai skaitā sociāli nelabvēlīgu ģimeņu skaita pieaugumu, kā arī nepietiekams sociālais atbalsts ģimenēm ar bērniem. Ģimenes nabadzība, nelabvēlīga situācija ģimenē ir viens no galvenajiem faktoriem bērnu nokļūšanai uz ielas, tāpēc ģimenes labklājības uzlabošana ir galvenais faktors šīs sociālās problēmas novēršanai, sociālās atstumtības novēršanai un bērnu integrācijai sabiedrībā. Ja šī problēma netiks risināta, tās sekas skars visu sabiedrību, nākotnē arvien vairāk ietekmējot sabiedrības drošību, labklājību, palielinot sociālās sfēras izmaksas.

Bērni no trūcīgām, bet labvēlīgām ģimenēm izglītību turpina un iegūst pamatizglītību. Pozitīvas ģimenes videi un attiecībām ir liela loma bērnu attieksmē pret turpmākām mācībām. Vidējo izglītību šie bērni, ja vien ir pietiekoši apdāvināti, iegūst. Trūcīgo ģimeņu bērni biežāk izvēlas tehnikumus vai arodskolas nekā vidusskolas, jo ātrāk grib sākt strādāt un pelnīt.

Eksperti vērtē, ka iegūt augstāko izglītību trūcīgo ģimeņu bērniem, kaut arī viņi nākuši no pozitīvas vides, ir praktiski neiespējami augsto mācību maksu dēļ. Iegūt iespējas mācīties par valsts budžeta līdzekļiem ir problemātiski, tā kā viņu sagatavotības līmenis augstskolas prasībām mēdz būt zemāks, jo līdzekļu trūkuma dēļ ir grūti ir samaksāt par sagatavošanas kursiem. Tātad trūcīgu ģimeņu bērniem viņu ģimenes finansiālais stāvoklis liedz pieeju augstākajai izglītībai. Eksperti atzīmē dažus gadījumus, kad trūcīgo ģimeņu talantīgiem bērniem radusies iespēja studēt, pateicoties reliģisko draudžu atbalstam, kurā ģimene darbojas, kā arī pateicoties tam, ka saņēmuši atbalstu no ārzemju fonda kāda sociāla projekta ietvaros vai rezultātā. Bet šie gadījumi attiecas uz ģimenēm, kur ir ļoti aktīvi vecāki, kas novērtē izglītības vērtību.

Skolas vecuma bērni neapmeklē ārpuskolas interešu pulciņus, sporta nodarbības. Ļoti retos gadījumos, ja vecāki ir ļoti aktīvi un bērni ir talantīgi, vecāki panāk, ka pašvaldība samaksā

bērniem par datorkursiem vai mūzikas apmācību. Trūcīgi, bet talantīgi bērni ir nolemti izolācijai no papildus izglītības – datorzinībām, svešvalodām u.c.

Brīvais laiks

Trūcīgie bērni brīvo laiku parasti pavada uz ielas, pagastos- pagastu centrā. Viņi bieži tiek vardarbīgi izgrūsti no savas mājas uz ielas, lai netraucētu vecākiem.

Ir bērni, kas pārdzīvojot savu sociālo statusu, noslēgušies no pārējo vienaudžu sabiedrības un pavada laiku mājās, skatoties televizoru. Trūcīgo ģimeņu bērni no nelabvēlīgajām ģimenēm līdzekļus reizēm iegūst nelikumīgā veidā (zagšana, ubagošana, prostitūcija). Pēc tam brīvais laiks tiek pavadīts internēta klubos, datorspēļu zālēs. Trūcīgos bērnus citi labāk situēti vienaudži neaicina ciemos uz mājas pasākumiem, jo pēc tam nesaņem ielūgumu sev, kā arī baidās no apzagšanas. Mērķgrupas bērniem nav finansiālu iespēju uzvilkt svētku apģērbu un nopirkt dāvanu. Bērniem no trūcīgām ģimenēm pārsvarā nav iespējas saturīgi pavadīt brīvo laiku, veselīgi atpūšoties vai pilnveidojoties.

Trūcīgo ģimeņu bērnu sociālie kontakti

Sabiedrības stratifikācija ļoti skaidri izpaužas arī bērnu vidē. Sociālie kontakti tiek dibināti starp līdzīga sociālā statusa bērniem. Trūcīgie draudzējas ar trūcīgajiem, labi situētie ar sev līdzīgajiem. Šāda situācija veidojas gan pēc pašu bērnu izvēles, gan arī vecāku ietekmē. Vecāki nevēlas, lai bērni draudzētos ar trūcīgajiem, ietu pie viņiem ciemos, jo baidās no sliktas ietekmes, netīrības, slimībām, tā kā bērni no trūcīgām, nelabvēlīgām ģimenēm biežāk mēdz saslimt ar kašķi, utīm mājas antisanitāro apstākļu dēļ. Trūcīgos bērnus vecāki nelabprāt atļauj aicināt ciemos, jo baidās, ka viņi var ko nozagt. Kaut gan jāatzīmē, ka tas attiecas uz bērniem no nelabvēlīgām ģimenēm.

No pārējo vienaudžu sabiedrības īpaši izstumti un sociāli izolēti ir trūcīgie bērni no nelabvēlīgām ģimenē, jo viņi arī ārēji ļoti nesakopti, bieži saplēstās, netīrās drēbēs, *”ar nabadzības zīmogu, no viņiem nāk nabadzības un netīrības smaka”*. Šādi bērni klasē vai skolā nav izolēti tikai tajos gadījumos, ja lielākā daļa skolēnu ir no vienādas sociālās vides. Laukos bieži tas tā arī ir. Tādējādi trūcīgo bērnu sociālie kontakti ir ierobežoti, tie realizējas sev līdzīgo vidē, viņi ir atstumti no pārējās sabiedrības, kur būtu iespējams iegūt citu pieredzi.

Sabiedriskā līdzdalība

Trūcīgie iedzīvotāji, tāpat kā viņu bērni, labprāt atbalsta sabiedriskos pasākumus, kas neprasa papildus izdevumus. Viņu vēlēšanās līdzdarboties bieži vien ir pat izteikti aktīva. Tas īpaši

attiecas uz dažādiem brīvdabas pasākumiem, masu sporta pasākumiem, uz kuriem viņi parasti ierodas lielākās grupās kopā ar sava statusa cilvēkiem.

Par notikumiem valstī interesējas, bet viņu pieeja masu saziņas līdzekļiem ir ierobežota, viņi nevar atļauties pasūtīt laikrakstus, žurnālus. Bieži viņu mājās nav televizora, pat radio.

Trūcīgo ģimeņu mājokļos reizēm ir atslēgta elektrība nenomaksāto rēķinu dēļ.

Trūcīgo ģimeņu bērni ir samērā labi informēti par notikumiem viņu vietējās pašvaldības līmenī, sliktāk par notikumiem valstī.

Vērtējot trūcīgo ģimeņu bērnu sabiedrisko aktivitāti, eksperti atkārtoti uzsver, ka ir atšķirības atkarībā no tā, kāda ir bērna ģimene: sociāli labvēlīga vai nelabvēlīga. Bērni no "pozitīvajām" ģimenēm cenšas darboties kādā jaunatnes organizācijā, bieži tās ir organizācijas, ko sponsorē reliģiskas draudzes vai organizācijas, piem., apmaksā sporta nodarbības, radošos pulciņus, jauniešu vasaras nometnes.

Sociālā palīdzība

Valsts līmenis. Eksperti uzsver, ka bērnu tiesību aizsardzības sistēma valstī ir sadrumstalota starp daudzām ministrijām un citām institūcijām, tādēļ ir sarežģīti veidot un īstenot bērnu un ģimenes atbalsta politiku valstī. Nav valsts politikas, kas būtu virzīta trūcīgo iedzīvotāju, tai skaitā, trūcīgo bērnu integrācijas problēmu risināšanai. Sociālās integrācijas funkcijas ir deleģētas pašvaldībām. Kopš 1999. gada ik gadus tiek izstrādāta valsts programma bērnu stāvokļa uzlabošanai. Pozitīvi vērtējama Valsts bērnu tiesību aizsardzības centra darbs šo programmu izstrādē un realizācijā, tomēr šīs programmas ne vienmēr sasniedz izvirzītos mērķus. Programmas nav balstītas uz ilgtermiņa stratēģiju, jo tādas bērnu tiesību aizsardzības jomā nav.

Eksperti pozitīvi vērtē Nacionālo programmu pret bērniem vardarbības novēršanai 2000.-2004. gadam izstrādi un realizāciju. Tomēr secinājumos ir diezgan vienoti, uzsverot, ka nepastāvēt vienotai stratēģijai bērnu aizsardzībā, dažādu programmu pasākumi pārsvarā vērsti uz sekām nevis uz profilaksi cīņā ar trūcīgo bērnu sociālo atstumtību un citām problēmām.

Daži aptaujātie eksperti uzskata, ka valsts uzmanība trūcīgo bērnu integrācijai sabiedrībā galvenokārt ir centrēta internātskolu atbalstam un uzturēšanai. Bērni no trūcīgām ģimenēm, īpaši no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm, tiek virzīti uz internātskolām. Pēc ekspertu uzskatiem, no vienas puses tas ir risinājums, jo bērns tiek izolēts no negatīvas vides, saņem pilnvērtīgu uzturu, tiek nodrošināta viņa izglītība. Bet negatīvais aspekts ir tas, ka internātskolas nenodrošina bērniem kvalitatīvu, konkurētspējīgu izglītību.

Pašreizējā situācija valstī attiecībā uz trūcīgo ģimeņu bērniem veicina viņu sociālo atstumtību. Pēc internātskolas beigšanas bērni atgriežas savās ģimenēs (bieži sociāli nelabvēlīgās). Viņiem nav kvalitatīva izglītība, nav praktiskās dzīves iemaņu, viņiem ir tikai tie sociālie kontakti, ko nodrošina viņu vecāku paziņu loks no tādas pašas vides un internātskolā iegūtie. Vairāku gadu garumā viņi ir atradušies zināmā izolācijā no pārējās sabiedrības un tajā notiekošajiem pārmaiņu procesiem.

Sociālās atstumtības riskam, pēc ekspertu domām, īpaši ir pakļauti bāreņi un arī bērni, pār kuriem ir izbeigta vecāku vara. Ja līdz 18 gadu vecumam viņi atrodas bērnu namos, nodrošināti ar mājokli, pārtiku, medicīnisko aprūpi, izglītību, tad sasniedzot 18 gadu vecumu, viņi no tiek iemesti sabiedrībā pilnīgi nesagatavoti, bez darba tirgū konkurētspējīgas izglītības, nespējīgi integrēties sabiedrībā, jo viņu sociālie kontakti norisinājušies ļoti ierobežotā vidē. Tā kā šīs personas pēc 18 gadu vecuma tiek nosūtītas uz tām pašvaldībām, kur mitinājušies viņu vecāki, bieži vien citā pilsētā vai pagastā. Šādā situācijā persona, kas vēl pirms brīža kvalificējās kā bērns, nonāk sociālā izolācijā – nav darba, bieži vien nav apmierinoša mājokļa, nav sociālo kontaktu, nav naudas, lai kaut ko mainītu šajā situācijā. Problēmas, kas nav risinātas situācijā, līdz persona sasniedz 18 gadu vecumu, rod savu izpausmi.

Rajonu un republikas pilsētu izglītības pārvaldēs gan darbojas pašvaldību bērnu tiesību aizsardzības speciālisti. Bērnu tiesību aizsardzības centri darbojas tikai atsevišķās pilsētās.

Par vienu no risinājumiem trūcīgo bērnu integrācijai sabiedrībā sākot no 15 gadu vecuma (darbaspējas vecums atbilstoši likumdošanai) eksperti uzskata subsidēto darbavietu radīšanu, bet to noraida Finanšu ministrija, par iemeslu nosaucot līdzekļu trūkumu.

Invalīdu ģimenes kā sociālā riska grupa

Analizējot trūcīgās ģimenes, eksperti diferencē ģimenes

- vecāki ir invalīdi;
- bērni ir invalīdi.

Vecāku – invalīdu ģimenēs jau pats fakts, ka apgādnieki ir invalīdi, nosaka ģimenes materiālo stāvokli. No visiem Latvijā reģistrētajiem invalīdiem strādā tikai 14%. Tas ir faktors, ka lielākā daļa invalīdu ģimeņu kvalificējama kā trūcīgas ģimenes. Papildus visiem tiem faktoriem, kas nosaka trūcīgo ģimeņu bērniem ierobežotu pieeju materiāliem labumiem – pārtikai, apģērbam, labiem dzīves apstākļiem, kā arī izglītībai, brīvā laika pilnvērtīgai un saturīgai pavadīšanai, bērniem papildus vēl nāk smagas psiholoģiskās problēmas. Bērni kaunas par saviem vecākiem – invalīdiem. Eksperts stāsta gadījumu:

“Sieviete-invalidē viena pati audzina dēlu, kas mācās 4.klasē. Dēls nekad viņu neinformē par vecāku sapulcēm, jo viņam kauns, ka māte uz tām ieradīsies ratiņkrēslā”.

Invalīdu bērni ir atstumti klases, vienaudžu kolektīvā bieži vien ne tik daudz viņu nabadzības dēļ. Biežāk viņi atsvešinās paši, jo pārdzīvo savu vecāku situāciju. Šādiem bērniem īpaši būtu vajadzīga sociālā pedagoga un psihologa palīdzība, bet visvairāk sabiedrības iejūtīga attieksme.

Izsakot viedokli par izglītības pieejamību invalīdu bērniem, šeit būtiski ir tie paši faktori, kas citās trūcīgajās ģimenēs, bet papildus izglītības iegūšanu un interešu pulciņu apmeklēšanu vēl vairāk neiespējamu padara vecāku apgrūtinātā pārvietošanās. Sociālās palīdzības jautājums trūcīgajām invalīdu ģimenēm valsts līmenī netiek risināts. Pašvaldību palīdzību invalīdu ģimenes saņem tāpat kā citas trūcīgās ģimenes. Invalīdu bērni izaug ar pastāvīgu dome par naudas trūkumu ģimenē. Bērni no šādām ģimenēm parasti nesaņem vidusskolu, bet aiziet mācīties uz tehnikumiem, arodskolām.

Invalīdu ģimeņu bērni parasti ir sabiedriski mazaktīvi, cenšas neizcelties un norobežoties.

Ģimenes ar bērniem – invalīdiem. Trūcīgo ģimeņu bērnus-invalīdus eksperti raksturo kā noslēgtus, kompleksu pilnus, jo viņus nomāc ne tikai ģimenes nabadzība, bet arī fiziskie trūkumi. Eksperti uzsver, ka Latvijā pašlaik pastāvošā bērnu-invalīdu izglītības sistēma nekādā ziņā neveicina viņu sociālo integrāciju, bet gan drīzāk sociālo atstumtību. Ja labi pārtikuši vecāki spēj apmaksāt sava bērna mācības privātskolā maksimāli tuvu dzīvesvietai, tad trūcīgajām ģimenēm pastāv šādas alternatīvas:

1. Ir daudz speciālo internātskolu bērniem ar īpašām vajadzībām, kopumā 64. Skolas bieži atrodas tālu no bērna ģimenes dzīves vietas, kas psiholoģiski traumē bērnu. Piemēram, Raiskumā atrodas skola bērniem ar kustību traucējumiem, uz kuriem tiek sūtīti bērni no Rīgas un citām vietām. Trūcīgo ģimeņu vecāki nespēj bieži apmeklēt savus bērnus. Speciālajām internātskolām ir vēl citi negatīvie aspekti, kas veicina bērnu-invalīdu sociālo atstumtību. Bērni tiek iekļauti tikai sev līdzīgo vidē, viņi šo vidi uztver kā normu. Tas padara viņus nespējīgus iekļauties normāli funkcionējošā vidē – kontakstēties, sarunāties, izejot ārā no internāta izveidotās siltumnīcas vides.
2. Cita iespēja bērniem-invalīdiem saņemt mājas izglītību, pilnība nošķir bērnus-invalīdus no pārējās sabiedrības. Mājas izglītība ir ar ļoti zemu kvalitāti. Bērni ar fiziskiem traucējumiem, kuri darba tirgū nākotnē spētu iekļauties, tikai darot intelektuālu darbu un kuru garīgās spējas bieži ir augstas, nesaņem kvalitatīvu

apmācību. Līdz ar to viņi ir sociāli atstumti ne tikai pašreiz, bet tiek nolemti sociālai atstumtībai uz visu turpmāko dzīvi.

3. Lai gan pastāv ar likumu noteikta iespēja bērniem- invalīdiem mācīties mikrorajona skolās, lai šo likumā paredzēto iespēju realizētu, bērnu vecākiem ir jāpārvar skolu vadības, skolotāju, veselo bērnu vecāku pretestība. Tas pa spēkam ir tikai īpaši aktīviem vecākiem, kādi trūcīgo iedzīvotāju vidū ir reti sastopami.

Ideāls risinājums bērnu –invalīdu labai izglītībai, līdz ar to sociālās integrācijas iespējām būtu viņu izglītošana parastajās vispārīzglītojošajās skolās, bet tas prasa gan papildus finansējumu no valsts un pašvaldības mācību līdzekļu, speciālistu, skolu aprīkojuma sagatavošanai. Tas prasa arī sabiedriskās domas transformēšanu. Kamēr viss paliek kā līdz šim, labu izglītību kopā ar citiem bērniem var iegūt tikai tie bērni- invalīdi, kuru vecākiem ir pietiekoši augsts ienākumu līmenis, lai apmaksātu viņu izglītību privātajās skolās.

Pozitīvs piemērs šīs problēmas risināšanā ir privātā skola „Patnis”, kas katru gadu uzņem 2-3 bērnus-invalīdus bez maksas.

Trūcīgo ģimeņu bērnu veselība, iespējas saņemt veselības pakalpojumus

Bērni no šādām ģimenēm nepietiekamā vitamīnu daudzuma dēļ slimo biežāk, tiem jau ir iedzimtas kaites un to ārstēšana ir apgrūtināta, jo vecākiem pietrūkst naudas normālam pilnvērtīgam uzturam. No vienaudžiem trūcīgie bērni atšķiras ar ielaistu slimību gaitu.

Raksturīgas ir alerģiskās slimības, kas saistītas ar sliktu uzturu;

Daļa ārstu uzskata, ka trūcīgo iedzīvotāju vidū biežākas ir saslimšanas ar TBC, ar difteriju. Bērniem no trūcīgām ģimenēm bieži ir raksturīga nomāktība, arī agresivitāte.

Trūcīgajiem iedzīvotājiem dārdzības dēļ ir problēmas apmeklēt ārstus, veikt izmeklēšanu. Ārsti atzīst, ka problēmas ar ārstu apmeklējumiem attiecas vairāk uz pieaugušajiem, bet nevis uz bērniem, jo bērni līdz 18 gadiem var apmeklēt ārstu bez maksas. Ārsti trūcīgajiem bērniem bieži izraksta lētākas, bet ne tik efektīvas zāles. Bet bieži slimnieki arī tās nevar atļauties nopirkt, vai arī līdzekļu trūkuma dēļ nopērk daļu no parakstītajām, tādējādi veicot nepilnu ārstēšanās kursu, kas, protams, slikti ietekmē ārstēšanas rezultātus. Lai uzlabotu trūcīgo ģimeņu bērnu ārstēšanu, iespēju robežās viņiem tiek izsniegtas humānās palīdzības zāles. Medicīnisko pakalpojumu pieejamība trūcīgajiem iedzīvotājiem vispār un, bērniem tai skaitā, pēdējos gados ir pasliktinājusies, jo viņu ekonomiskie apstākļi šajā laikā nav uzlabojušies, bet drīzāk gan pasliktinājušies.

Ārsti atzīmē, ka trūcīgo pacientu ģimeņu vidū pieaudzis to personu skaits, kas pieskaitāmas pie sociāli nelabvēlīgas grupas – alkoholiķi, narkomāni, klaidoņi un bezpajumtnieki. Tā kā šajās ģimenēs aug bērni, viņu situācija vērtējama kā ļoti neapmierinošas. Bērni ir nepietiekoši paēduši, dzīvo antisanitāros apstākļos. Šādās ģimenēs bērni bieži slimo ar kašķi un pedikulozi. Sociāli nelabvēlīgajās ģimenēs nereti ir gadījumi, kad bērni no bērnības tiek pieradināti pie alkohola, sāk lietot narkotikas.

Slimnīcu ārsti īpaši uzsver, ka stipri pieaudzis bērnu skaits, kuriem ir ielaistas slimības, infekcijas. Rīgas slimnīcās šādi pacienti parasti nāk no laukiem. Pagastā ir tikai ģimenes ārsts vai feldšeris, un, lai tiktu pie speciālista, ir jābrauc uz pilsētu, un tam ir vajadzīgi lauku iedzīvotāju ienākumu līmenim neatbilstoši lieli līdzekļi.

Galvenās problēmas

- Trūcīgo ģimeņu bērnu veselības problēmas bieži izraisa un tās saasina nepilnvērtīgs uzturs, minimāla iespēja lietot vitamīnus, slikti mājokļa apstākļi (neapkurinātas, mitras telpas).
- Viņi bieži slimo trūcīgas pārtikas un vitamīnu deficīta dēļ. Ārsti uzsver, ka šādu ģimeņu bērniem bieži tiek novērota aizkavēta augšana un attīstība. Ir grūtības, kad bērns tiek ievietots slimnīcā. Bieži, iestājoties slimnīcā, bērnam nekā nav līdzī. Vēlāk vecāki, it īpaši no laukiem, nevar atbraukt un atvest, piemēram, personīgās lietošanas mantas, papildus pārtiku, mācību grāmatas.
- Trūcīgajās ģimenēs vecākiem ir zems informētības līmenis par slimību profilaksi, veselīgu dzīves veidu.
- Laukos dzīvojošām trūcīgajām ģimenēm medicīnas pakalpojumu pieejamība ir vēl vairāk apgrūtināta. Laukos problēma ir attālums līdz ārstam, nokļūšana poliklīnikā vai slimnīcā, transports un naudas trūkums. Laukos ir ģimenes ārsts, bet pie speciālista ir jādodas uz rajona centru, kur visi speciālisti vienā dienā nepieņem, līdz ar to sarežģījot un sadārdzinot procesu(ceļa izdevumi).
- Nabadzības psiholoģiskais aspekts. Trūcīgo ģimeņu bērniem raksturīgs nervu sistēmas labils stāvoklis, arī depresīvs noskaņojums, kuras iemesls ir stresa situācija pazemojošas nabadzības dēļ. Lauku bērni šim stresam pakļauti mazāk, jo tā kā aptuveni visi atrodas līdzīgā situācijā, nav jūtama sociālā izolētība no pārējiem vienaudžiem.

Informācijas pieejamība

Visi iedzīvotāji, ieskaitot trūcīgos, informāciju par medicīnisko pakalpojumu pieejamību var saņemt medicīnas iestādēs, pie ģimenes ārsta, slimokasē, laukos – pagasta padomē. Trūcīgie iedzīvotāji informāciju par atļaidēm medicīnisko pakalpojumu jomā var iegūt pie sociālajiem darbiniekiem. Pēc ārstu atzinuma, kopumā trūcīgo iedzīvotāju informētības līmenis par atvieglojumiem medicīnisko pakalpojumu pieejamībā ir ļoti zems, izņemot dažus īpaši aktīvus iedzīvotājus, kas reizēm nav paši trūcīgākie.

“Liela daļa trūcīgo iedzīvotāju nezina, ka un kā iespējams saņemt palīdzību sociālajos dienestos. Tāda informācija nenonāk līdz pacientam, pat ārsti ir ļoti slikti informēti šajos jautājumos. Masu informācijas līdzekļos vai kādos īpašos izdevumos netiek veikts izskaidrojošais darbs. Ārstiem šāda informācija būtu vajadzīga”. (Rīgā strādājoša ģimenes ārste)

Visiedarbīgāk informāciju būtu saņemt pa radio, televīziju, presi. Bet šeit problēmu rada tas, ka trūcīgajiem iedzīvotājiem ne vienmēr ir pieeja šiem informācijas līdzekļiem – viņiem bieži nav televizora, arī radio, naudas trūkuma dēļ viņi nepasūta preses izdevumus, viņu draugu loks ir tādi paši trūcīgi cilvēki ar vājiem informācijas resursiem.

Profilakses pieejamība

- Trūcīgo iedzīvotāju ģimenēs raksturīgs zems profilakses līmenis. *“Profilakse noteikti nav šo cilvēku uzvedības modelis. bieži ģimenēs ar bērniem, kur vecāki strādā, un ir aizņemti ar darba rūpēm ir noguruši vai depresīvi savas finansiālās situācijas dēļ, nepamana, ka bērni ir vairāk vai mazāk nopietni slimi.”*
- Trūcīgajās ģimenēs cenšas nodarboties ar pašārstēšanos;
- Sestdienās un svētdienās lauku iedzīvotāji parasti ārstu mājās nesauc. Dažkārt tāpat rīkojas arī pilsētnieku trūcīgajās ģimenēs, jo baidās, ka brīvdienās par medicīnas pakalpojumiem jāmaksā.
- Valsts programmā paredzētās bezmaksas vakcīnas trūcīgajiem bērniem ir pieejamas
- maksas vakcīnas trūcīgajiem bērniem ir nepieejamas to dārdzības dēļ un netiek izmantotas.

Veselības pakalpojumu pieejamība atkarībā no attāluma līdz ārstam

Attālums līdz ārstam ir atkarīgs no pacienta dzīvesvietas – pilsētas trūcīgās ģimenes ir izdevīgākā situācijā, jo tur attālumi ir daudz tuvāk nekā laukos, kā arī pieejams pilsētas sabiedriskais transports. Laukos slimnieki ir izvietoti 28-30 km rādiusā no ģimenes ārsta,

pilsētā aptuveni 10 km attālumā. Ģimenes ārsta pakalpojumu izmantošanu laiku rajonos apgrūtina tas, ka ārsts ir tālu. Ģimenes ārstam ne vienmēr ir transports, lai nokļūtu pie pacienta. Primārās aprūpes ārsts mūsu valstī nav pieejams nakts stundās. Dažas pašvaldības apmaksā degvielas izdevumus ārstu vizītēm, bet tā nav izplatīta parādība. Savukārt slimniekiem dažos attālākos rajonos, kur ir likvidēts dzelzceļš, autobusi iet 1-2 reizes nedēļā, arī ir problēmas. Trūcīgajiem iedzīvotājiem parasti nav personīgā automašīnas.

Ārstēšanās slimnīcā

Slimnīcas attālums nav problēma pilsētās, bet bieži ir problēma laukos dzīvojošajiem, it sevišķi pēc tam, kad likvidētas vairākas mazpilsētu slimnīcas. Tas vēl vairāk apgrūtina trūcīgajiem bērniem veselības pakalpojumu saņemšanu, jo slimnīcas lielais attālums rada papildus izdevumus transportam, kā arī apgrūtina vecāku apmeklējumus. Ārstēšanās rajona slimnīcā parasti notiek bez sarežģījumiem.

Veselības apdrošināšanas polises bērniem no trūcīgajām ģimenēm ir ļoti retos gadījumos.

Recepšu izrakstīšanas sistēma

Tā ir īpaši nelabvēlīga tieši trūcīgajiem iedzīvotājiem savas sarežģītības un dārdzības dēļ. Ja slimniekam pie ārsta jābrauc no laukiem uz pilsētu, tad zāļu iegāde sadārdzinās vēl vairāk. Slimnieki bieži izšķiras neiegādāties kādas tiešām nepieciešamas zāles tāpēc, ka ģimenes ārsta apmeklējums prasa papildus transporta izdevumus.

Problēma ar pastāvošo recepšu izrakstīšanas kārtību trūcīgo iedzīvotāju bērniem ir arī tajā aspektā, ka ārsts nevar izrakstīt dārgas zāles, jo slimnieks nevar tās nopirkt. Jāiztiek ar mazāk iedarbīgām, bet lētām.

Īpašas problēmas ir hroniski slimajiem trūcīgajiem bērniem, bērniem-invalidiem jo recepte ir derīga tikai 1 vai 2 mēnešus, un katru reizi vecākiem jāiet pie ārsta pēc receptes. Katru reizi ir iepriekš jāpierakstās pie ārsta nedēļu iepriekš, un tikai pēc nedēļas var dabūt recepti, kad, iespējams, zāles vairs nav vajadzīgas. Šis process sarežģī ārstēšanos.

Pašvaldību palīdzības vērtējums

Ekspertu aptaujā ar ārstiem konstatēts, ka pašvaldību palīdzība trūcīgajām ģimenēm medicīnisko pakalpojumu jomā ir visai atšķirīga. Pilsētu, sevišķi lielo pilsētu, pašvaldībām ir lielākas iespējas palīdzēt trūcīgajiem veselības pakalpojumu pirkšanā.

- Kritisks stāvoklis ar sociālo palīdzību ,t.sk., palīdzību trūcīgajiem medicīnisko pakalpojumu saņemšanai, ir laukos, Pašvaldības ir vājas un nabadzīgas – tām nav naudas.

Sniegt medicīniskos pakalpojumus un veikt iedzīvotāju aprūpi tur nevar realizēt pēc tā paša principā kā pilsētā, jo cilvēki dzīvo izklīdēti, ārstam un sociālajam darbiniekam (ja tāds ir !) ir ļoti grūti nokļūt pie sava aprūpējamā. Laukos gan medicīnisko, gan sociālo aprūpi (parasti bez tiešas samaksas uz labdarības principiem) uzņemas kaimiņi un sniedz nepieciešamo palīdzību trūcīgo ģimeņu bērniem.

- Ir dažas pagastu pašvaldības, kas dod pabalstus bērniem briļļu iegādei, invalīdiem, īpaši smagiem slimniekiem piešķir pabalstus zāļu iegādei, slimnīcai. Trūcīgajiem bērniem, bet dažos pagastos visiem skolas bērniem, ir brīvpusdienas, kas jāvērtē kā būtisks profilaktisks pasākums bērnu veselības uzturēšanā, ņemot vērā to, ka ārstu- ekspertu aptauja liecina, ka trūcīga uztura, pat bada dēļ ir aizkavēta bērnu augšana un attīstība, bieži bērniem ir novājināts organisms, sastopama anēmija.
- ārsti uzsver, ka viņi paši visumā ir slikti informēti par iespējam trūcīgajiem iedzīvotājiem saņemt pašvaldību palīdzību veselības pakalpojumu iegādei;
- daļa Rīgas un citu lielo pilsētu ārstu uzskata, ka sociālie dienesti pieprasa no trūcīgajiem iedzīvotājiem nokārtot pārāk daudz formalitāšu un *“bieži dzenā trūcīgos iedzīvotājus ilgstošos dokumentu meklējumos un pārāk ilgi izskata katru konkrēto situāciju. Šādu formalitāšu daudzumu maznodrošinātais cilvēks vai invalīds ir spējīgs nokārtot tikai tādā gadījumā, ja viņam palīdz kāds spēcīgāks radnieks”*, komentē ģimenes ārste no Rīgas.

Bērnu zobu stāvoklis

Trūcīgo ģimeņu bērni zobārstu apmeklē retāk nekā viņu labāk situētie vienaudži. To var skaidrot ar vājo informētību par zobu kopšanas profilaksi. Bet gandrīz nekad viņi neapmeklē higiēnistu un ortodontu dārdzības dēļ. Viņu zobu stāvoklis ir samērā slikts, jo zobi tiek slikti kopti, nav iespējas iegādāties labus zobu kopšanas līdzekļus. Ir zems informētības līmenis par profilakse nepieciešamību. Liela nozīme ir arī bērnu sliktajam uzturam, mātes neapmierinošajam uzturam grūtniecības laikā. Bērnu vecāki savas apātijas un nomāktības dēļ nepietiekoši seko, lai bērni regulāri apmeklētu zobārstu.

Veselības aprūpes reforma pozitīvi vērtējama tieši attiecībā uz pakalpojumiem, ko saņem bērni. Veselības pakalpojumi kļuvuši vieglāk pieejami bērniem, jo nav jāmaksā pacienta nodeva. Daudzbērnu ģimenēm pilnībā atmaksā ārstēšanos stacionārā vai pie speciālista, ja bērnam ir norīkojums. Tas uzlabo medicīnisko pakalpojumu pieejamību trūcīgo ģimeņu bērniem.

Grupu diskusiju rezultātu analīze

Diskusijas dalībnieki uzskata, ka sociālās problēmas Latvijā arvien saasinās iedzīvotāju polarizācijas rezultātā. Arvien palielinās to trūcīgo ģimeņu skaits, kurās aug bērni. Ģimenes ar bērniem daudz vairāk ir pakļautas nabadzības riskam nekā ģimenes bez bērniem. Skolotāji, sociālie pedagogi, psihologi ir to profesiju pārstāvji, kas ar bērnu problēmām saskaras visbiežāk, kuru pienākums ir palīdzēt bērniem šīs problēmas risināt.

Tā kā diskusijā piedalījās arī skolotāji un sociālie pedagogi no speciālajām skolām, diskusijas gaitā priekšplānā izvirzījās bērnu ar attīstības traucējumiem integrācijas problēmas.

Speciālo skolu pedagogi uzskata, ka liela daļa bāreņu un bērnu no trūcīgajām ģimenēm nespētu iekļauties vispārīglītojošajās skolās, iegādāties nepieciešamos mācību līdzekļus un mācību grāmatas, kā arī samaksāt par pusdienām un transportu līdz skolai. Viņi uzskata, ka, iespējams, šie bērni palielinātu to bērnu skaitu, kuri neapmeklē skolu un kļūst par ielas bērniem.

Speciālajās internātskolās mācās trūcīgu ģimeņu bērni, kuriem ir dažādas pakāpes garīgās attīstības traucējumi. Šie traucējumi mēdz būt iegūti un iedzimti. Skolās bērni nonāk ar ārstu norīkojumiem. Tā kā visi bērni ir no trūcīgajām ģimenēm, viņu statuss skolā neatšķiras.

Diskusijas dalībnieki bērnu ģimenes raksturo kā pārsvarā nelabvēlīgas. Ģimenēm raksturīgs alkoholisms, mājās nekārtība un netīrība. Informanti uzskata, ka, nonākot speciālajās internātskolās, trūcīgo nelabvēlīgo ģimeņu bērni ir ieguvēji, jo dzīvo tīros internātos, saņem regulāru uzturu, profilaktisko medicīnisko apskati, vakcināciju. Pedagogi gan atzīmē, ka agrāk skolu audzēknes tika izmeklētas arī ginekoloģiski, kas nav mazsvarīgi tāpēc, ka mājas vide viņām ir nelabvēlīga, saistīta ar vardarbību, amorālu dzīves veidu. Tagad, sakarā ar to, ka nepilngadīgo ginekoloģiskai izmeklēšanai vajadzīga vecāku atļauja, šīs apskates vairs nenotiek.

Diskusijas dalībnice stāsta par skolēnu ģimeni:

“Skolā mācās trīs bērni no vienas trūcīgas nelabvēlīgas ģimenes. Ģimenē ir 5 bērni vecumā no dažiem mēnešiem līdz 17 gadiem. Abi vecāki ir alkoholiķi. Mājoklis ir bez elektrības, tā noslēgta nenomaksāto rēķinu dēļ. Bērni no klases vai skolas pasākumiem vienmēr cenšas paņemt sveces mājas apgaismošanai. Šīs ģimenes bērni kautrējas par saviem mājas apstākļiem, pēc atgriešanās internātā rūpīgi mazgājas un pošas, vēlēdamies izskatīties pēc iespējas kārtīgi ”.

Bērni no trūcīgajām ģimenēm samērā maz slimo, ir izturīgi, norūdījušies. Skolu pedagogi zina par vardarbību pret bērniem mājās, bet neko nevar darīt, lai tur kaut ko mainītu. *“Bērni*

no šīm ģimenēm ir atstumti pat no savas ģimenes, nerunājot nemaz par atstumtību no pārējās sabiedrības. Viņi izdzīvo par spīti savai ģimenei, nevis, pateicoties tai..”

Speciālo internātskolu audzēkņi savu ierobežoto garīgo spēju dēļ iegūst visai nosacītu vidējo izglītību, kas absolūti nav konkurētspējīga ar vispārizglītojošo skolu izglītību. Lielākoties šiem bērniem tālāk mācīties nav iespējams viņu spēju dēļ, kā arī tāpēc, ka nav, kas viņus varētu finansiāli atbalstīt. Pedagogi uzskata, ka risinājums šo bērnu integrācijai darba tirgū un sabiedrībā būtu arodizglītība, ko viņi varētu saņemt, mācoties speciālā skolā.

Diskusijas dalībnieki zina dažus gadījumus, kas bērni pēc skolas beigšanas aiziet mācīties uz arodskolu, bet lielākā daļa skolu beidzēju kļūst pa ielām – nodarbojas ar zagšanu, prostitūciju, ubagošanu. Šo bērnu sociālā izcelsme, traucējumi garīgajā attīstībā, tālākas izglītības iespēju trūkums nosaka viņu atstumtību no normāli funkcionējošas sabiedrības, kur iespējams godīgā veidā pelnīt sev iztiku.

Diskusijas dalībnieki uzsver, ka informāciju par notikumiem valsts dzīvē, kultūrā bērni saņem tikai skolā. Mājas apstākļi viņiem pārsvarā ir tādi, ka netiek abonētas vai lasītas avīzes, grāmatas, nemaz nerunājot par kultūras iestāžu apmeklējumiem. Skola, pateicoties sponsoriem, apmaksā teātru apmeklējumus.

Diskusijas dalībnieki atzīmē, ka pēdējos gados aizvien grūtā ir dabūt sponsoru atbalstu šādiem pasākumiem, un izsaka ierosinājumu ar valsts nodokļu politiku veicināt šādu sponsoru palīdzību speciālajām skolām. Internātskolās bērni saņem mācību līdzekļus un grāmatas bez maksas. Vajadzības gadījumā, ja bērns ir ļoti sliktā, neatbilstošā apģērbā, skolai ir iespēja palīdzēt ar humānās palīdzības apģērbiem.

Diskusijas dalībnieki nonāk pie kopīga secinājuma, ka bērns no trūcīgas ģimenes ir ieguvējs, ja ir ar attīstības traucējumiem, jo tādā gadījumā nonāk speciālajā internātskolā, kur atrodas pilnā valsts apgādībā, salīdzinājumā ar trūcīgu bērnu, kas dzīvo ģimenē. Bet mācību laiks šādā skolā ir arī ar negatīviem aspektiem, kas turpmākā dzīvē var būt sociālās atstumtības risku veicinoši faktori. Tie ir:

- 1) Speciālo skolu beidzēji praktiski paliek uz ielas, jo ar viņu diplomu darbā neviens viņus nevēlas ņemt.
- 2) Skola nedod nekādu praktisko apmācību, arodizglītību. Skolu beidzēji ir bez profesijas un bez jebkādam darba iemaņām.

- 3) Skolu audzēkņu sociālie kontakti tiek veidoti pamatā tikai savā starpā. Pēc skolas beigšanas viņi viens otram nevar palīdzēt ar informāciju, bet citu sociālo kontaktu viņiem nav.
- 4) Internātskolu audzēkņi vispār, un speciālo skolu audzēkņi tai skaitā, pieraduši pie tā, ka skola nodrošina viņus ar visu nepieciešamo, ka tas ir skolas pienākums. Pabeidzot skolu, viņiem ir neiespējami pieņemt citu dzīves modeli, un viņi ir nespējīgi aktīvi darboties, lai meklētu pozitīvus risinājumus turpmākajai dzīvei.
- 5) Invalīdi pēc skolas beigšanas visbiežāk nonāk aprūpes centros, kaut gan saņemot kādu arodizglītību, būtu spējīgi darīt elementāru darbu.

Ņemot vērā, ka lielākā daļa bērnu šādās mācību iestādēs ir no nelabvēlīgām ģimenēm, tad pēc skolas beigšanas vecāki neliemas par saviem bērniem zinis. Nedaudzo labvēlīgo ģimeņu vecāki cenšas palīdzēt bērniem iekārtoties darbā, bet tādu gadījumu ir maz.

Diskusiju gaitā tika apspriesti arī pozitīvi piemēri bērnu sociālās atstumtības samazināšanai. Viens no tādiem ir Rīgas mūzikas internātskola. Tās audzēkņu vidū vairāk kā 60% bērnu ir no trūcīgām ģimenēm, 14% ir no trūcīgām daudz bērnu ģimenēm, 11% no sociāli labvēlīgām ģimenēm, 3%- no maznodrošinātām sociāli nelabvēlīgām ģimenēm, 10% bāreņu. Tātad tikai 11% skolēnu formāli varētu mācīties citā vispārizglītojošā skolā.

Diskusijas dalībnieki uzsver, ka bāreņu skaitam Latvijā ir tendence pieaugt, kas nosaka nepieciešamību pēc internātskolām. Šādas skolas pozitīvs aspekts ir, ka tajā notiek mūzikas padziļināta apguve un apmācība instrumenta spēlē, kas veicina estētisko jūtu un talantu izkopšanu, aizpildīts tiek skolēnu brīvais laiks, tiek sniegta zināma apmācība, kas var noderēt turpmākajā dzīvē. Šādu zināšanu un prasmju apguve trūcīgo ģimeņu bērniem un bāreņiem nebūtu iespējama par saviem līdzekļiem, jo skolas uzturēšana ir dārga, bet noteikti atbalstāma.

Diskusijas dalībnieki vienojās, ka būtiskākie faktori sociālās atstumtības riska novēršanai trūcīgo ģimeņu bērniem un bāreņiem ir:

- Izglītības kvalitātes uzlabošana, piemērojot to cilvēkiem ar dažādu attīstības un spēju līmeni.
- Vispārējās izglītības apvienošana ar profesionālo, arodizglītību, lai veicinātu mērķgrupas integrāciju darba tirgū turpmākajā dzīvē.
- Subsidēto darbavietu radīšana personām, kas pašas nav spējīgas iekļauties darba tirgū. Tas atmaksātos nākotnē. Samazinātos to personu skaits, kas dzīvotu tikai no pabalstiem.

Samazinātos speciālo skolu audzēkņu iekļaušanās kriminogēnajā vidē pēc skolu beigšanas.

Valstu pieredze sociālās atstumtības riska samazināšanā

Lielbritānijas pieredze sociālās atstumtības samazināšanā

Daudz uzmanības sociālās atstumtības darbības mehānisma izpratnei XX gadsimta beigās un XXI gadsimta sākumā veltīja Lielbritānijas politiķi un sociālie zinātnieki. Kad leiboristi ar Entoniju Blēru priekšgalā nāca pie varas 1997. gadā, dažu mēnešu laikā tika izveidota Sociālās Atstumtības vienība (Social Exclusion Unit –SEU), lai analizētu iemeslus, kuri bija noveduši pie visai kritiskās situācijas. Situācija tobrīd jau bija apzināta un tā bija ļoti satraucoša: deviņdesmito gadu vidū šajā valstī bija augstākais pusaudžu grūtniecības līmenis Eiropā, lielāks bija to bērnu īpatsvars, kuri auga bezdarba skartās ģimenēs. Bērnu nabadzība trīskāršojās laikā starp 1979. un 1995. gadu, reģistrēto narkomānu skaits pieauga četrās reizēs starp 1986. un 1996. gadu.

Sociālās atstumtības vienība (SAV) publicēja ziņojumus par piecām galvenajām tēmām:

1. apkārtnes (kaimiņattiecību) atjaunošana (neighbourhood renewal)
2. bezpajumtnieki
3. pusaudžu grūtniecība
4. jaunieši ārpus izglītības, viņu apmācība un nodarbinātība
5. skolas kavēšana un atstumtība no izglītības

Problēmas, kas tika konstatētas un kurām ir jāpievēršas pirmām kārtām:

1. Nelabvēlīgajos rajonos bija grūti pieejami tādi pakalpojumi: veselības aprūpe, izglītība. Izglītību un veselību uzskata par galvenajiem faktoriem, lai izlauztos no atstumtības nebeidzamā loka.
2. Ļoti liela uzmanība tiek pievērsta tam, lai bērniem nodrošinātu vienlīdzīgas starta pozīcijas, sniedzot palīdzību attīstības pirmajos gados, lai nodrošinātu bērnu gatavību skolai un aizsargājot riska bērnus.
3. Koordinācijas trūkuma dēļ resursi tika izmantoti neefektīvi.

1998. gadā tika uzsākta programma **“Drošais starts”(Sure start)**, kas apvieno Izglītības un nodarbinātības departamenta un Veselības Departamenta darbību un koordinē programmas, lai uzlabotu pirmsskolas bērnu veselību un labklājību trūcīgajos rajonos. Šis projekts veicina

pirmsskolas vecuma bērnu fizisko, intelektuālo, sociālo un emocionālo attīstību, lai skolas gaitas uzsākot, viņi varētu pilnvērtīgi dzīvot un darboties. Papildus finansējums tiek iedalīts Bērnu Centru tīkla izveidošanai nelabvēlīgajos rajonos: “Agro izcilības centru” (Early excellence centers) prakse, kurā tiek iesaistīti 3-5 gadus veci bērni.

Ieviests jauns jauniešu pakalpojums “Sakari” (Connections), kas piedāvā “vienas pieturas” padomu pakalpojumus pusaudžiem par izglītību, apmācību un nodarbinātību.

2002. gada septembrī jau ceturto gadu pēc kārtas parlamentam tika prezentēts ikgadējs ziņojums “Iespējas visiem” (“Opportunity for all”). To sniedza Valsts sekretārs Darba un Pensiju jautājumos.

Pašvaldības projekta ietvaros tika pārveidoti **bibliotēkas pakalpojumi**, izveidojot bērnu klubu “Lasi un spēlē” (Read & Play). Bibliotēkā tika vienkāršoti noteikumi: aizdod uz mājām rotaļlietas, grāmatas un videokasetes, nesoda par grāmatu vēlu nodošanu. Rezultātā palielinājās bibliotēkas apmeklējumi, no bibliotēkas ņēma vairāk grāmatu.

Sekojojot institūciju ķēdei, kas tiek iesaistītas bērnu jautājumu risināšanā, tika pievērsta uzmanība tiesu sistēmai.

Tiesu atbalsts riska bērniem izpaužas kā tiesu procesu paātrinājums, īpaša kontrole par tādu lietu gaitu, arī labāko ekspertu iekļaušana tajās. Tiesām ir galvenā loma tāda mērķa sasniegšanā kā adopciju lietu izskatīšanas ievērojama paātrināšana.

Tiek atbalstītas skolas, kurās vairāk bērnu saņem brīvpusdienas, lai mazinātu nevienlīdzību starp sociālajām grupām.

Ar 2003. gada aprīli Lielbritānijā līdzās jau esošajai universālai bērnu pabalstu sistēmai ievieš Bērnu nodokļa kredītu un Strādājošo nodokļa kredītu (Child Tax Credit and Working Tax Credit). Šo kredītu mērķis ir paaugstināt algas zemi apmaksātiem darbiniekiem, lai tie varētu vairāk saņemt tieši savā darba algā, nevis sociālajos maksājumos. Tiek plānots, ka šis nodoklis būs pieejams 9 no 10 ģimenēm, kurās ir bērni (ieguvēji būs 6 miljoni ģimeņu). Bērnu nodokļa kredīta summa ir 1445 sterliņmārciņu gadā jeb 120 mēnesī uz katru bērnu. Atgādināsim, ka klāt vēl nāk universālie bērnu pabalsti.

Lietuvas pieredze

Lietuvā 2000. gada sākumā tika noformulēti stratēģiskie mērķi nabadzības apkarošanai, paredzot mazināt ekstrēmās nabadzības izpausmes līdz 2003. gadam: novērst badošanos, nodrošināt jumtu virs galvas un siltas drēbes. Šie mērķi iekļauj arī neatliekamo medicīnisko

palīdzību visiem, kam tā ir nepieciešama, un izglītības nodrošināšanu bērniem līdz 16 gadu vecumam.

Līdz 2005. gadam tiek plānots mazināt relatīvo nabadzību par 10% un izskaust absolūto nabadzību. Nabadzības līmeni trūcīgākajos iedzīvotāju slāņos (vientuļi vecāki, lielas ģimenes, bezdarbnieki, laukstrādnieki) samazināt līdz 15% no relatīvās nabadzības sliekšņa.

Tiek uzskaitītas visas mērķa grupas, kas dzīvo ekstrēmā nabadzībā: bērni bez vecāku aprūpes, bērni no lielām ģimenēm un vientuļo vecāku bērni, bezdarbnieki un viņu ģimenes, mazo fermu īpašnieki; bezpajumtnieki, invalīdi; pensionāri; tā saucamās marginālās personas (pie tām pieskaita ielas bērnus, cilvēkus ar garīga rakstura problēmām, prostitūtas, narkomānus, alkoholiķus, konflikta ģimenes); bijušie ieslodzītie; pieaugušie bāreņi un cilvēki ar nepietiekamiem ienākumiem. Tiek uzskatīts, ka visām uzskaitītajām grupām ir vajadzīga ne vien neatliekama palīdzība, bet arī ilgtermiņa nabadzības novēršanas programma, kas ir orientēta uz šo personu spējām un iemaņām un eventuālo integrāciju sabiedrībā.

Apskatīsim pasākumus, kādus Lietuvā paredz veikt nabadzības apkarošanā bērnu vidū - mūs šādi interesējošā mērķa grupā. Tie ir: **bērnu-bāreņu un vecāku neaprūpēto bērnu integrācija ģimenēs**, kā arī politika, kas stimulē labāku bērnu aprūpi ģimenēs.

Naudas atbalsts tiks papildināts ar sociāliem pakalpojumiem. Šādi pakalpojumi nodrošinās atļaujas, apmācību un uzraudzību ģimenēm, kuras vēlētos uzņemt rūpes par bērnu. Šie pakalpojumu sniedzēji sekos arī gadījumiem, kad bērna pabalsti tiek izmantoti citiem mērķiem. Bērni, kuru ģimenes nesniedz adekvātu aprūpi, saņems atbalstu no sociālajiem darbiniekiem. Bērnu pabalsti vairs netiks izsniegti vecākiem, bet būs aizvietoti ar cita veida palīdzību tieši bērniem.

Lietuva paplašinās atbalstu, ko sniedz lielām ģimenēm. Pabalsti, kas tiek maksāti lielām ģimenēm, tiks palielināti, ņemot vērā vidējās algas pieaugumu un patēriņa cenu pieaugumu valstī. Pabalsti, kas tiek izmaksāti lielām ģimenēm, tiek izmaksāti arī vientuļām mātēm (tēviem) ar 2 bērniem. Tiek solīts palielināt to vecāku finansiālo atbildību, kuri nerūpējas par bērniem. Taču netiek minēti konkrēti veidi, kā tas tiks darīts.

Valsts uzņemas atbildību par izglītības izmaksām bērniem, kuri nāk no lielām ģimenēm, un vientuļo vecāku bērniem, ja bērns mācās valsts izglītības iestādē, kas nodrošina maksas izglītību.

Bezdarbniekiem un viņu ģimenēm tiek paredzēts

- tālāk attīstīt jau esošo pārkvalifikācijas sistēmu;

- radīt labākas iespējas jauniešiem saņemt augstāko izglītību;
- palielināt bezdarbnieka pabalstu;
- papildus jau esošajam bezdarbnieka pabalstam paredzēt pasākumus bezdarbnieka ģimenes atbalstam;
- izveidot procedūras, lai nestrādājošo individuālo uzņēmumu īpašniekus atzītu par bezdarbniekiem ar tiesībām saņemt bezdarbnieka pabalstu un nodarbinātības dienesta pakalpojumus;
- līdzās visiem bezdarbnieku atbalsta pasākumiem tiks sekots, lai bezdarbnieki aktīvi meklētu pārkvalifikācijas iespējas un darbu.

Mazo fermu īpašnieki

Tiek meklētas iespējas, lai mazo fermu īpašnieki un citi laukstrādnieki atrastu sev nodarbi citās tautsaimniecības nozarēs vai pilsētās. Profesionālā sagatavošana un ģeogrāfiskās mobilitātes nodrošināšana šiem cilvēkiem tiek uzskatīti par galvenajiem pasākumiem, lai palielinātu šo cilvēku iespējas darba tirgū.

Cilvēki ar nepietiekamiem ienākumiem

Viņu situāciju plānots uzlabot ar viņu nominālo algu palielināšanu un it īpaši ar algas uz rokas saņemamo daļu ar nodokļu sistēmas palīdzību. Tiks veicināti apstākļi, lai abi vecāki varētu strādāt. Sociālā palīdzība tiks sniegta tikai balstoties uz apsekošanas rezultātiem un cilvēku gatavību strādāt.

Bezpajumtniekiem tiek paredzēts finansiālais atbalsts dzīvojamās platības īrei.

Nabadzības samazināšana ar publiskās politikas starpniecību ir īpaši saistoša mums no Lietuvas pieredzes. Ekonomikas izaugsme ir nepieciešams, taču nepietiekams priekšnoteikums nabadzības līmeņa samazināšanai. Ekonomikas izaugsmi ir jāpavada politiska rakstura pasākumiem. Lietuva plāno uzlabot trūcīgo cilvēku dzīves apstākļus, uzlabojot darba tirgus un samazinot ienākumu nevienlīdzību ar nodokļu politikas un sociālo transfertu instrumentu izmantošanu.

Tiek nosaukti tādi vajadzīgi soļi, kā investīcijas stimulējoša tiesiskā vide, birokrātisko barjeru nojaukšana, mazā un vidējā biznesa stimulēšana ar orientāciju uz atpalikušajiem reģioniem. Ekonomiskā politika paredz pasākumus lauku iedzīvotāju migrācijai uz pilsētām. Tāpēc par prioritāro tiek izvirzīta bezdarbnieku pārkvalifikācija tieši laukos. Dzīvokļu tirgus attīstībai ir jāstimulē tāda ģeogrāfiskā mobilitāte.

Tādas mobilitātes veicināšanai ir jāparedz līdzekļi valsts budžetā un kā mērķa dotācijas ir jānovirza pašvaldībām šādu sociālo pakalpojumu sniegšanai.

Esošo ienākumu nevienlīdzības mazināšanai un trūcīgākās iedzīvotāju daļas dzīves apstākļu uzlabošanai tiek piedāvāts veikt nodokļu reformu, lai samazinātu nodokļu slogu darbaspēkam un palielinātu to kapitālam, palielināt ar nodokļiem neapliekamo minimālo summu pašiem strādājošajiem un viņu apgādībā esošajām personām. Rezultātā celtos dzīves kvalitāte tieši personām ar zemiem ienākumiem un viņu apgādībā esošām personām. Lai noteiktu ar nodokļiem neapliekamo summu, tiek piedāvāts orientēties uz minimālās algas lielumu (sākumposmā – vismaz uz relatīvās nabadzības sliekšni).

Tiek izteikts arī ierosinājums dot cilvēkiem iespēju brīvprātīgi nosūtīt 2% no viņu ienākuma nodokļa labdarības vajadzībām un sociālo pakalpojumu organizācijām. Tādos gadījumos ieturētais ienākuma nodoklis tiktu samazināts par summu, kas ir ziedota labdarībai.

Bērnu labklājības monitorings Latvijā

1991.gadā Latvijas Republika, pievienodamās ANO Konvencijai par bērna tiesībām, uzņēmās saistības un deklarēja savu gatavību īstenot tajā noteikto bērna tiesību un interešu ievērošanu. Konvencijas 44.pants paredz katras dalībvalsts pienākumu iesniegt ANO Bērnu tiesību komitejai ziņojumu par pasākumiem, ko tā ir veikusi Konvencijā atzīto tiesību nostiprināšanai, un par progresu, kas sasniegts šo tiesību realizēšanā.

Pārraudzības sistēma Latvijā šobrīd ir veidošanās stadijā. Diemžēl finansiālo līdzekļu trūkuma dēļ, netiek realizēta virkne nosacījumu, kuri būtiski uzlabotu darbu bērnu tiesību aizsardzības jomā. Tā piemēram, Latvijā nav rajonu (pilsētu) bērnu tiesību aizsardzības valsts inspektoru, kuru pienākums būtu uzraudzīt likumu izpildi un pārraudzību bērnu tiesību jomā attiecīgajā administratīvajā teritorijā.

Būtisks Latvijas sabiedrības trūkums ir tiesību un pienākumu nezināšana. Amatpersonas ne vienmēr tiek sauktas pie atbildības par veiktajiem bērnu tiesību pārkāpumiem. Lai gan ir noteiktas institūciju kompetences, nav savstarpējas sadarbības problēmu risināšanā. nav pietiekami pētījumu par problēmām, kuras nevar izpētīt ar statistikas palīdzību (piemēram, ielu bērni, bērnu prostitūcija u.c.).

Līdz šim dati par bērnu tiesību pārkāpumiem tika apkopoti pēc dažādu institūciju iniciatīvas un netika sistematizēti, jo nebija izstrādāta sistēma un kritēriji kā ievākt un apkopot šādu informāciju. Taču situācija valstī ir mainījusies, ir pieņemti grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā, kas nosaka vienotu kārtību informācijas ieguvē. Bērna tiesību aizsardzības likuma 67.¹ pants “Informatīvie un statistiskie pārskati par bērna tiesību stāvokli” nosaka, ka Iekšlietu ministrija, Izglītības un zinātnes ministrija, Labklājības ministrija,

Tieslietu ministrija, Īpašu uzdevumu ministrs valsts pārvaldes un pašvaldību reformu lietās un pašvaldības nodrošina statistisko novērošanu attiecībā uz bērna tiesību aizsardzību valstī, kā arī ģimenēm, kurām izbeigta vai pārtraukta vecāku vara vai kuras kopā ar bērniem izliktas no dzīvokļa, attiecībā uz bērna adopciju, bērnu nodošanu ārpusģimenes aprūpē, audzinoša un ārstnieciska rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem, bērnu saukšanu pie kriminālatbildības un bērniem, kuri kļuvuši par vardarbības upuriem, un attiecīga kopsavilkuma iesniegšanu Centrālajai statistikas pārvaldei. Centrālā statistikas pārvalde reizi gadā apkopo minēto informāciju un iesniedz to Valsts bērnu tiesību aizsardzības centram.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības centram, saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 65.panta 1.daļas 4.punktu un Ministru kabineta 02.03.1999. noteikumu Nr.73 "Valsts bērnu tiesību aizsardzības centra nolikuma" 4.pantu, jā sagatavo un jā iesniedz Saeimai un Ministru kabinetam ziņojums par centra darbību un pārskats par bērnu stāvokli valstī. Saskaņā ar Ģenerālās Asamblejas rezolūciju Nr. 54/93 ("*Special Session of the General Assembly for Follow-up to the World Summit for Children in 2001*") ANO ģenerālsekretāra atskaitei jā iesniedz informācija, aptverot visas jomas, kuras saistītas ar bērnu tiesībām: par vispārēju progresu novērtējumu, iekļaujot gūto pieredzi, analīzi un faktorus, kas veicinājuši vai kavējuši attīstību bērnu problēmu risināšanā, kā arī konkrētas rekomendācijas nākotnes darbībai. Valsts bērnu tiesību aizsardzības centrs sadarbībā ar kompetentām institūcijām izstrādā Nacionālo pārskatu, kurā ir iekļauti augstāk minētie jautājumi bērnu tiesību nodrošinājuma jomā.

Latvijas pašvaldību pieredze

Pētījuma ietvaros tika aptaujātas arī atsevišķas Latvijas pašvaldību iestādes, kurām ir pieredze darbā ar nepilngadīgiem bērniem, tai skaitā arī ar bērniem no trūcīgām ģimenēm. Interviju mērķis bija izzināt dažādu pašvaldību pozitīvo un oriģinālo darba pieredzi, strādājot ar bērniem no trūcīgām ģimenēm, kā arī iegūt speciālistu vērtējumu par definētajiem un hipotētiski pieņemtajiem nabadzības radītiem sociālās atstumtības riska faktoriem un gūt bērnu no trūcīgām ģimenēm psiholoģisko portretu. Sākotnēji pētniekus interesējošās organizācijas bija pašvaldību Sociālās palīdzības dienestu Atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem, šo nodaļu izveidotie bērnu un ģimeņu atbalsta centri, kā arī citas iespējamās pašvaldību iniciatīvas, piemēram, pašvaldību Bērnu un jauniešu lietu komisijas darbs. Tā kā jau aptaujas sākumā tika noskaidrots, ka Sociālās palīdzības dienesta Atbalsta nodaļas ģimenēm ar bērniem vairāk nodarbojas ar padomu sniegšanu ģimenēm, kuras vēlas saņemt

sociālos pabalstus, kā arī organizē apsekojumus ģimenēs un ka šo nodaļu darbs visās pašvaldībās ir diezgan līdzvērtīgs, tad šīs iestādes no interviju dienaskārtības tika svītrotas. Līdz ar to pētnieku redzeslokā palika Sociālo palīdzības dienestu izveidotie ģimenes un bērnu atbalsta centri, kā arī Bērnu un jauniešu lietu komisiju iniciatīvas. Izmantojot uzziņu dienestu sniegto informāciju tika noskaidrots, ka pavisam Latvijā ir aptuveni četrpadsmit šādas iestādes. Interesants šķita fakts, ka atbalsta centri ģimenēm un bērniem skaitliski visai nevienmērīgi ir izvietoti dažādos Latvijas reģionos – ja Zemgales un Vidzemes reģionos šādi centri ir bieži sastopami, tad Kurzemē tādi ir tikai divi. No visiem ģimenes un bērnu atbalsta centriem un pašvaldību Bērnu un jauniešu lietu komisiju iniciatīvām tika izvēlēts aptaujāt sekojošas četras pašvaldību iestādes:

- **atbalsta centrs bērniem „Vanadziņš”** Rīgas pilsētas Ziemeļu rajonā. Šajā centrā strādā divi sociālie darbinieki. Katru dienu centru apmeklē 20 – 25 bērni vecumā no 7 līdz 15 gadiem. Pēc centra darbinieku teiktā, vairāk gan centrā griežas bērni, kas ir sākumskolas vecumā (4.-5.klases skolēni). „Vanadziņš” ir atvērts katru darba dienu laikā no plkst.12.00 līdz 20.00 Šis centrs ir Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona Sociālās palīdzības dienesta pakļautībā.
- **bērnu centrs „Solis” Dobelē.** Šis centrs ir viens no trim pašvaldības izveidotajiem specializētajiem centriem, kurš pastāv līdzās invalīdu centram un specializētajam centram pensionāriem. Visu trīs centru darbību nodrošina 10 darbinieki, to vidū 4 sociālie darbinieki, psihologs un mūzikas pasniedzējs. „Solis” uzņem ne tikai ielu bērnus un tos, kuri palikuši bez īslaicīgas vecāku uzraudzības, bet arī bērnus, kuri ar bāriņtiesas lēmumu tiek izņemti no ģimenes un kuriem tiek meklēta jauna pastāvīga dzīvesvieta. Centrs ir atvērts katru dienu no plkst.12.00 līdz 20.00 Katru dienu centrs uzņem aptuveni 17 – 22 bērnus vecumā no 7 līdz 15 gadiem. Tie bērni, kurus nosūta bāriņtiesa, pārsvarā ir zīdaiņi, un šādi gadījumi centrā nav bieži.
- **bērnu sociālā istaba Salacgrīvā.** Šajā centrā strādā viena sociālā darbiniece, kura ik dienu centra telpās uzņem 20 bērnus vecumā no 6 līdz 18 gadiem. Centra darbalaiks ir no plkst.14.00 līdz 20.00 Centru pārsvarā apmeklē tie bērni, kuri ir palikuši bez īslaicīgas vecāku uzraudzības. Kā skaidroja centra darbiniece, Salacgrīvā ir trīs lieli zivju pārstrādes uzņēmumi, kuros darbs norit vairākās maiņās. Vecāku maiņu darbs ir bijis par iemeslu, kādēļ arī ticis izveidots bērnu centrs. Šobrīd centram ir atvērta arī filiāle ārpus Salacgrīvas un drīzumā darbu uzsāks vēl viena filiāle Svētcimā.

- **Atvērtais nams ielu bērniem Daugavpilī.** Centrs jeb, kā paši bērni mēdz saukt, klubs ir atvērts katru darbadienu no plkst.10.00 līdz 17.00, brīvdienās – no plkst.10.00 līdz 15.00 Centrā strādā viena darbiniece, pēc izglītības pedagogs. Pēc viņas apkopotās statistikas centru pavisam apmeklē 90 bērni un jaunieši. Vidēji katru dienu centrā iegriežas 40 bērni. 30 no visiem apmeklētājiem ir vecāki par 16 gadiem, 60 – līdz 16 gadus veci. Aptuveni 9% no bērniem nāk no ģimenēm, kam oficiāli piešķirts trūcīgas ģimenes statuss. Pēc darbinieces teiktā, pārsvarā ir tādi bērni, kam vecāki ir šķīrušies. Daži no apmeklētājiem jau paši strādā. Centrs nesadarbojas ar sociālās palīdzības dienestu, tas ir pašvaldības Jaunatnes lietu komisijas pakļautībā.

Jautāti, kā bērni uzzina par centra esamību, visi aptaujātie atbildēja, ka bērni paši viens otram nodod informāciju. Bieži ir gadījumi, kad kāds no bērniem uz centru atved līdzīgu savu draugu vai draudzeni, kurš arī kļūst par centra pastāvīgo apmeklētāju. Salacgrīvā informācija par centra esamību bija atspoguļota masu medijos un regulāra informācija pieejama arī skolās. Tāpat Rīgā tuvāko skolu sociālie darbinieki iesaka bērniem, kuri pēcpusdienā paliek bez pieaugušo uzraudzības, griezties centrā. Arī Sociālās palīdzības dienesta sociālie darbinieki apsekojumu laikā ģimenēs bērnus informē par centra esamību. Taču Rīgā centra darbinieki kā primāro informācijas avotu minēja vecākus, jo tieši viņi, apmeklējot Sociālās palīdzības dienestu, uzzina par centru un pēc tam iesaka saviem bērniem to apmeklēt.

Atbildot uz lūgumu raksturot tos bērnus, kas nonāk centru redzeslokā, visi sociālie darbinieki atzina, ka vairāk tomēr esot bērni no trūcīgām un mazturīgām ģimenēm. Rīgā, Dobelē un Daugavpilī pauda viedokli, ka ļoti daudzi bērni esot no šķirtām ģimenēm, kur māte ir vienīgā apgādāniece un netiek galā ar visām rūpēm. Līdz ar to centrs ir labs patvērumš, kur bērns var pavadīt brīvo laiku, esot pieaugušo uzraudzībā, un mātei nav jāraizējas par bērna iespējamo klīšanu apkārt. „Soļa” darbiniece gan zināja stāstīt, ka centra apmeklētāju kontingents diezgan ir mainījies. Vienu brīdi uz centru bija pasākuši nākt mazie zaglēni, kuri no centra pamazām „izēda” pārējos bērnus. Šobrīd Dobeles centrā gan zādzības vairāk nenotiekot, taču ir arī bērni no nelabvēlīgām ģimenēm. Tāpat arī „Vanadzīņa” darbinieki minēja, ka sevišķi priecīgi nav par „īsto” ielas bērnu parādīšanos centrā, jo tad pārējie jūtas apdraudēti un darbinieku spēkos nav pasargāt visus bērnus no visām likstām. Tiesa gan tādi, kuri augām dienām klīst pa ielām, centros ir retums, jo šādiem bērniem ir grūti pierast pie noteiktas kārtības un režīma, kāds ir bērnu centros.

Uz jautājumu, ko un kāda veida palīdzību bērni sagaida no bērnu centriem un no sociāliem darbiniekiem, visi bija vienprātis, ka pirmkārt tas ir patvērumš. Kā minēja pārstāve no

Dobeles centra „Solis”, vairumam bērnu ir svarīgi, ka centrā var uzturēties siltumā, ir televizors, dažādas nodarbes, iespēja apēst sviestmaizi un parunāt ar psihologu. Salacgrīvas centra vadītāja gan atzīmēja, ka viņasprāt bērniem svarīgākais esot tieši emocionālais atbalsts, jo ir meitenes, kas uz centru nāk jau kopš tā pastāvēšanas pirmās dienas tādēļ, ka centrā var parunāt. Tāpat arī „Vanadziņa” darbinieki minēja, ka bērniem no šķirtām ģimenēm var pamanīt uzmanības deficītu, tādēļ, ja ir izdevība, ar bērniem tiek arī runāts. Pēc Daugavpils centra pārstāves vārdiem, bērniem ir būtiski, ka centrā viņi var saturīgi pavadīt brīvo laiku. Vairākos centros ir bijuši arī gadījumi, kad bērni nākuši uz centru „atpūsties no mājas”. Tā, piemēram, „Soļa” darbiniece stāstīja, ka meitenes ir atteikušās iet uz māju, jo tur „sveši vīrieši dzerot”. Viņa arī minēja piemēru, ka māte, būdama labi apģērbusies, mājās uztur ledainu aukstumu un nerūpējas par savu dēlu.

Jautāti par problēmām, kas pārsvarā nomāc mazos centra apmeklētājus, sociālie darbinieki nevarēja precīzi atbildēt. Salacgrīvas un Daugavpils centru darbinieces bija novērojušas komunikēšanās problēmas bērniem, savukārt Rīgas centra darbinieki bija pamanījuši, ka daži puīši, kas apmeklē centru, ir agresīvi. „Vanadziņā” ir bijuši precedenti, kad puīši, it kā atbildot uz aizrādījumiem par uzvedību, centra sociālam darbiniekam – vīrietim ir situši. Tas acīmredzot norāda, ka arī mājās bērni ir raduši, ka sarežģījumi tiek risināti vardarbīgi. Tāpat arī Dobeles pārstāve norādīja, ka ir bērni, pret kuriem ir vērsta vardarbība gan skolā no klasesbiedru puses, gan arī mājās.

„Lielāko tiesu bērnos jūtama neuzticība pret centra darbiniekiem, viņi vienmēr ar aizdomām raugās, ja kāds mēģina kaut ko izzināt par ģimeni un dzīves apstākļiem. Taču, neskatoties uz to, bērni labprāt sarunājas ar psihologu par saviem iekšējiem pārdzīvojumiem. Protams, šo sarunu saturs paliek bērna un psihologa noslēpums,” tā „Soļa” vadītāja.

Rīgas centra pārstāvji izteica bažas, ka daži bērni, būdami agresīvi, arī pret centra inventāru izturas nevīžīgi un laužot rotaļlietas. Daugavpils centra darbiniece gan savus apmeklētājus raksturoja kā nervozus, taču pēc dabas labsirdīgus.

Visiem aptaujātajiem tika lūgts novērtēt sekojošus apgalvojumus, kas hipotētiski pieņemti par galvenajiem sociālās atstumtības rika faktoriem bērniem no trūcīgām ģimenēm:

„Skolās ir vērojama nevienlīdzīga pedagogu attieksme pret bērniem no trūcīgām ģimenēm un bērniem no vidusmēra ģimenēm.”

Ar šo apgalvojumu visi aptaujātie nebija vienprātis. Gan Salacgrīvas, gan Dobeles centru pārstāvji uzskata, ka šāda problēma skolās varētu pastāvēt, taču ne visās. Rīgas centra

darbinieki zināja stāstīt, ka tieši klases audzinātāja pati bija samaksājusi kādas meitenes vietā par ekskursiju, lai bērns netiktu atstumts no klases kopējām aktivitātēm.

„Pastāv bērnu no trūcīgām ģimenēm izolētība klasesbiedru vidū sliktāka apģērba, kabatas naudas trūkuma dēļ, sliktāku sekmi un neievērotas higiēnas dēļ. Šie bērni ir arī lielākā mērā nomākti, intraverti.”

Visi aptaujātie piekrita, ka pēc tā, kā bērni savstarpēji saprotas centrā, nevar spriest, vai viņi saprotas ar saviem klasesbiedriem skolas vidē. Centru darbinieki spriež, ka bērnu centrus apmeklē samērā līdzīgi bērni no līdzīgām ģimenēm, taču skolā ir vērojama izteiktāka atšķirība. Minētajiem izolētības iemesliem aptaujātie centru darbinieki kopumā piekrita, vienīgi pēc „Vanadziņa” darbinieku domām bērni no trūcīgām ģimenēm noteikti nav nomākti, bet gan drīzāk agresīvāki nekā pārējie. Arī kabatas nauda vairumam bērnu, kas apmeklē centru, tiek dota. Centrā ik pa laikam ir gadījumi, kad, organizējot kopējos pasākumus, kāds no bērniem neatnes cienastu, kas visticamāk ir saistīts ar naudas trūkumu ģimenē. Šādos gadījumos bērns pats jūtas neērti, taču ar viņu centra darbinieki aprunājas un noteikti pasaka, ka svarīgākais ir, ka pats bērns ir ieradies.

Savukārt Dobeles centra vadītājai ir viedoklis, ka starp bērniem no trūcīgām ģimenēm ir arī tādi, kas emocionāli ir noslēgti, intraverti. Šī vai cita iemesla dēļ bērns tiek izstumts no klases kolektīva, viņš tiek emocionāli ietekmēts un līdz ar to pasliktinās arī sekmes skolā. Dobeles centrā esot bijusi viena meitenīte ar šādu pieredzi, taču regulāri apmeklējot centru, iepazīstot savādāku vidi, kā arī parunājot ar psihologu bērnam sekmes skolā atkal ir uzlabojušās.

Arī Daugavpils centra pārstāve uzskata, ka pastāv bērnu izolētība skolā, taču viņasprāt tas ir tāpēc, ka bērni no trūcīgām ģimenēm nemāk komunicēties.

„Bērni no trūcīgām ģimenēm nevar atļauties samaksāt par ārkārtas pasākumiem, kas tiek organizēti skolā, piemēram, ekskursijas. Tāpat šo bērnu ģimenes vienmēr nespēj iegādāties nepieciešamos mācību līdzekļus.”

Šim apgalvojumam piekrita visi aptaujātie. Rīgas centra pārstāvji gan komentēja, ka Ziemeļu rajona Sociālās palīdzības dienests speciāli rūpējas par to, lai bērni būtu nodrošināti ar nepieciešamiem mācību līdzekļiem. Šajā nolūkā dienests katru rudeni ģimenēm, kam nepieciešama palīdzība, piešķir pabalstu 15 – 20 Ls apmērā mācību grāmatu iegādei. Tāpat arī bērniem, kuru vecāki uzrakstījuši iesniegumu Sociālās palīdzības dienestam, tiek piešķirtas brīvpusdienas skolā.

„Bērni no trūcīgām ģimenēm nepiedalās dažādos pulciņos vai nu naudas trūkuma dēļ, vai arī tādēļ, ka vecāki neizprot pulciņu lietderību un nestimulē bērnu darbību tajos.”

Visi aptaujātie piekrita, ka ir atsevišķi pulciņi, kuri prasa lielu finansiālu atbalstu no bērnu vecāku puses, piemēram, teniss vai sarīkojumu deju pulciņš. Taču speciālisti arī norādīja, ka naudas trūkumam nevajadzētu būt par iemeslu, kādēļ bērni nevarētu apmeklēt citas ārpuskolas nodarbības. Visi piekrita, ka pulciņu apmeklēšana vai neapmeklēšana ir saistīta ar vecāku izpratni par pulciņu lietderību. Kā vēl vienu iemeslu, kāpēc bērni nepiedalās pulciņos Salacgrīvas centra darbiniece minēja iemeslu, ka bērni skolā ir atstumti, līdz ar to viņi baidās apmeklēt arī pulciņus.

„Trūcīgās ģimenēs ir biežāk vērojami vecāku savstarpējie strīdi un tur valda lielāka sociālā spriedze, kas viennozīmīgi ietekmē bērnu.”

Daži aptaujātie izteica viedokli, ka strīdi esot arī turīgās ģimenēs, tādēļ ir grūti analizēt, cik ļoti strīdi trūcīgās ģimenēs ietekmē bērnu. Salacgrīvas centra pārstāve domā, ka strīdi ģimenēs ir saistīti ar ekonomisko nestabilitāti, savukārt Rīgas centra pārstāvji minēja, ka esošā spriedze ģimenē viennozīmīgi ietekmē bērnu – šie bērni sit, klieudz, ir agresīvi pret pārējiem.

„Trūcīgās ģimenēs vecāki bieži ir šķīrušies.”

Šim apgalvojumam piekrita visi, tiesa gan minot, ka vecāki vispirms izšķiras, ģimenei līdz ar to paliek tikai viens apgādnieks, visbiežāk māte, kurai alga nav liela, un tāpēc šīs ģimenes ienākumi uz vienu locekli sarūk, tuvinoties trūcīgas ģimenes ienākumu līmenim.

„Tieši trūcīgo ģimeņu bērnu vidū ir sastopami tādi, kam ir septiņi gadi un kuri neapmeklē skolu naudas trūkuma dēļ.”

Ar šādu problēmsituāciju neviens no aptaujātiem nebija sastapies. Dobeles centra pārstāve minēja, ka skolu varētu neapmeklēt čigānu bērni, taču šis jautājums ir pašvaldības Izglītības nodaļas kompetencē.

„Bērniem no trūcīgām ģimenēm mājās bieži ir nelabvēlīgi dzīves apstākļi un tādēļ viņi nespēj izpildīt savus skolā uzdotos mājasdarbus.”

Šim apgalvojumam piekrita visi aptaujātie. Dobeles centra pārstāve komentēja, ka viņu centrā ir vairāki bērni, kuriem mājās ir atslēgta elektrība vai nav apkure. Pēc „Vanadziņa” pārstāvju teiktā, tie bērni, kuri mājās nav raduši pildīt mājasdarbus, arī centrā tos nepilda.

„Trūcīgās ģimenēs tiek lietots nepilnvērtīgs vai vienveidīgs uzturs.”

Šim apgalvojumam piekrita gan Salacgrīvas, gan Dobeles un Daugavpils centru pārstāvji. Daugavpils centra vadītāja sevišķi uzsvēra, ka centrā ir bērni, kuriem ļoti agrīnā vecumā ir atklāts hroniskais gastrīts nepilnvērtīga uztura dēļ. Bērnu slikto veselības stāvokli vadītāja nosauca par vienu no svarīgākajām problēmām, kas skar bērnus no trūcīgām ģimenēm.

„Trūcīgās ģimenes bieži nespēj pavadīt kopā saistoši brīvo laiku un brīvdienas.”

Šim apgalvojumam piekrita visi speciālisti, pamatojot to ar faktu, ka trūcīgām ģimenēm nav lieku līdzekļu, lai kaut kur kopā aizbrauktu vai aizietu, jo praktiski visas aktivitātes ārpus mājas ir saistītas ar tēriņiem. „Vanadziņa” darbinieki minēja, ka bērni, savā starpā apspriežot pavadītās nedēļas nogales, bieži saka, ka nekas interesants nav ticis darīts, laiks esot pavadīts skatoties televizoru.

„Trūcīgās ģimenēs bērni lielākā mērā ir iesaistīti vecāku rūpēs, tai skaitā, uztura gādāšana un naudas pelnīšana.”

Šim apgalvojumam aptaujātie centru darbinieki nepiekrita, uzsverot, ka bērni no trūcīgām ģimenēm visbiežāk ir tieši bezrūpīgi un uzskata, ka strādāt neesot vajadzīgs. Šie bērni ir raduši, ka iztiku nodrošina sociālā palīdzība, kas, protams, ir vecāku ietekmē izveidojies priekšstats. Salacgrīvas centra pārstāve norādīja, ka lielajās ģimenēs ir ierasts, ka vecākie bērni pieskata jaunākos, taču šī tradīcija ir neatkarīga no ģimenes ienākumu lieluma.

Visiem aptaujātajiem tika uzdots jautājums, kādā veidā centrā risinās darbs ar bērniem un kādi cilvēkresursi un materiāltehniskie resursi tajā ir iesaistīti. Tā, piemēram, Salacgrīvas bērnu sociālajā istabā ir noteikts dienas režīms - no plkst.14.00 līdz 16.00 ir paredzēts laiks mācībām, pēc tam – brīvais laiks, kad bērni var spēlēties. Bērnu rīcībā ir televizors, video, dators, mūzikas centrs, kā arī dažādas spēles. Kā centru raksturoja pati darbiniece, tas vairāk līdzinās labiekārtotam dzīvoklim, kurā ir viss, arī labas mēbeles. Viņa atklāja, ka centrs ticis iekārtots sadarbībā ar Salacgrīvas sadraudzības pilsētu Holandē, kura nodrošinājusi centru ar visu aparatūru, tehniku un mēbelēm. Agrāk sadarbībā ar vietējo maiznīcu un veikalu bērniem arī ticis piedāvāts launags – tika pasniegta sviestmaize ar kādu sierīņu un tēja, taču vēlāk no šīs idejas centrs atteicās, jo bija grūti nodrošināt produktu ikdienas piegādi, kā arī neredzēja īstu vajadzību pēc launaga. Šobrīd centrs domā šo ideju atjaunot. Piektdienās Salacgrīvas bērniem parasti ir dažādas tematiskās pēcpusdienas, piemēram, salātu pēcpusdiena, savukārt vasarās tiek organizētas nometnes – iepriekšējā vasarā sadarbībā ar policiju un bāriņtiesu tika rīkota piecu dienu nometne 25 Salacgrīvas bērniem no maznodrošinātām ģimenēm. Tāpat arī visu gadu bērni no centra piedalās dažādos sociālās palīdzības darbos, piemēram, pilsētas sakopšana, jūrmalas tīrīšana vai arī kādai vecākai sievietei palīdz malku sakrāmēt vai ūdeni ienest. Šis darbs tiek veikts bezmaksas, jo tādējādi bērni it kā izsaka pateicību par to, kas tiek viņiem sniegts centrā. Iepriekš gan bērni vasarās bija strādājuši arī zivju pārstrādes uzņēmumos, saņemot par to arī algu, taču pēdējā vasarā šādas iespējas netika piedāvātas.

Tāpat arī Rīgas centrā „Vanadziņš” ir noteikts dienas režīms, kas bērniem ir jāievēro. Ir noteikts laiks mācībām, arī atpūtai un dažādām nodarbībām., piemēram, mākslas nodarbībām,

dejošanai, sportam. Vienu reizi mēnesī ir kulinārija, bet divas reizes mēnesī – veselības mācība. Pēc darbinieku teiktā bērniem grūti ir likt mācīties, jo tie, kuri nav pieraduši pildīt mājasdarbus mājās, arī centrā nemācās un attaisnojas, ka nekas neesot uzdots. Bērniem tāpat ir iespēja skatīties televizoru, videofilmas, ir mūzikas centrs un dažādas spēles, kā arī iespēja nomazgāties. Kādreiz arī atnāk kāds speciālists novadīt tematisko lekciju, piemēram, ir bijuši pārstāvji no Narkomānijas profilakses centra. Centrā cenšas atzīmēt arī visus svētkus un gadadienas. Tad bērni paši rūpējas par mielastu. Vasarās bērniem, kas vecāki par 13 gadiem, tiek rīkotas darba nometnes, kad bērni tiek iesaistīti dažādos sabiedriskos darbos. Nometnes ir mēnesi garas un katru nedēļu bērni četras dienas strādā un vienu – brauc ekskursijās. Šādā veidā katram ir iespēja nopelnīt 18 Ls mēnesī. Lai piedalītos darba nometnē, vecākiem ir jāuzraksta iesniegums rajona Sociālās palīdzības dienestam. Centra darbinieki izteica nožēlu, ka visā centra darbības laikā „Vanadziņu” nav apmeklējis neviens bērns invalīds, kaut arī telpās ir viss nepieciešamais aprīkojums, arī speciāla tualete invalīdu uzņemšanai.

Dobeles centrā „Solis” bērniem ir jāievēro iekšējās kārtības noteikumi, taču noteikts režīms nav. Agrāk tika iedalīts speciāls laiks mācībām, taču vairums bērnu to neievēroja. Šobrīd bērniem centrā ir iespēja ieturēt launagu – apēst maizīti ar ievārījumu un padzerties tēju. Launags tapis, pateicoties „Jelgavas maizniekam” un atsaucīgiem cilvēkiem, kuri sarūpējuši dažādus ievārījumus. Paši centra darbinieki gādā par tēju. Centrā bērniem ir iespēja skatīties televizoru, spēlēt spēles, kā arī parunāt ar psihologu, ko daudzi bērni labprāt dara. Centrā tiek arī atzīmēti lielāki svētki kā, piemēram, Ziemassvētki, kas top organizēti par sponsoru ziedotiem līdzekļiem.

Daugavpils centrā dienas režīms katru dienu nav vienāds. Tas tiek plānots ar nolūku, lai pielāgotos gan tiem bērniem, kuriem mācības ir pirmajā maiņā, gan arī tiem, kas mācās otrā maiņā. Speciāls mācību laiks neesot, taču bērniem tiekot sniegta iespēja saturīgi pavadīt brīvo laiku, piemēram, spēlējot novusu vai tenisu. Tāpat arī bērni var strādāt ar datoru. Ik pa laikam bērniem tiek organizēti arī dažādi izbrukumi, piemēram, bezmaksas „Lido” apmeklējums vai bezmaksas zoodārza apmeklējums. Tāpat svētkos visi saņem nelielas dāvanīņas. Lai arī oficiālu sponsoru centram neesot, tomēr līdzekļi un materiāla palīdzība no dažādiem atbalstītājiem nākot. Centra vadītāja arī atzīmēja, ka šī gada laikā dažādiem fondiem iesniegusi projektu pieteikumus, no kuriem visi esot apstiprināti. Pateicoties tam, nākošvasar bērniem būs dienas nometne sešu dienu garumā. Jautāta, vai tiek organizēti arī vasaras darbi, vadītāja atbildēja noraidoši, jo nav uzņēmumi, kas ņemtu pretim bērnus. Viņa pati vienīgi var reizēm palīdzēt ar kontaktiem kādu iekārtojot pastāvīgā darbā. Kā lielu plusu centra vadītāja

minēja, ka pāris reizes mēnesī centra bērniem nodarbības notiek kopā ar jauniešu organizāciju „Porto” un jauniešiem no vietējās Skautu un gaidu organizācijas. Tādējādi centra apmeklētāji gūst pozitīvu pieredzi kontaktos ar sava vecuma vienaudžiem, kuri ir apzinīgi, mērķtiecīgi un prot sevi pasniegt. Vadītāja ir pamanījusi, ka bērni no organizāciju jauniešiem arī mācās, jo daudziem pastāv savstarpējās komunikēšanās problēmas.

Visās aptaujātajās vietās bērnu uzturēšanās periods centrā nav limitēts – ja reiz bērns pasācis nākt uz centru, tad to var darīt tik ilgi, cik vēlas.

Atbildot uz jautājumu, kas būtu darāms, lai uzlabotu centru darbību un bērniem sniegto pakalpojumu kvalitāti, visu centru darbinieki uzreiz spēja formulēt precīzas vēlmes:

- **palielināt darbinieku skaitu centrā**

Darbinieku skaita palielināšana ir svarīga tajos centros, kur šobrīd strādā tikai viens darbinieks, piemēram, Salacgrīvā un Daugavpilī. Vienam darbiniekam ir grūti pieskatīt vairāk kā divdesmit bērnus, kuri visi aktīvi darbojas. Tāpat grūti ir paspēt nokārtot visus tehniska un sagādes rakstura jautājumus, piemēram, launaga sagādāšana. Tieši tas, ka viens darbinieks nespēj paralēli citiem darbiem aizbraukt katru dienu līdz maiznīcai un veikalam bija viens no iemesliem, kādēļ Salacgrīvā atteicās no launaga. Pēc Daugavpils centra vadītājas teiktā, viņai nākas nereti centra darbā brīvprātīgi iesaistīt savu ģimeni, lai noorganizētu pasākumus vai sagādātu dažādas lietas centra vajadzībām.

- **centrā pieejamus speciālistus, piemēram, psihologu un narkologu**

No aptaujātajiem centriem tikai Dobeles „Solī” uz vietas ir pieejams psihologs, ar kuru bērni labprāt runā par savām problēmām. Visu pārējo centru pārstāvji vienprātīgi atzina, ka noteikti vismaz reizi nedēļā centrā būtu jābūt pieejamam psihologam, jo sociāliem darbiniekiem pašiem vienmēr neatliek laiks, lai ar katru bērnu parunātu. Šādas sarunas varētu mazināt bērniem iekšējo spriedzi.

Daugavpils centra vadītāja norādīja, ka svarīgi būtu, ja centrā kādreiz arī kādu lekciju vai nodarbību novadītu kāds narkologs. Zīmīgi, ka tikai tajā brīdī, kad intervētājs uzdeva tiešu jautājumu, vai centra apmeklētāji ir saskārušies arī ar smēķēšanas atkarību, alkohola un narkotiku lietošanu, visu centru pārstāvji atcerējās par šo jautājumu problemātiku un sniedza vienādas atbildes: „Nu, protams!” Izrādās, ka smēķēšana kā atkarība ir izveidojusies dažiem jau 11 gadus veciem centru apmeklētājiem. Aptaujātie puda bažas, ka daži bērni sākot smēķēt jau 9 gados un viņus ir praktiski neiespējami atturēt. Šī iemesla dēļ centros vairs neviens ikdienā necīnās ar smēķēšanas problemātiku, kas, protams, var izraisīt vienīgi

sašutumu. Tiesa gan par alkohola vai narkotiku regulāru lietošanu centra darbinieki nebija informēti.

- **uzlabot materiāltehnisko bāzi un nodrošināt aktīvu sporta nodarbību iespējas**

Salīdzinot dažādu bērnu centru materiāltehnisko bāzi, protams, patīkamāk ir uzturēties tajos centros, kur tehniskais nodrošinājums ir labāks un kur ir lielāka spēļu dažādība. Tādēļ ir saprotami, ka, piemēram, Daugavpils centra vadītāja labprāt vēlētos uzlabot materiāltehnisko bāzi savā centrā, kā arī piedāvāt iespēju centra apmeklētājiem spēlēt dažādas aktīvas sporta spēles, piemēram, basketbolu.

- **estētiski uzlabojumi centra telpām**

Šādu vēlēšanos izteica Daugavpils centra vadītāja.

- **nepieciešamas vasaras nometnes un organizēti pārgājieni**

Gan Dobeles centra „Solis” vadītāja, gan arī Rīgas centra „Vanadziņš” darbinieki kā nepieciešamo uzlabojumu centra darbībā minēja iespēju organizēt pārgājienu un izbraukumus, jo šāda iespēja centriem līdz šim ir bijusi liegta finanšu trūkuma dēļ – centrs pats nespēj segt autobusu īres izdevumus un apmaksāt benzīnu. Tiesa gan gandrīz visu lielāko pilsētu pašvaldību rīcībā ir autobusi vai mikroautobusi, kurus varētu nodot bērnu centru rīcībā bezmaksas ekskursijas organizēšanai.

- **ēdināšanas iespējas centrā**

Ja dažos bērnu centros launags ir nodrošināts vai arī vismaz agrāk ir bijis nodrošināts, tad Rīgas centra „Vanadziņš” darbinieki pauda bažas, ka bērni gandrīz astoņas stundas pavada centrā, bet ēst nedabūjot. Izrādās, ka Sociālās palīdzības dienests būtu gatavs pat atmaksāt bērniem silto uzturu, taču neesot neviens ēdināšanas uzņēmums, kurš būtu gatavs ieņemt brīvās telpas blakus centram. Kā teica centra darbinieki, acīmredzot prasītā telpu īres maksa esot par lielu.

Atbildot uz jautājumu, kas būtu darāms dažādā institucionālā līmenī bērnu no trūcīgām ģimenēm integrēšanai sociālā vidē un atstumtības riska faktoru mazināšanai centru darbinieki sniedza sekojošu vērtējumu:

Skolas līmenī

- 1) Radīt apstākļus, lai bērniem būtu iespēja salīdzināt dažādas sociālās vides un tos panākumus, kādus iespējams gūt pie sistemātiskas un mērķtiecīgas darbības pretstatā bezdarbībai. Tas būtu arī pašvaldības organizāciju, piemēram, bērnu centru un nevalstisko organizāciju pienākums nodrošināt šādu salīdzināšanas iespēju. Tādējādi bērni skaidri

redzētu, ka pastāv iespēja izvēlēties dažāda satura dzīvi. Piemērs šādas salīdzināšanas iespējas nodrošināšanai ir Daugavpils Atvērtais nams ielu bērniem, kur tiek piedāvātas centra apmeklētājiem regulāras tikšanās ar pārstāvjiem no Skautu un gaidu organizācijas un vietējās jauniešu organizācijas „Porto”. Šādu salīdzināšanas iespēju nodrošināšanu kā svarīgu bērnu integrācijai sociālā vidē min gan Rīgas, gan Daugavpils, gan Salacgrīvas centru pārstāvji.

- 2) Mainīt skolā attieksmi pret bērniem no trūcīgām ģimenēm, jo ne visās skolās ir iecietīga skolas direktoru un pedagogu attieksme pret šādiem bērniem. Attieksme būtu maināma vēl jo vairāk tāpēc, ka tā ietekmē bērna spēju pasliktināšanos. Šāds viedoklis ir Dobeles centra vadītājam.

Pašvaldības līmenī

- 1) Pašvaldībām būtu jānodrošina vecākiem, kuri saņem vairākus sociālos pabalstus, sabiedriskais darbs. Tādējādi gan vecākiem, gan arī bērniem tiktu audzināta atbildība un arī bērni tiktu radināti pie uzskata, ka viss saņemtais ir jānopelna. Pretējā gadījumā, kā tas ir šobrīd, kad vecāki var saņemt lielus pabalstus, tikai uzrakstot iesniegumu Sociālās palīdzības dienestam, tiek audzināta jauna patērētāju paaudze, kura uzskata, ka ienākumus var gūt arī nestrādājot un ka sociālā palīdzība ir kā norma, kas pienākas visiem jebkādos apstākļos. Šādu viedokli izteica gan Rīgas, gan Dobeles un Salacgrīvas centru pārstāvji. Salacgrīvas centra darbiniece atzīmēja, ka jau šobrīd pašvaldība rūpīgi skatās, kurai ģimenei piešķirt pabalstu, kurai ne.
- 2) Cieši saistīta ar sociālo pabalstu piešķiršanas kārtības maiņu ir arī nepieciešamība izglītot vecākus, motivēt viņus labāk rūpēties par bērniem. Kā uzskata centru darbinieki, vecākiem ir jāstāsta par likumsakarībām, kas veidojas, ja bērns ir atstāts novārtā. Tāpat arī būtiski ir, lai vecākiem būtu iespēja apmainīties pieredzē un viedokļiem, saprast, ka viņi savās problēmās nav vieni. Šajā sakarā pozitīva pieredze ir Salacgrīvas bērnu sociālajai istabai, kura vasarā bija organizējusi apmācību vecākiem – intensīvs psihologa darbs ar vecāku grupu. Šo nodarbību rezultātā vecāki ir kļuvuši lielākā mērā ieinteresēti bērnu aktivitātēs.
- 3) Nodrošināt bērniem vasaras darbu nometnes (tā saucamā „darba terapija”). Gan Salacgrīvas, gan Dobeles un Rīgas centru pārstāvji bija vienprātīgi, ka nepieciešams pašvaldības atbalsts vasaras darbu organizēšanai, jo tikai strādājot un palīdzot citiem bērni spēš novērtēt to, kas viņiem centros tiek dots un neuztvers sociālu palīdzību kā pašsaprotamu. Šajā sakarā pašvaldībām noteikti būtu vajadzīgs arī atbalsts valsts līmenī.

- 4) Pašvaldībām būtu jāpiešķir līdzekļi esošiem bērnu centriem dažādu ārkārtas pasākumu nodrošināšanai, piemēram, ekskursijām. Šāds viedoklis ir gan Rīgas, gan Dobeles centru pārstāvjiem.
- 5) Katrai pašvaldībai būtu jāizveido sistēma, kā atmaksāt pulciņu nodarbības bērniem no trūcīgām ģimenēm. Šāds viedoklis ir Dobeles bērnu centra vadītājam.

Valsts līmenī

Tieši tāpat kā pašvaldību līmenī sadarbojas bāriņtiesa, policija, sociālās palīdzības dienests un bērnu atbalsta centrs, tā arī būtu nepieciešama dažādu institūciju sadarbība valsts līmenī, jo nav vienota institūcija, kas nodarbojas ar nepilngadīgo bērnu jautājumu risināšanu. Starp citu, par iepriekš minēto institūciju sadarbību kā veiksmīgu izteicās Salacgrīvas centra pārstāve un Rīgas centra darbinieki. Viņuprāt šī starp institucionālā sadarbība ir īpaši svarīga veiksmīga un produktīva darba veikšanai.

Nevalstisko organizāciju līmenī

Aptaujātie centru darbinieki nemācēja teikt par tām iniciatīvām, kas būtu jāveic nevalstiskām organizācijām trūcīgo bērnu integrācijai sociālā vidē.

Secinājumi

Veicot intervijas pašvaldību bērnu atbalsta centros, interesants šķita fakts, ka atsevišķu iestāžu pārstāvji sākotnēji īsti neizprata, kas ir trūcīgas ģimenes. Viņuprāt trūcīgas ģimenes ir tās pašas sociāli nelabvēlīgās ģimenes un tādēļ tika apgalvots, ka centrā praktiski nav bērnu no trūcīgām ģimenēm. Tikai vēlāk intervētājam īsi definējot, kas ir trūcīga ģimene, atklājās, ka gandrīz visi bērni, kas griežas centrā, ir no trūcīgām ģimenēm.

Ar valsts atbalstu mērķtiecīgi ir jāpaplašina bērnu atbalsta centru tīkls visā Latvijā. Šo centru pamatideja sakrīt ar pagarināto dienas grupu ideju, kas ir atsevišķās skolās līdz 3.klasei. Esošo centru darbība ir apliecinājusi, ka ir daudz tādu bērnu, kuriem nav neviena pieaugušā, kas viņus pieskata pēc stundu beigām. Tieši laiks pēc mācību beigām ir pats riskantākais 9 – 12 gadus veciem bērniem, kad bezdarbība un palikšana bez pieaugušo uzraudzības bērnus neviļus noved uz ielas. Bērniem sāk iepatīties klaiņot apkārt un nav tālu līdz mācību pamešanai novārtā, stundu sebošanas un tālāk no tā izrietošām sekām. Ne visu bērnu vecāki ir tik uzņēmīgi, lai savstarpēji kooperētos un nodrošinātu savai atvasei palikšanu pie kāda klasesbiedra, kuram ir vecmāmiņa vai kāds cits pieaugušais, līdz vakaram, kad vecāki atgriežas mājās no darba. Tādēļ, lai kaut daļēji apturētu daudzu bērnu tradīciju klaiņot apkārt, valstij būtu jāatbalsta bērnu centru izveide.

Ar pašvaldību un valsts atbalstu jāorganizē speciāli semināri pedagogiem un sociāliem darbiniekiem, kuri strādā ar bērniem, ar mērķi mainīt viņu attieksmi pret bērniem no trūcīgām ģimenēm un palielinot viņu atbildības sajūtu par uzraudzībā atstātiem bērniem. Kā liecina iepriekšējos gados veiktie pētījumi, tieši uz ielas vairums bērnu iemācās smēķēt un sāk to darīt jau agrīnā vecumā. Kā zināms smēķēšanas atkarība ir pirmais solis uz alkohola lietošanu un narkotikām, tādēļ vēl jo pārsteidzošāks šķita fakts, ka bērnu centru darbinieki nepievērš uzmanību un necīnās ar mazgadīgo bērnu smēķēšanu. Iespējams, ka daudziem bērniem viņu vecāki, būdami aizņemti ar savām rūpēm, pa smēķēšanu neko nenojauš.

Tāpat arī interviju rezultāti liecina, ka ne visās skolās un ne no visu pedagogu puses ir vērojama iecietīga attieksme pret bērniem no trūcīgām ģimenēm. Ir gadījumi, kad bērns klasesbiedru priekšā tiek pazemots nesamaksātas „skolas naudas” vai „klases fonda” naudas dēļ. Tāpat arī nesen presē izskanēja gadījums, kad kādā skolā pārējo priekšā tika pazemoti tie, kuri skolā neēd siltās pusdienas. Šādiem un citiem acīm redzamiem cilvēktiesību pārkāpumiem pret bērniem noteikti nevajadzētu palikt bez ievērības u nesodītiem.

Ar pašvaldību un nevalstisko organizāciju atbalstu organizēt izglītojošus pasākumus un diskusijas vecākiem ar mērķi veicināt lielāku viņu izpratni par bērnu attīstību un ar to saistītām problēmām, kā arī veicināt lielāku ieinteresētību par bērniem un stimulēt viņu atbalsta sniegšanu savām atvasēm. Kā liecina to pašvaldību pieredze, kuri ir organizējuši līdzīgus pasākumus vecākiem ar psihologa līdzdalību, tad iespēja parunāt, tikt uzklusītam un uzklusīt citus daudziem ir palīdzējusi lielākā mērā pievērst uzmanību bērna attīstībai, dzīvei un problēmām. Ir palielinājies to vecāku skaits, kuri ik pa laikam apmeklē bērnu atbalsta centru, interesējoties par tur notiekošo, kā arī piedāvā savu palīdzību. Šādu bērnu un vecāku savstarpējās sapratnes veicinošu pasākumu organizēšana ir ļoti būtiska tām ģimenēm, kuras objektīvu iemeslu dēļ kļuvušas par trūcīgām ģimenēm un kurām ir ierobežotas iespējas saturīgi kopā pavadīt brīvo laiku tieši naudas trūkuma dēļ.

Tām pašvaldībām, kurām ir vairāk līdzekļu, jāpārskata sociālo pabalstu piešķiršanas kārtība ģimenēm. Kā liecina novērojumi, ģimenei ir nepieciešams kārtot garas formalitātes, lai iegūtu trūcīgas ģimenes statusu. Tiem, kam izdodas formalitātes nokārtot, ir iespēja saņemt dažādākos sociālos pabalstus, kādus piedāvā attiecīgā pašvaldība. Savukārt daudziem šī formalitāšu kārtošana šķiet pārlieku apgrūtināša un ilgi, tādēļ ir tādas ģimenes, kurām sociālais pabalsts pat ļoti būtu nepieciešams, taču formalitāšu dēļ tas netiek dabūts. Rezultātā izveidojas situācija, ka ir viens kontingents ģimeņu, kuras nokārtojušas trūcīgas ģimenes statusu un pat „iedzīvojas” uz pašvaldības rēķina, prasot vienu pabalstu pēc otra, turklāt visi

lielāko tiesu tiek arī dabūti. Kā teica kāda sociālā darbiniece: „Būtu labi, ja šīs ģimenes ar tādu pašu sparū, kā pieprasa pabalstus, meklētu darbu. Neticu, ka viņi to nedabūtu.” Ģimenēs, kas dzīvo uz sociālo pabalstu rēķina, arī bērniem izveidojas nepareizs priekšstats par darbu un sociālo palīdzību. Viņi uzskata, ka strādāt nav nepieciešams, ienākumi tāpat būs. Rezultātā veidojas jauna patērētāju paaudze, kura nākotnē atražos nabadzību.

Citu Latvijas pašvaldību pieredze

Problēmas, kas raksturo trūcīgas ģimenes ar bērniem, apkopo sociālā darbiniece no Cēsīm: „trūcīgās ģimenes ar bērniem ir tās, kur bērnam nopietnas un ilgstošas veselības problēmas, kāda hroniska slimība, kur vajadzīgs lietot zāles katru dienu. Ir gadījumi, kur bērniem bija vajadzīga operācija, bet vecākiem nav naudas”.

Cēsu pašvaldībā ir laba pieredze sadarbībā ar Portredžas koledžu, ar kuru izveidots kopīgs projekts bērniem ar attīstības traucējumiem. Šie bērni ir tā grupa, kas ir visvairāk sociāli atstumta. Šis projekts bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem radies sadarbībā ar minēto koledžu. Šajā projektā strādā cilvēki, kas ir speciāli apmācīti (mediķi, pedagogi). Vienreiz nedēļā viņi strādā ar 10 bērniem. Rezultātā bērnus ar attīstības traucējumiem var par iesaistīt bērnu dārzu normālā grupā, iemāca staigāt, runāt.

Daļa SPD darbinieku uzskata, ka reālajā dzīvē par trūcīgu būtu jāuzskata jebkurš iedzīvotājs, kura ienākumi ir zemi (tiek minēti atšķirīgi kritēriji - “Ls30-50-60Ls uz ģimenes locekli”), vai tas būtu invalīds, pensionārs vai gados jauna persona, kas saslimusi ar ilgi ārstējamu slimību, vai slimību uz visu mūžu. Viņi kļuvuši nervozi, pesimistiski un pamazām tiek izstumti no cilvēka cienīgas dzīves.

Tiek arī pausts viedoklis, ka par trūcīgiem jāuzskata visi tie, kuru ienākumi tikai nedaudz pārsniedz pašvaldības noteikto ienākumu līmeni. “Godīgi cilvēki ir trūcīgi.”

Rīgas Domes Labklājības pārvaldes veselības nodaļā paustais viedoklis: *“Trūcīgs mums skaitās katrs, kura ienākumi ir mazāki par 63 Ls mēnesī. Gribētu akcentēt, ka patiesi trūcīgi ir jaunās ģimenes ar ļoti niecīgiem ienākumiem, kur māte ir bērna kopšanas atvaļinājumā, bet vīrs (ja tāds vispār ir) ir bez darba vai strādā maz atalgotā darbā.”*

Parasti jau SPD palīdzību meklē tie trūcīgie un mazturīgie, *“kuriem viss vēl nav vienalga”*:

- bērni ar psihosomatiskajām saslimšanām (alerģijām) (SPD apmaksā bērnu polises);
- daudzbērnu ģimenes;

- vientuļas mātes (*"Vīrs nekad nav bijis vai arī pametis. "Uz rokām" labākajā gadījumā viens mazs bērns, taču parasti situācija ir tāda, ka mātes apgādībā ir divi, trīs bērni vai arī vairāk. Bieži vien mātei nav arī darbs"*);
- bezdarbnieki (*"Vismagāk ir bezdarbniekiem ar bērniem: bezdarbnieki darbu tik viegli nevar dabūt, līdz ar to cieš bērni - vecāki nespēj sagādāt skolai grāmatas, pabalsti tik niecīgi, ka nepietiek minimālām vajadzībām, bērni kaunas iet uz skolu un klaiņo"*).

Pusaudžu vecums un sociālā atstumtības riska samazināšana

Problēmas ir samilzušas: noziedzība, narkomānija, slikta veselība, izslēgšana no skolas utt. Vieglu risinājumu nav. Mums arī to nav. Taču ir dažas idejas apspriešanai.

Vai šeit nevajadzētu piesaistīt tos līdzekļus, kurus valsts izmanto mūsu drošībai un karavīru fiziskai sagatavotībai? Armija ir atvērta sistēma, kura regulāri papildinās ar jaunpienācējiem un kuras kvalitāte ir visai jūtami atkarīga no jaunkareivju fiziskās un intelektuālās sagatavotības līmeņa.

Dienēt armijā aiziet proporcionāli augstāks jauniešu skaits tieši no maznodrošinātām ģimenēm, kuri neturpina izglītību augstskolās un daļa - arī vidusskolās. Viņu fiziskā sagatavotība ir relatīvi vāja, un veselības stāvokļa dēļ ievērojama daļa no tiem tiek atbrīvota no dienesta. Tāpēc loģiski būtu jau savlaicīgi - no pusaudžu vecuma - pievērsties jauniešu fiziskai sagatavotībai, apvienojot aizsardzības, iekšlietu un izglītības resoru, kā arī sporta biedrību, apsardzes firmu un pašvaldību resursus masu sporta veicināšanai, popularizēšanai, atbalstam: sporta laukumu apzināšana un iekārtošana, dažāda veida lokālo, mikrorajona, rajona, reģiona turnīru rīkošana, uzvarētāju godināšana utt. Šajā vecumā cilvēks tiecas sevi apliecināt un pieteikt. Valsts, sabiedrības pienākums ir radīt pozitīvas iespējas sevis apliecināšanai. Tas viennozīmīgi radīs lielāku pieprasījumu pēc treneriem un viņu finansējumu, plašu pedagogu un sociālo darbinieku iesaisti šajā procesā, valsts finansēto masu mediju iesaisti pozitīvas pieredzes popularizēšanā.

Taču ieguvums būtu neapšaubāmi lielāks. Ieguvuma rādītāji varētu būt: pusaudžu noziedzības un jauno narkomānu skaita samazināšanās, sabiedrībai būtu veselīgāka jaunā paaudze un karavīri, cilvēki no jaunības tiktu radināti veselīgam dzīves veidam.

Skaidrs ir viens, ka sociālās atstumtības risku var mazināt tikai ar visaptverošu un multidisciplināru pieeju.

Nobeigums

Kamēr nabadzība skar tikai vienu paaudzi, no tās varbūt ir iespējams izkļūt, bet ja nabadzības atražošanas skars vairākas paaudzes, problēmas risinājums būs daudz grūtāks.

Nabadzībai bērna vecumā ir ne tikai fiziskās izdzīvošanas aspekts. Ne mazāk svarīgas ir arī nabadzības radītās psiholoģiskās un sociālās sekas, kuras varbūt ir vēl neatgriezeniskākas un būtiskākās no valsts un tautas attīstības viedokļa.

Lai nabadzību samazinātu un nepieļautu tās atražošanu, Latvijā ir jāmobilizē politiskā griba, ietverot nabadzības jautājumu izpratnes pārskatīšanu, un darīt visu nepieciešamo, lai izglītības un veselības aprūpes pieejamība cilvēkiem ar zemiem ienākumiem ir prioritāte, tāpat kā arī ekonomisko iespēju palielināšana un darbavietu radīšana problemātiskās jomās un reģionos.

Nabadzības samazināšanas galvenajai mērķa grupai, ja negribam nokļūt atražotās nabadzības burvju lokā, ir ģimenes ar bērniem, kā arī bērni bāreņi.

Savukārt, nabadzības samazināšanas mērķis – mazināt nabadzībā dzīvojošo bērnu mazattīstības risku. Tas ietvertu pasākumus, kas vērsti uz bērnu pamatvajadzību apmierināšanu, nabadzīgo ģimeņu bērnu attīstības potenciālu un veselību.

Pasākumi veicami visos līmeņos, sākot no Saeimas, izrādot politisko gribu šo problēmu risināt; no valdības, izstrādājot konkrētas ilgtermiņa stratēģiskas programmas, kā arī nevalstiskām organizācijām, kas ir saistītas ar konkrētu programmu īstenošanu – izglītība, veselības profilaktiskie pasākumi, sociālās rehabilitācijas sniegšana.

Viens no pirmajiem pasākumiem, kas būtu īstenojams valsts līmenī, ir ne tikai konceptuāla diskusija, vai iespējams palielināt pabalstus ģimenēm ar bērniem, bet atrast iespējas palielināt pabalstus ģimenēm ar bērniem. Konceptuāli svarīgs ir jautājuma risinājums par pabalstu bērniem bāreņiem un tiem bērniem, kuriem ir tikai viens no vecākiem, kuri sasnieguši 18 gadus un mācās arodskolās.

Otra pasākumu grupa ir saistīta ar regulatīva mehānisma izstrādāšanu un realizācija par atbildību tiem vecākiem (visbiežāk tēviem), kuri ģimeni ir atstājuši. Runa ir par alimentiem. Domāju, ka alimentu nomaksa nav tikai ētisks jautājums, kurš attiecas uz ģimeni atstājušā tēva sirdsapziņas, bet tas ir jautājums, kura risināšanā ir nepieciešams arī stingra valsts nostāja un atbalsts.

Trešā pasākumu grupa, kura saistāma ar valsts līdzdalību, ir izglītības un interešu izglītības iespēju nodrošināšana visiem bērniem. Tas vispirms saistīts ar valsts līdzekļu iedali mācību

grāmatu un citu nepieciešamo mācību materiālu iegādei. Otrkārt, tas saistīts ar interešu izglītības iespēju nodrošināšanu visiem bērniem. Būtu jāpalielina valsts budžeta finansējums mācību grāmatu iegādei un skolu bibliotēku grāmatu krājumu papildināšanai, ārpuskolas nodarbībām, lai bērni varētu tās apmeklēt neatkarīgi no vecāku rocības. Varētu priecāties par valsts dotētu vai daļēji finansētu ēdināšanu skolās, kā arī valsts vienreizējs pabalsts, bērnam uzsākot skolas gaitas.

Domājams, ka skolas transporta finansiālais nodrošinājums kaut daļēji ir jāsedz valstij, nevis tikai pašvaldībām.

Viens no ieteikumiem ir izveidot dažādu speciālistu tīklu (iespējams, sociālo pedagogu tīklu, kas spētu strādāt ar zem nabadzības sliekšņa dzīvojošo bērnu fizisko un garīgo labklājību. Šeit būtu iekļaujami pasākumi, kas saistīti ar dzīves un attīstības vides pārraudzību un uzlabošanu bērniem no trūcīgām un nabadzīgām ģimenēm, kā arī bērniem, bērniem bāreņiem, bērniem, kas ir aizbildņi un aizgādņi aprūpē pēc 18 gadu sasniegšanas un mācās arodskolās.

Pašvaldību līmenī apsveicams pasākums ir brīvpusdienu organizēšana vairāku pašvaldību skolās. Varētu ieteikt/lūgt citas pašvaldības censties novirzīt daļu līdzekļu skolēnu brīvpusdienām, vismaz pamatskolu skolēniem. Šajā jautājumā ir pašvaldības, kurām ir lieliska pieredze.

Secinājumi un rekomendācijas

1. Nokļūšanai trūcīgo ģimeņu riska grupā visvairāk pakļautas šādas ģimenes ar bērniem:
 - a) Ģimenes ar 2 un vairāk bērniem.
 - b) Bērni, kuri dzīvo ar vienu no vecākiem;
 - c) Ģimenes, kurās vismaz viens ģimenes loceklis ir bezdarbnieks;
 - d) Lauku iedzīvotāji
 - e) Latgales, kā Latvijas nabadzīgākajā reģionā, iedzīvotāji;
 - f) Bērni, kuru vecāki ir invalīdi
 - g) Bērni no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm- alkoholiķu, narkomānu ģimenēm.
2. Ģimenes labklājības uzlabošana ir galvenais faktors šīs sociālās problēmas novēršanai, sociālās atstumtības novēršanai un bērnu integrācijai sabiedrībā. Ja šī problēma netiks risināta, tās sekas skars visu sabiedrību, nākotnē arvien vairāk ietekmējot sabiedrības drošību, labklājību, palielinot sociālās sfēras izmaksas.

3. Trūcīgiem bērniem ir mazākas iespējas iegūt papildus izglītību – datorzinības, svešvalodas u.c., tādejādi viņi tiek izolēti no viņu spējām un interesēm atbilstošas izglītošanās iespējas.
4. Trūcīgo ģimeņu bērniem viņu ģimenes finansiālais stāvoklis liedz pieeju augstākajai izglītībai.
5. Bērniem no trūcīgām ģimenēm pārsvarā nav iespējas saturīgi pavadīt brīvo laiku, veselīgi atpūšoties vai pilnveidojoties. Trūcīgo bērnu sociālie kontakti ir ierobežoti, tie realizējas tikai sev līdzīgo vidē.
6. Visvairāk sociālā atstumtības skar bērnus no trūcīgām sociāli nelabvēlīgām ģimenēm.
7. Bērniem - invalīdiem tikai retos gadījumos iespējams iegūt labu izglītību. Līdz ar to viņi ir sociāli atstumti ne tikai pašreiz, bet tiek nolemti sociālai atstumtībai uz visu turpmāko dzīvi. Ideāls risinājums bērnu – invalīdu labai izglītībai, līdz ar to sociālās integrācijas iespējām būtu viņu izglītošana parastajās vispārīzglītojošajās skolās, bet tas prasa gan papildus finansējumu no valsts un pašvaldības mācību līdzekļu, speciālistu, skolu aprīkojuma sagatavošanai. Tas prasa arī sabiedriskās domas transformēšanu.
8. Tā kā lielas daļas iedzīvotāju vispārējā dzīves līmeņa pazemināšanās samazina viņu iespēju saņemt veselības pakalpojumus, rezultātā mediķi konstatē pieaugošu veselības pasliktināšanos trūcīgo iedzīvotāju grupās. Tieši ģimenes ar bērniem ir vislielākā trūcīgo iedzīvotāju grupa. Īpaši smaga situācija veselības pakalpojumu saņemšanas aspektā ir lauku bērniem, kuriem salīdzinoši biežāk nekā pilsētas trūcīgo ģimeņu bērniem ir ielaistas saslimšanas, jo viņiem veselības pakalpojumu saņemšanu būtiski sadārdzina transporta izdevumi uz pilsētu pie speciālistiem.
9. Trūcīgo bērnu veselības problēmas bieži izraisa un tās saasina nelabvēlīgi sociālie apstākļi: nepilnvērtīgs uzturs, minimāla iespēja lietot vitamīnus, slikti mājokļa apstākļi (neapkurinātas, mitras telpas), rehabilitācijas iespēju trūkums, ilgstoša spriedze, nomāktība un bezizejas sajūta nabadzības sakarā.
10. Trūcīgie iedzīvotāji ir vāji informēti par veselības pakalpojumu saņemšanas iespējām un atvieglojumiem to saņemšanā, kas būtiski negatīvi ietekmē trūcīgo iedzīvotāju un viņu bērnu pieeju veselības pakalpojumiem. Tas ietekmē viņu aktivitāti veselības pakalpojumu saņemšanā, informācijas noskaidrošanā par veselības pakalpojumu un atvieglojumu saņemšanu. Trūcīgo iedzīvotāju uzvedības modeli raksturo zems zināšanu līmenis par veselības (slimību) profilaksi, zems aktivitātes līmenis medicīnas bezmaksas profilaktisko

pakalpojumu izmantošana. Tā rezultātā bērni saņem profilaktisko potēšanu lielākoties tikai pirmsskolas iestādē/skolā.

11. Attālums līdz primārās veselības aprūpes ārstam un slimnīcai ir ļoti nozīmīgs faktors, kas pasliktina veselības pakalpojumu pieejamību trūcīgo ģimeņu bērniem laukos. Mazo slimnīcu likvidācija samazina šo iedzīvotāju grupu iespēju izmantot ārstēšanos stacionārā un konsultēšanos pie speciālistiem. Medicīniskā personāla zemais atalgojums veicina neoficiālos maksājumus ārstniecības iestādēs. Lielai daļai pacientu un medicīniskā personāla ir izveidojies domāšanas stereotips, ka sekmīga izmeklēšana, ārstēšana, operācijas var notikt tikai tad, kad tiek maksāts arī neoficiāli. Trūcīgajiem iedzīvotājiem šādu līdzekļu nav un tas daudzos gadījumos attur viņus meklēt medicīniskos pakalpojumus arī saviem bērniem.
12. Lai gan veselības aprūpes reformu ārsti kopumā vērtē negatīvi, pozitīvi ir tas, ka veselības pakalpojumi kļuvuši vieglāk pieejami bērniem, jo nav jāmaksā pacienta nodeva.
13. Eksperti uzsver, ka bērnu tiesību aizsardzības sistēma valstī ir sadrumstalota starp daudzām ministrijām un citām institūcijām, tādēļ ir sarežģīti veidot un īstenot bērnu un ģimenes atbalsta politiku valstī. Nav valsts politikas, kas būtu virzīta trūcīgo iedzīvotāju, tai skaitā, trūcīgo bērnu integrācijas problēmu risināšanai.
14. Nepastāvot vienotai stratēģijai bērnu aizsardzībā, dažādu programmu pasākumi pārsvarā vērsti uz sekām nevis uz profilaksi cīņā ar trūcīgo bērnu sociālo atstumtību un citām problēmām.
15. Latvijā var runāt par diviem sociālās atstumtības riska aspektiem. No vienas puses, sociālās atstumtības risks ir saistīts ar bērna ģimeni un vecāku spēju uzturēt bērnu un atbalstīt pilnvērtīgu bērna attīstību (mikro aspekts). No otras puses, nepietiekošs valsts un pašvaldības atbalsts bērniem ir par pamatu bērnu sociālās atstumtības riskam gan izglītībā, gan veselībā, gan nākotnē darba tirgū un līdzdalībā sabiedrības norisēs (makro aspekts). Lai samazinātu bērnu sociālās atstumtības risku, jāņem vērā abu (mikro- un makro-) aspektu samazināšanas nepieciešamību.
16. Līdz ar izvēlēto problēmas izpratni ir jāsaprot, vai bērna attīstība, veselība, izglītība un uzvedība ir bērna individuāla problēma vai sabiedrības attīstības nosacījums un atbilstoši tam jāorganizē sociālā politika. Sociālās atstumtības riska samazināšanas priekšnoteikums ir nabadzības samazināšana ģimenēs ar bērniem.

Priekšlikumi bērnu sociālās atstumtības riska samazināšanai

Izmaiņas nodokļu sistēmā

1. Palielināt ar nodokļiem neapliekamo minimumu līdz valstī noteiktajam nabadzības līmenim (28 Ls) vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta lielumam 30 Ls.
2. Palielināt minimālo algu līdz oficiāli aprēķinātajam iztikas minimumam, vismaz līdz 80 Ls, kā to paredz Darba likums. Minimālo algu var palielināt vienā piegājienā, sākot ar 2003. gadu, var arī divos: 2003. gads – 70 Ls; 2004. gads – 80 Ls. Par atskaites punktu var izvēlēties minimālās algas lielumu – 50% no vidējās algas valstī. Zemā minimālā alga un augsti atskaitījumi (16.30Ls) no tās, mazina darba motivāciju, jo cilvēks uz rokas saņem tikai 43.40 latus, t.i., mazāk kā 1.5 Ls dienā. Ar nodokļiem neapliekamā minimuma palielināšana līdz 30 Ls uz rokas saņemamo summu palielinātu par 2.25 Ls.
3. Palielināt ar nodokļiem neapliekamo minimumu par katru bērnu no pašreizējiem 11Ls (kad vecākiem tiek papildus tikai 2.75Ls par katru uzturamo bērnu) un ieviest tā diferenciaciju atkarībā no saņemamās algas: ja alga pirms nodokļu nomaksas ir līdz 100 Ls, tad neapliekamais minimums uz vienu bērnu ir 40 Ls (līdz ar to vecākiem tiek atstāti jau 10 Ls); ja alga ir no 101 līdz 150 Ls – tad 30 Ls; 151-200 Ls – 20 Ls. Pārējām grupām neapliekamo minimumu atstāt bez izmaiņām. Tāds atbalsts ģimenēm ar bērniem ir viegli administrējams un neprasa papildizdevumus administrēšanai.
4. Ar nodokļiem neapliekamas summas palielināšana bērna uzturēšanai maznodrošinātās ģimenēs var radīt iebildumus no pašvaldību puses, jo ienākuma nodoklis nonāk viņu pārziņā. Risinājums varētu būt starpības atlīdzināšana no valsts budžeta speciāli šim pantam paredzētiem izdevumiem vai arī ar nodokļiem neapliekamas summas bērna uzturēšanas vajadzībām (11Ls) anulēšana personām, kuru algas ir lielākas par 500 Ls, jo 2.75 Ls viņu ģimenes budžetā neradīs lielu iztrūkumu.

Grozījumi bezdarbnieka pabalsta lielumā

1. Saskaņā ar 1992.-1996. g. likumdošanu zemākais bezdarba pabalsta līmenis bija 70% no minimālās algas. 1997. - 2002. gados likums noteica tikai bezdarba pabalsta griestus. 2002. gada oktobrī 7. Saeima pabalstu griestus atcēla. Tas nozīmē, ka VSAA budžets ļauj to izdarīt. Taču zemāka iespējamā bezdarba pabalsta likme nav noteikta un pēc pašreizējās likumdošanas cilvēkam, kam darba stāžs ir mazāks par 9 gadiem un kurš saņēma tikai minimālo algu, iestājoties sociālam riskam bezdarba veidā, bezdarbnieka pabalsta lielums attiecīgi sastādīs: pirmajos 3 mēnešos 30 Ls, 4.-6. mēnesī 22.5Ls un 7.-9. mēnesī tikai 18 Ls.

Par tādu summu nevar izdzīvot ne vienu cilvēksne ģimene ar bērnu/-iem. Latvijas Republikas likumdošana neparedz īpašu atbalsta programmu bezdarbnieka ģimenei, izņemot iespēju griezties pēc sociālās palīdzības pašvaldībā, kur atbalsts atkarīgs no pašvaldības finansiālajām iespējām. Ja par bezdarbnieku kļūst cilvēks, kura alga ir 80 Ls un darba stāžs pārsniedz 20 gadus, bezdarbnieka pabalsta lielums būs attiecīgi: 48, 36 un 28.8 Ls. Tātad, 7.-9. bezdarba mēnesī pabalsts būs zemāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, neskatoties uz to, ka darbiniekam sociālās apdrošināšanas stāžs ir vairāk nekā 20 gadi.

Ierosinājums: noteikt bezdarbnieka pabalsta zemāku robežu - 70% apmērā no minimālās algas, - ja darba stāžs ir zem 9 gadiem, un 90% apmērā no minimālās algas, ja darba stāžs ir virs 10 gadiem. VSAA budžetam šī norma neradīs lielāku slodzi par to, kādu radīja bezdarba pabalsta griestu atcelšana. Pašreizējā likuma norma par bezdarbnieka pabalsta lielumu ir orientēta uz labi atalgotiem darbiem.

Mūsaprāt, ir aizgūstama Lielbritānijas pieredze, kas mazus bērnus no maznodrošinātām ģimenēm paredz iekļaut labvēlīgajā vidē jau ar pašiem pirmajiem dzīves gadiem. Tieši šajā vecumā, kā zināms, tiek likti pamati personības dzīves startam.

Ierosinājumi skolas un pirmsskolas vecuma bērnu stāvokļa uzlabošanai

- Bezmaksas piena un svaigas maizes šķēles izsniegšana visiem skolēniem, neatkarīgi no viņu dzīves vietas un ģimenes ienākumu līmeņa, kas būtu gan veselīgi visiem bērniem, gan zemniekiem stimulējoši ar piena patēriņa pieaugumu, gan noņemtu stigmatu no bērniem, kuri nāk no maznodrošinātām ģimenēm.
- Plaši izmantot un iesaistīt pašvaldībās un lielo pilsētu mikrorajonos jau esošo institūciju tīklu (kultūras un tautas namus, bibliotēkas, bērnu dārzus, sporta skolas utt), kur veidojas sava mikrovide un kur ir ļoti atšķirīgs nodrošinājums ar šādām institūcijām. Bibliotēkas varētu kļūt par mūsdienīgiem, ar modernām tehnoloģijām apgādātiem informācijas centriem, kur būtu pieejama ministrijās, aģentūrās un citās valsts un nevalstiskajās institūcijās publicētā informācija par darba un izglītības iespējām, likumdošanu, izsludinātiem projektu konkursiem, sociālās apdrošināšanas un sociālās palīdzības sistēmas piedāvātiem pakalpojumiem latviešu un krievu valodā (krievu valodas lietošanu nosaka konkrētas apdzīvotās vietas iedzīvotāju sastāvs). Zīmējumu, rokdarbu, deju un dziesmu konkursi, sporta sacensības un citi jauno talantu ļoti lokāla mēroga veicināšanas pasākumi par nominālo maksu jeb pašvaldību, valsts, kultūrkapitālfonda un citu avotu

finansējumu ietaupītu summas, kas pašlaik tiek tērētas mazgadīgo noziedzības apkarošanai, narkomānu ārstēšanai, bērnu uzturēšanai bērnu namos un patversmēs.

Īpaša uzmanība jāpievērš tam, lai visi bērni no maznodrošinātām ģimenēm obligāti apmeklētu bērnudārzu savas dzīvesvietas tuvumā, lai:

- savlaicīgi veidotu bērniem noteiktu dzīves ritmu un pašapkalpošanās iemaņas;
- veselības profilakse, veselīgs uzturs;
- socializācija, sagatavošanās skolai.

Finansējums: valdības + pašvaldību. Līdzās acīmredzamiem bērna ieguvumiem bērnudārza apmeklēšanas gadījumā, der pieminēt vēl kādu ieguvumu: mātei paveras iespēja aktīvi iesaistīties darba meklējumos un darba tirgū, ja viņa bija ārpus tā.

Ierosinājums nodarbinātības valsts dienestam

To cilvēku sarakstā, kuri jau ir iekļauti kā prioritārie nosūtīšanai uz pārkvalifikācijas kursiem (jaunieši, ilgstošie bezdarbnieki, pirmspensijas vecuma cilvēki) iekļaut arī bērnu vecākus no maznodrošinātām ģimenēm.

Ierosinājums sociālās atstumtības riska monitoringam

Līdzīgi kā Lielbritānijā arī Latvijā izveidot „Sociālās atstumtības monitoringa grupu” (Lielbritānijā „Social Exclusion Unit”), kas katru gadu seko sociālās atstumtības samazināšanai valstij, pētot un izanalizējot situāciju valstī, apkopo pozitīvo pieredzi pašvaldībās, kā arī pēta, apkopo, izanalizē situāciju citās valstīs. LU FSI ir gatava uzņemties šādas monitoringa grupas izveidi. Pētnieku grupai ir nepieciešamās zināšanas un atbilstoša pieredze.

Izmantotā literatūra

LR CSP, Bērni Latvijā, R., 2001.

LR CSP, Dzīves apstākļi Latvijā 1999.gadā, Rīga, 2001.

LR CSP, Latvijas Demogrāfijas Gadagrāmata, 2002.

LR CSP, Bērna un ģimenes sociālekonomiskais raksturojums 1990-ajos gados Latvijā. R., 2001.

Labklājības ministrija, Konceptuāls jautājums Nabadzības situācijas risināšanai.

I. Lukašinska, Ielas bērni Latvijā: problēmas un risinājumi, Sorosa fonds-Latvija, 2002.

I. Koroļeva, R.Rungule, S.Sebre, I.Trapenciēre, Latvijas jaunatnes socioloģisks portrets, Rīga, 1999.

I. Trapenciēre, M.Pranka u.c. Nabadzības sociālais novērtējums Latvijā, R., Jumava, 2000.

I. Trapenciēre, M.Pranka, A.Trupovniece, Veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un izmantošana trūcīgo iedzīvotāju vidū; LM pasūtīts lietišķais pētījums, 2001.

I. Trapenciēre, Sociālās atstumtības risks, nabadzība un izglītība, R., 2002.

I. Trapenciēre, Bērni, nabadzība un sociālās atstumtības risks Latvijā, R., 2000.

E. Vaskis, Nabadzības rādītāji Latvijā, Rīga, 2001.

Early Childhood Education and Care Policy in the Netherlands; OECD Country Note, 1999.

P. Evans, J.Bynner, et als, Social Exclusion and Children – Creating Identity Capital: Some Conceptual Issues and Practical Solutions.

M. Heikkinen, Social Exclusion and Poverty in Finland. European Module in Social Policy, Finland,

J. Mierendorf, Childhood Social Exclusion. Children's situation and Social Exclusion in Germany, 2001.

FSI veiktie pētījumi par bērniem un jauniešiem

1983.-1998. Jaunatnes ceļi un gaitas. Longitudināls pētījums.

1997. IZM pasūtīts lietišķais pētījums "Bērni un jaunieši izglītības sistēmā un ārpus tās: apzināšanas metodes un stāvokļa analīze. Izpildītāji: R.Rungule, I.Trapenciēre

1999.Bērni un ģimenes Latvijā. UNICEF pasūtīts pētījums. Kolektīvs: T.Lāce, I.Trapenciēre, M. Pranka, L.Hofmane, uc.

2000.Ventspils jaunatnes socioloģisks portrets

2001. Valmieras jaunatnes aptauja; N=500, 7.- 9.klases.

2000. Jauno vīriešu reproduktīvā veselība. UNDP pasūtījums, daļa pētījumam par reproduktīvās veselības popularizēšanu.
2001. Jauniešiem draudzīgi veselības centri. UNDP Ekspertnovērtējums, I.Trapenciere.
2001. Lauku jaunatnes zināšanas par reproduktīvo veselību, I.Trapenciere.
2001. Alternatīvo sodu piemērošana nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem pašvaldībās. UNDP pasūtījums. I.Trapenciere, R.Rungule.
- 1997.-1998. FSI pētījums par skolēnu vērtībām (precīzu nosaukumu prasīt IK)Grāmata Latvijas jaunatnes socioloģisks portrets. Rīga, 2000.
- 200.g. FSI, Narkotiku lietošana jaunatnes izklaides vietās Rīgā
- 2001.g. IZM pasūtīts lietišķais pētījums par profesionālo skolu absolventiem.
2001. IZM pasūtīts lietišķais pētījums Latvijas jaunatnes brīvā laika pavadīšanas iespējas un subkultūras veidošanās.

1. Pielikums

Bērnu nodoklis

Nominālā alga	Sociālais nodoklis 9%	Neapliekamais minimums pašreizējais	Neapliekamais minimums bērnam	Ar nodokļiem apliekama summa	Ienākuma nodoklis 25%	Uz rokas
60	5.40	21	40			54.6
70	6.30	21	40	2.70	0.68	63.03
80	7.20	21	40	11.80	2.95	69.85
90	8.10	21	40	20.90	5.23	76.68
100	9.00	21	40	30.00	7.50	83.50
110	9.90	21	30	49.10	12.28	87.83
120	10.80	21	30	58.20	14.55	94.65
130	11.70	21	30	67.30	16.83	101.48
140	12.60	21	30	76.40	19.10	108.30
150	13.50	21	30	85.50	21.38	115.13
160	14.40	21	20	104.60	26.15	119.45
170	15.30	21	20	113.70	28.43	126.28
180	16.20	21	20	122.80	30.70	133.10
190	17.10	21	20	131.90	32.98	139.93
200	18.00	21	20	141.00	35.25	146.75
201	18.09	21	11	150.91	37.73	145.18
210	18.90	21	11	159.10	39.78	151.33